

A MAGYAR TANÍTÓKÉPZÉS TÖRTÉNETE

ÍRTA:
SZAKÁL JÁNOS

BUDAPEST, 1934

HOLLÓSSY JÁNOS KÖNYVNYOMTATÓ
VII., JÓSIKA-UTCA 20

TARTALOM

Bevezetés.....	5
I. RÉSZ. A RENDELETEKEN NYUGVÓ TANÍTÓKÉPZÉS. 1779-1867.	
I. A képzés nélküli korszak.....	9
1. A nyugati kultúrával való érintkezés. – 2. Vallás és iskola. – 3. Az iskola politikum. – 4. Képzés nélküli tanítók. – 5. A tanárképzés.	
II. Az első Ratio korszaka	13
6. Eelbiger János Ignác, a sagani módszer. - 7. A pozsonyi első normáliskola. – 8. Az első tanítónövendékek. – 9. Nemzeti iskoláink. – 10. A normáliskola szervezete és feladata S Ratio Educationis szerint. – 11. A projectum Budense. 12. A sagani módszer csődje. – 13. A protestáns tanítóképzés.	
III. Reformkorszak.....	22
14. II. József iskolapolitikája. – 15. Sándor Lipót főherceg nádor memoranduma – 16. A második Ratio. – 17. A magyar államnyelvért folytatott küzdelmek. – 18. Reform-országgyűlések – 19. Az 1843z44. évi országgyűlés javaslata. – 20. Mednyánszky Alajos báró. – 21. Eötvös József báró első minisztersége. – 22. Reformtörvények. – 23. Pyrker első magyar tanítóképzője. – 24. Protestáns tanítóképzés. – 25. Két évfolyamú tanítóképzők. – 26. Az esztergomi mester képezde. – 27. Kívánalmak. – 28. Joó János nézetei. – 29. Szőnyi Pál tervezete. – 30. Az első egyetemes és közös magyar tanítói gyűlés. 1848. – 31. Méltatás.	
IV. Az abszolút uralom korszaka.....	54
32. Thun Leó gróf. – 33. Thun rendeleteinek érvényesülése. – 34. Az önkényuralom tanterve. – 35. Protestáns tanítóképzés. – 36. Statisztika. – 37. A kortársak bírálata. – 38. Méltatás.	

II. RÉSZ. A TÖRVÉNYEKEN NYUGVÓ TANÍTÓKÉPZÉS.
1868-NAPJAINKIG.

I. A háromévfolyamú tanítóképzés.....	66
39. Eötvös képzője. – 40. A népoktatási törvény. – 41. Az első miniszteri tanterv. 1869. – 42. A második tanterv. 1877. – 43. Rendtartási intézkedések. – 44. Gyakorlati megvalósulás. – 45. A felekezeti képzők. – 46. Tanárok. – 47. Tanítóhiány. – 48. Gyertyánffy István.	
II. A négy évfolyamú tanítóképzés.....	82
49. A négy évfolyam szükségessége. – 50. Statisztika. – 51. A felekezeti képzők. – 52. Az 1881. és 1882. évi Tantervek. – 53. Az 1903. évi Tanterv. – 54. Az 1911. évi Tanterv és Utasítás. – 55. Rendtartási Szabályzatok. – 56. Tanárok. – 57. A tanítónövendékek. – 58. Képesítővizsgálati Szabályzat. – 59. Reformtörekvések. A II. Orsz. és Egyetemes Tanügyi Kongresszus. – 60. Kármán Mór. – 61. Az 1904. évi népoktatási törvényjavaslat. – 62. Köveskúti Jenő. – 63. Fináczy Ernő. – 64. Mohar József törvénytervezete. – 65. Fekete József és Frank Antal. – 66. Molnár Oszkár munkaterve.	
III. Az ötévfolyamú tanítóképzés	
67. A hatévfolyam kísérlete. – 68. A Magyar Paedagógiai Társaság tantervi vitája. – 69. Statisztika. – 70. Az 1923. és 1925. évi Tanterv és Utasítás. – 71. Az 1925. évi Képesítővizsgálati Szabályzat. – 72. Az 1929. évi Rendtartási Szabályzat. – 73. Az ötévfolyam eredményei. – 74. Növendékek. – 75. Felügyelet. – 76. Reformok. – 77. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus. – 78. Új irányok. – 79. További útjelző. – 80. Összefoglalás.	
Függelék	141
Névmutató	143
Irodalom	145

BEVEZETÉS

1. A kultúrát intézményesen az iskola biztosítja. A rendszeres iskolázás megindulásával a kultúra átadásának mikéntjével, módjaival és lehetőségével foglalkozó pedagógiának a múlt folyamán négy fontos problémája merült fel: 1. a nevelőtípus, 2. a tanítás anyaga. 3. a tanítás módja és 4. a nevelő.¹ A nevelendő, a gyermek mai problémája a pedagógiának, a tanítás anyaga pedig régi, természetes, önkénytelenül adódott. Aki tudta a hasznos és szükséges átadandó ismereteket, tanította. A tanítás *hogyan-jának*, egyöntetűségének és tervszerűségének megszerzésére azonban már külön intézmények létesültek: a tanítóképzők. Tanulmányunk célja éppen a hazai tanítóképzés múltját vázolni, kirekesztvén belőle minden más, a tanítóra vonatkozó, ügynök kutatását.

Idők folyamán ugyanis a kultúra biztosítására akadtak iskolák és tanítók, de sem az egyiptomiaknál, sein a görögöknél, sem a rómaiaknál külön intézmény a tanítói tisztség- kiképzésére nem volt. Európát kereszténnyé az önfeláldozó és lelkes papok tették. A vallás tanítói, a papok, a valláson kívüli ismeretek tanításának jogát is az egyháznak tartották fenn. Ha akadtak városi iskolák, ott is jórészt papok vagy városi ügyesebb polgárok,² nótáriusok töltötték be e tiszteket. A XVI., XVII. és XVIII. században az iskola még az egyház tartozéka. A tanításhoz szükséges jogot az egyház adja, a tanító képességét az oktatásra az egyház bírálja felül, de tanítóképzésről nem gondoskodott. Amíg ugyanis a tudományok nem differenciálódtak, nem is igen volt erre szükség, mert a népiskolában a hittan és a latin nyelv elemei centralizálták a tanítást, lévén az elemi népiskola a gimnáziumi előkészítő jellegű *tanodára*. Kiképzésük akkor vált szükségessé, amikor a XVIII. és XIX. század a maga sokféle, főként természettudományi, tárgyával gazdagodott. De ekkor is csak enciklopédikus irányban nyertek valamelyest kiképzést.

Ilyen tervszerű tanítóképzéssel a XVII. század végén *La Salle*, a keresztény iskolatestvérek alapítója, foglalkozott, aki először gondolt a kis iskolák tanítóinak kiképzésére és részükre intézetet szervezett.

¹ P. Dubois: Le problème pédagogique. 1911.

Kerschensteiner: Theorie der Bildung. 1926.

² L. az 1722-ik évi porosz kabinet-i rendeletet: »dass zu Küstern und Schulmeistern auf dem platten Lande ausser Schneidern, Leinewebern. Schmieden, Rademachern imd Zimmerleuten sonst keine anderen Handwerker angenommen werden sollen.« Idézi: Fináczy Ernő: Tanítóképzésünk jövője. Magyar Tanítóképző 1912. XXVII. évf. 255. 1.

Tanítóképzéssel foglalkozik *Franke* egyik intézete is. Halléban s a XVIII. század közepe óta a berlini reáliskola. Ez utóbbi intézetben tanulta módszerét *Felbiger*, aki révén hazánkba is eljutott a tervszerű tanítóképzés kezdete. Arra azonban, hogy a tanítással foglalkozó egyének az általános műveltséget nyújtó tárgyak megtanulásán kívül szakműveltségének is kellene lennie: egyáltalában nem gondoltak. A tanítóképzés három mozzanata közül, mint az 1. általános- 2. szakműveltség és 3. gyakorlati kiképzés, csak az általános műveltséget biztosító tantárgyak szerepeltek. A tanítás elméletével, ennek történetével foglalkozó pedagógia, az elméletet a gyakorlatba átültető intézmény, a gyakorló-iskola, teljességgel ismeretlenek voltak. Az akkori képzőkben tulajdonképpen csak képződtek a tanítók. *Teleki László* kultúránk elmaradottságát abban látja, hogy »az új tudomány, a pedagógia, a nevelés mestersége, még nálunk szinte egészen esmeretlen.³ Mindezen hiányok, ha a XIX. század első felében történtek is törekvések hazánkban, csak *Herbari* után jelentkeztek erősebben és csak *Eötvös* munkássága nyomán öltöttek először testet.

2. A tanítóképzést és vele együtt népoktatásunkat másrészt kedvezőtlen *politikai* körülményeink is gátolták. Az évszázados küzdelmek a kül-, majd a belső ellenség ellen, egyáltalában nem szerencsétetői iskolázásunknak. Megakasztó ja volt az a felfogás is, mely szerint a fejedelemnek felségjogai közé tartozik az oktatás ügye és így mindaddig nem is történt változás kultúrpolitikánkban, amíg kifejezetten nem érintette az uralkodót.⁴ Ennek köszönte születését a *Ratio Educationis* 1777-ben, majd ugyancsak e miatt nemi fejlődött ezóta jóformán semmit közoktatásügyünk 1848-ig. Míg az elsónél kiművelt alattvalói révén minél nagyobb haszon elérése lebegett szeme előtt az uralkodónak, addig a meglévőnek továbbfejlesztésétől *visszatarotta a talán* túlságosan felvilágosult állampolgáraitól való félelme, akik esetleg forradalom útján vívhatják ki megismert politikai jogaikat.

3. Ha a külföld azirányú munkásságával hasonlítjuk össze hazánkét, hogy t. i. oktatásügyünket a kor követelményeinek megfelelő alapos reformokkal fejlesszük, voltak kultúrpolitikásaink, ha nem is olyan nagy számban, de voltak, kik áldozatos fáradtsággal javaslatot javaslatra készítettek. Különösen 1792 után indul meg az ország minden jelentős közigazgatási centrumában a közoktatásügy iránti érdeklődés. Ráeszmél a nemzet, hogy létének feltétele, jelentőségének súlya a korszerű iskoláztatásban van. »Meglépő s az európai kultúra történetében is számbaveendő tény, hogy nincsen akkortájt Európában egyetlen más nemzet, kivéve a forradalom lázában égő franciát, amely a

³ Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. k. 385. lap.

⁴ Az 1715. LXXIV. t.-e. szerint bárkik által alapított nevelési intézmények fölött legfőbb felügyeleti jog a királyt illeti. (Suprema Inspection ü. e. 1723. LXX. t.-c.

magá művelődésének s közoktatásának ügyét képviselői útján országgyűlésen vagy parlamentben behatóan tárgyalta volna, csupán a magyar;⁵ Minden törekvés és javaslat természetesen csak javaslat maradt az akkori bürokratizmus labirintjában, agyonhallgatta, megakasztotta a bennünket oly lealázóan fékentartó Bécs. Csak akkor keltek életre, amikor a szabadságharc ágyúi dörögtek, hogy innen kezdve éppen nemi közönséges lépésekkel pótolják az elmaradottakat, később pedig demonstrálják európai helyünk száz százalékos jogosságát.

4. Iskoláztatásunk történetében nagy caesurát jelent az 1868. esztendő, mert e dátum előtt is történtek egyetemes, vagy" legalább is az egyetemességre törekvő rendelkezések, de mivel ezek nemi nyugodtak a király és a nemzet által közösen alkotott törvényeken, egyetemes jelleget nem is ölthettek. Az országgyűlés érzi és folytonosan hangoztatja is jogát, hogy felekezeti szempontoktól mentesen, mindenkire egyaránt kötelező iskolai norma állíttassék fel, de ez, a politikai viszonyok miatt nem ment teljesezésbe, csak miután a nemzet megalkudott uralkodójával, 1867 után. Ebben leli magyarozatát, hogy miért kell a hazai oktatásügyünket tárgyaló munkának külön a katolikusok és külön a protestánsok iskolázásával foglalkoznia. A királyi rendeleteken nyugvó intézkedések kötelező erővel csak a katolikusok tanügyére vonatkoztak, a protestánsok minden olyan rendelkezésnek ellenálltak, amit nem az országgyűlés határozott. Az iskolával, mint olyannal, az államhatalom: nem törődött, azt csak a vallás egyik kiegészítő részének tekintette. A protestánsok pedig hivatkozván vallásuk szabad gyakorlatát biztosító törvényeikre az iskolára vonatkozó minden újítást, mint vallásukat bántó intézkedést fogtak fel. Az egységes, a haza minden polgárának egyforma alapműveltséget nyújtó iskola gondolata azért késett, mert mindkét felekezet mereven ragaszkodott jogaihoz, habár II. József tett ezirányú kezdőlépéseket. Az állami legfőbb hatalom egységesítő törekvése csak a *nép-oktatási* alaptörvényben tudott érvényesülni először, nem kis harcot folytatva a történelmi tradíciókra hivatkozó iskolafenntartókkal.

Amilyen éles caesurát jelent iskoláztatásunk történetében az 1868. esztendő, neim kevésbé jelentéktelen a világháború magávalhozta világszemlélet hatása alatt megváltozott kultúrpolitikánk. Egész Európa lázasan fogott iskolázásának megreformálásához és e versenyből mi is kivettük részünket. Az 1928-ban megrendezett III. Egyetemes Tanügyi Kongresszusunk a modern idők követelményeit tárta az érdekeltek elé.

5. A tanítóképzés intézménye Magyarországon igen későn je-

⁵Kornis. A magyar művelődés eszményei. I. k. 173. 1.

⁶ 1606. becsi béke. 1647. IV. t.-c. linzi béke.

1681. XXV. és XXVI. t.-c. (Sopron.)

1687. XXI. t.-c. (Pozsony.)

lentkezik mint önálló iskolafaj. Igen sok ideig mint más intézménynek megtúrt mostohája szerepelt. Ez azonban nem; jelenti, hogy kultúrpolitikusaink eme, az egész nemzet egyetemet szorosabban érintő és a nemzet életét elhatározó intézménnyel nem foglalkoztak volna. Minden időben akadtak olyanok, kiket a meglévő intézmények neim! elégitettek ki. Jobbra, tökéletesebbre törekedtek. Szebbnél-szebb elméleti »elgondolásokkal találkozunk, amik részben megvalósultak, részben azonban az előbb említettek egyike vagy másika miatt csak papiroson maradtak.

Történeti vázlatunkban törekszünk párhuzamba állítani a *tényeket*, vagyis hogyan és? mikép folyt le tanítóképzésünk valójában, miféle intézmények létesültek e célra, továbbá azokat az *-elméleteket*, melyek a jövő, a korszerű tanítóképzést készítették elő. A tényeket és¹ elméleteket sokszor csak nagy nehézséggel, mesterkéeltséggel lehet elkülöníteni, mert egyik a másikába átszövődik.

Tanulmányunk kerete nem engedi meg, hogy a nem intézményszerű tanítóképzés múltját is felöleljük. Vizsgálódásunk célja csupán az intézményszerű tanítóképzés: milyen volt a felekezeteknél s milyen az államnál?

A tanítóképzés rövid 150 esztendő történetében a nevezetes fordulópontok figyelembevételével két főkorszakot állapíthatunk meg: 1. a rendeleteken nyugvó tanítóképzés korát és 2. a törvényeken nyugvó tanítóképzés korát. Az első korszakban voltak ugyan tanítóink, de képzők nem. A tanító tárgyi tudását az autodidaxis, vagy máshonnan szerzett általános műveltség biztosította. A korszak vége felé tanítóképzőül általában az elemi iskola szolgált, hol tanítóink mestereik fogásait elveszén, képződtek. Szakműveltséget ebben a korban még csak a tanítási ügyeskedésekben lelünk. A második korszak az önálló tanítóképző korszaka. Ennek a kornak a tanítóképzője bizonyítványokkal kimutatható iskolázást követel, hogy a képzést szak- és általános műveltség megszerzésével biztosítsa. Míg az előző korban az elemi iskolához volt csatolva a képző, most fordítva, a képző mellett működik a gyakorló iskola, mely az elméletet van hivatva realizálni.

A jövő korszaka pedig előreveti árnyékát és mint követelmény lép előtérbe. A szakműveltség és általános műveltségnek egy időben való megszerzése túlterheltséget jelent, másrészt a pedagógia alapvető tárgyai, mint a filozófia és pszichológia, érettebb kort követel. Tehát odairányul a fejlődés, hogy a kétfajta műveltség megszerzése ne az egymás mellettiség, hanem az egymás utániség viszonyában legyenek.

I. RÉSZ

A RENDELETEKEN NYUGVÓ TANÍTÓKÉPZÉS 1775-1867

I. A képzés nélküli korszak

1. A nyugati kulturával való érintkezés. Magyarságunk, mi után megüli bérces hegyektől koszorúzott két nagy alföldi folyónk medencéjét, nyelvileg, rokonilag, vallásilag egyedül találja magát az európai népek közepette. Ezek a népek a IX-X. században még két-három birodalomban országolják Európát, a nemzeteket még részben szunnyadó faji öntudatuk, részben pedig hatalmas caesarok tartják egységben. Az országoló népek közé szinte ék gyanánt fűrődő maroknyi magyarság - ha nem is alacsonyabb, vagy ázsiai vad volt műveltsége – idegen, (más (színezetű kultúrájú népek műveltségével találkozik! Ha ezek a népek egyszer összefognak az orrukat folyton fricskázó magyarok ellen, még lélekzetvételtől is megfoszthatták volna. Ez a »volna« nem is igen volnaként szerepelt, mire élénk tanúbizonyág Lech mezeje. Nyugat ösztönösen megtalálja a módot arra, hogy a féktelenkedőket jobb belátásra bírja. Súlyos volt ez a rendreutasítás, de hisz az igazság mindig nagy kínok között lát napvilágot. Ha az első Koronásnak és vitélő apjának minden tette, minden akarása feledésbe borult volna már., csak az az egyedüli ténykedésük, hogy meglátták a magyarság jövőendő útját, páratlanul tartaná ezt emlékeztünkben legnagyobb érdemükként.

Állaimmá berendezkedésünk idején külföldön már a kereszténység mélyen belevésődött minden szellemi áramlatba, sőt nincs semmiféle megmozdulás, almi nem a vallást szolgálja. Nekünk is elsősorban kei esz tény éknek kellett lennünk, amit *Szent István* nagyszerű lendülettel nemcsak megalapozott, nemcsak külsőségeiben fogadtatott el nemzetével, hanem a keresztény vallás minden attribútumát is átültette. A kereszténységnek szoros tartozéka az iskola, mely elsősorban a papképzés szolgálatában állott, azonkívül, hogy a népeit a hit tételeire és énekekre megtanította. Kezdetben minden püspökségen, imindcin káptalanban, iminden apátságban s végül minden plébánián csak erre szorítkozott az ott felállított paptanítóval működő iskola, hogy később az igények és növekvő művelődés követelményeinek megfelelően elérje azt a gazdag differenciációt, melyet a XVIII. században talá-

lunk.⁷ Eddig azonban már igen sokan akadtak a kultúrának letéteményesei, az egyházak kebelén belül, kik a mindent uniformizáló katolikus iskoláztatásban is keresték, javasolták a sajátosan magyart. Az elmaradottságot alig kezdi megtépázni egy pár iskola és máris bontogatja szárnyát a magyar iskola gondolata, különösen protestáns részről. *Apáczai Csere János*, fájának és a kultúrának lángoló szerelmese, szinte a brutalitásig menő szavakkal mosdatja nemzetét, hogy művelje magát. Kesergése azonban csak kesergés maradt annyi sok más óhajtással egyetemben, mik a XVII. században elhangzottak.⁸ Csak 200 esztendő leforgása után válnak valóra *Apáczai* álmai.

2. Vallás és iskola. Iskoláztatásunk második nagy kiemelkedő lendületét megint csak a vallásnak köszönheti. A vallás megreformálása és annak terjesztése az iskolában, látta egyik tartó oszlopát. Talán semmi sem adott közoktatásunknak olyan nagy lendületet, mint éppen a reformáció következtében a hitfelekezetek vetélkedése, versengése. A politikailag gyászos XVI. században gombamódra szaporodnak az iskolák.⁹ A városok pedig megunván a felekezetek váltakozó uralmát, biztos falaikon belül a saját céljaik egyetemét jobban szolgáló önálló városi, polgári iskolák megalapítói lettek világi tanítóikkal és szabaddab tanterveikkel. A XVI. században meginduló nagy versengés nyomja bélyegét a XVII. századra is egészen a XVIII. sz. 70-es elejéig. Ebben a vallási küzdelemben természetesen az anyaországban a katolikus vallás került ki győztesen s vele együtt iskolái, míg Erdélyben, hol a protestantizmus igen hamar az uralkodó vallás rangjára emelkedett, ez nyerte el iskoláival a pálmát. Az anyaországban az állam legfőbb kegyura lévén a katolicizmusnak, minden erejével pártolta, elleneseit pedig tőle telhető erővel fékezte, visszaszorította, miáltal emezek iskoláit is rangban alábbszállította, nem lévén ezeknek biztos anyagi támasszuk. Az állam ekkor még nem látta az egyházak iskolahordozói nagy feladatát. Ebben az időben az állami még nem új kultúrpolitikát a szó mai értelmében. »Arra, hogy az oktatásügy a kormányzések kebelében rendszeresen tárgyalassék, akkoriiban senki sem gondolt. A protestánsok iskoláit sem mint oktató és nevelő intézeteket, hanem mint vallási objektumokat ellenőrizte a kormány. A katolikus iskolák pedig annyira összeforrtak az államhatalom célzataival, hogy szellemi állapotuk nyilvántartását és nevelői vagy tanítói rendszerük szabályozását ekkor még a kormány nem: is te-

⁷ Békefi Rémy: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig.

Békefi Rémy: Székesegyházi iskoláink szervezete az Anjou-korban.

Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII.

században.

Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában.

⁸ Apáczai Csere János: *Az iskolák igen nagy szükségéről és azokokról, melyek miatt azok a magyaroknál elpusztult állapotban vannak.*

⁹ Fraknoi Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.

kintette szorosan vett politikai feladatnak. Teljesen az egyházra, a maga egyházára bízta mindazt, ami a tanügy vagyoni részébe nem vágott, ami szellem, íge, tanítás és könyv volt.« 10

3. Az iskola politikum. A XVIII. századi harmadik felfrissülését és jó időre való célkitűzését iskoláinknak sem az igazi kultúrpolitika szolgáltatta, hanem az utilitárizmus. Az állam kiművelt polgáraitól remélt nagyobb haszon kedvéért fordult a közoktatásügy államosításának megvalósítható gondolata felé. Bevonul a közoktatásügybe az állam, mely eleddig csak mint legfőbb istápolója volt. A Poroszországból importált: *Az iskola politikum* lett nálunk is a jelszó. Az általános iskolázás gondolata *Mária Terézia* korában vált valóra, ami *Migazzi* bécsi érsek és *Van Swieten* nevéhez fűződik. Ez öltött testet először az 1760-ban kinevezett udvari, később pedig a helytartótanács kebelében alakult magyar tanulmányi bizottságban is, melynek elnöke *Fekete György* gróf lett. Az 1766-ban megalakult magyar tanulmányi bizottság anyagi alapját biztosította az 1773-ban feloszlatott jezsuita rend vagyona, mint tanulmányi alap. A szervezetet pedig az 1777-ben megjelent *Ratio Educationis* nyújtotta, mely előírja az ország minden iskolájának az állami tanításmódot.

Az államiság az iskoláknál legelőször a felszabadult Bánságban érvényesült. 1776-ban ugyanis egy királyi parancs elrendeli a *német* iskolák felállítását minden hitközségben.

4. Képzés nélküli tanítók. Az 1777-i *Ratio* előtti időben nem volt határozott válaszfal az elemi és középfokú oktatás között. Különösen nem volt a falusi iskoláknál szigorú határvonal, mert az iskola szellemi színvonala mindenkor a tanító műveltségétől függött. Némi kivétel csak a városban levő elemi népiskolák között volt, ahol gimnázium is működött. Ide felvették a tanulókat, ha olvasni-írni tudtak s kevésbé jártasak voltak a latin nyelv elemeiben. De a faluról jött népiskolai tanulókat is felvették a gimnáziumba. A tanítási anyag sem különült el élesen az elemi és középfokú oktatás között. A legtöbb helyen a középfokú iskola tanította meg növendékeit az írásra-olvasásra s a számolás elemeire. Evégből a gimnázium is ott kezdte, mint az elemi iskola.¹¹ *Molnár Aladár* szeriint¹² a népiskolák azokon a helyeken, ahol valamivel magasabb a tanítás az elemeknél, kifejezetten előkészítő jellegűek voltak. A tciniplonumal bíró egyházközségek, ahol tehát állandó pap is volt. ott tulajdonképpen a *templomi segédszolgálatra megválasztott iskolamester* oktatta az év igen rövid szakában az olvasásra, éneklésre, írásra, esetleg még a számolásra a gyermekeket. Teljes elemi iskolában, melynek három osztálya volt,

¹⁰ Fináczy: A magyarországi közoktatásügy története *Mária Terézia* korában. T. 20. lap.

¹¹ Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története.

¹² Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században.

ezen kívül még dívott a latin nyelv elemeinek a tanítása is. Az 1770z71. évi összeírás adatai¹³, melyeket a helytartótanács rendelt el adatgyűjtés szempontjából, igen szomorú statisztikát mutatnak. A tanító, jegyző (nótárius) is egy személyben. A tanító kis lakása szolgál tantermül. Igen sok helyen nincs iskola, ahol van, ott nincs iskolamester és megfordítva. Az iskolalátogatás rendszertelen; novembertől márciusig tart a tanév. 2845 népiskola 4215 iskolamesterrel dolgozott az iskolaköteleseknek körülbelül 25%-ával. »Mindezen akadályoknál súlyosabban nehezedett a népoktatás ügyére a tanítók fogyatékos képzettsége, de még ennél is súlyosabban több irányban való elfoglaltságuk. Oly jelenségek tárulnak itt elénk, melyeket ma már el sem képzelhetünk többé.«¹⁴ Az iskolamesterek eme felpanaszolt sok irányú elfoglaltságára érdekes példát találunk *Peisner Ignác* történeti művecskéjében. »Ebben az időben *Seher József* volt a német mester, aki roppant kedveltségnek örvendett és a tanítás mellett számost imás dologgal is foglalkozott. Így az: ő feladata volt a város ház óráját felhúzni, amiért neki a tanács 1721 április 21-én évi 30 forintot utalványozott. Volt ő továbbá *templomi karmester* és a városi zenészek (turnerek) *karnagya*. (Mint *adószedő* 8 akó bort és egy hizót kapott évenként, újévkor pedig 5 forintot).«¹⁵

Az iskolamesternek kiképzésére ebben az időben *semmilyen intézmény nem szolgált*, ennek következtében mindenféle tanulmányait abbahagyott vagy egyáltalában el sem kezdett ember hosszabb-rövidebb ideig megpróbálkozott az iskolamesterséggel. Aki csak egy kicsit is tanult, az rövid idő után közigazgatási emberré lett. Maradt tehát a kevésbé művelt és földhözragadt. A gimnázialis oktatás minden rétegéből találkozunk iskolamesterekkel, de olyanokkal is, akik éppen csak írni-olvasni tudtak, levitézlett katonák, de akadtak szép számmal *kézművesek* is. Az iskolák fenntartói onnan vették tanítóikat, ahonnan éppen kapták. Egyben azonban megegyeztek, t. i. valamennyiöknek a javadalmazása egyformán alacsony volt. A gimnázium grammatikai fokozatát lehet átlagul elfogadnunk, mint előkészületet a tanítóságra. Erre enged következtetni az első Rationak egy megállapítása,¹⁶ amidőn, a grammatikai iskola elvégzése után a választható életpályák között felsorolja, hogy »vannak akik *népiskolai* vagy a grammatikai iskolai tanítóságra *adják magukat*«. Érdekességénél fogva említsük meg, hogy Óhajon a cigány orgonahúzó korában megtanulta az orgonálást s mikor a mester távozott, őt választották meg utódjaként tanítónak.¹⁷

¹³ Fináczy: Egyetemi előadások.

¹⁴ Fináczy: Magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. 1. k. 239. lap.

¹⁵ Peisner Ignác: Budapest a XVIII. században. 55. lap.

¹⁶ Ratio Educationis. Ford. Friml A. 39. lap.

¹⁷ Komlóssy Ferenc: Az esztergomi főegyházmegyei katolikus iskolák története. Esztergom: 1896. 198. lap.

Túlságosan nem igen csodálkozhatunk ezen állapoton, mert a nálunk jóval erősebb és pedagógia tekintetében ma is vezető Poroszországban is hasonló volt a helyzet, ha nem is ekkora mértékben. Mert jóllehet *zz. Frigyes* 1736-ban kimondja, hogy csak tanítóképzőt végzetek taníthatnak a népiskolában, mégis az 1779-ben kiadott rendelete alapján, szinte intézményszerűen, rengeteg rokkant katona tanított vitézi érdemei fejében.

5. A tanárképzés. Nem zárhatjuk le ezt a kort anélkül, hogy meg ne emlékeznénk az ország vezetőit nevelő intézetek, tehát a gimnáziumok tanárainak kiképzéséről, nőm csupán az összehasonlítás kedvéért. A piarista tanárok képzése érdekelhet bennünket elsősorban, mert ők az elemi osztályok tanítását is mindenkor rendi tagra bízta, míg a jezsuiták csak kivételesen és nem szívesen, de mindig felekezeti szempontoktól indítva vállalták.; A rendbe (piarista) az ifjak többnyire a humanitás osztályok elvégzése után, tehát 14-15 éves korukban léptek be. A noviciatus első évében a szerzetesi életre vonatkozó tanulmányokon kívül ismételték a humanitás osztályok anyagát, emellett egyik tárgyuk volt a tanítás módszertana (in methodo Scholas docendi Institutio). Az egész tanárképzés mindössze ennyiből állott: a jövődó tanár tudásának (majdnem egyedüli forrása az autodidaxis volt. A másodéves noviciusok, 16-17 éves ifjak, már rendszerint grammatikai osztályokban tanítottak. Csak két-három évi tanítás után kerültek a filozófiai tanfolyamira, melyet azonban jórésztük magánúton végzett. Csak azután tanultak teológiát, sokszor felszentelésük után.«¹⁸ Vizsgálataikat, ha voltak, az igazgató és néhány idősebb tanár előtt állották ki azokból a tárgyakból, mélyeket tanítani vállaltak.

Íme, a tanítás tekintetében előkelő helyen álló kegyesrend mily sovány útravalóval bocsátotta a minden nap újat jelentő pedagógia mezejére tanárait! Miit várhatunk akkor az elemi iskolai tanítóképzéstől? Láttuk előbb a feleletet: semmit. Nincs képzés és nincs képesítés. Ennek igen szegényes elgondolásaival és csekély, de mégis megindulást jelentő ösvényével az 1775-ös esztendőben találkozunk először Magyarországon.

II. Az első Ratio korszaka

6. Felbiger János Ignác; a saganai módszer. A XVIII. századnak racionalizmusa, az észbe vetett rendkívüli nagy hite, teremti meg a már előbb említett gondolatot, hogy *az iskola politikum*- E gondolatnak európai első szószólója *Nagy Frigyes, Voltaire* barátja, ki nemcsak maga akar a kiművelt észben gyönyörködni, hanem ebben alattvalóit is részesíteni kívánja,, , hogy azok kiművelésével az államnak

¹⁸ Komis Gyula: A magyar művelődés eszményei. I. k. 70. lap.

minden tekintetben hasznosabb és biztosabb tagjai legyenek. Az államnak kötelessége a nép szellemi javait növelni, de azzal a háttérrel, hogy az államinak eme befektetése az iskoláztatás által sokszoros haszonnal fog megtérülni. *Nagy Frigvest* kortársé, *Mária Terézia*, ha kezdetben voltak is súrlódások, igen sok tekintetben mintának tartotta az állami élet kormányzásában. Így szinte természetes, hogy Mária Terézia neim mehetett el észrevétlenül a kor utilitarisztikus felfogása és uralkodótársa iskolapolitikája mellett. Sőt, egyenesen *Nagy Frigvestől* kér kölcsön iskolaszervezőt *Felbiger János Ignác* személyében, aki kifejezője annak a századvégi gondolatnak, „ hogy a *tanítóknak külön képzést kell biztosítani*, ha a népművelést valamivel is előbbre akarják vinni. Felbiger munkásságához fűződik a *sagani módszer*, a *norma* elterjedése Ausztriában és hazánkban. Bécsben 1771-ben négy évfolyamú normáliskolájának negyedik osztályában ahol a tulajdonképpeni tanítóképzés történt, csak a sagani módszert tanították. Módszerét, das Zusammenlesen das Zusammenricht die Buchstabenmethoden, Tabellen-Methode, das Kathesisiren, » melyet Bécsben a királynétől kezdve mindenki egekig magasztalt, ellenben az ott megfordult poroszok oly véghetetlenül *nyomorultnak* és nevetségesnek bélyegeztek«¹⁹ *Felbiger* roppant nagy munkásságot fejtett ki könyveivel is. *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen kaiserlich-königlichen Erbländern* (Wien 1774.) c. munkájával iskolaszerve-tét és rendtartását hirdeti. *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern* (Wien 1776.), amelyben nemcsak a sagani módszert tárgyalta, hanem a tanítás külső *követelmények* is. Milyenek legyenek a tanítók az iskolában? Mennyit tudjanak? stb. Ezenkívül *Notwendiges Handbuch zum Gebrauche der Lehrer in den deutschen Schülern*« c. könyve az előbbivel együtt szintén a tanítóképzést szolgálta. Mindkét könyv tanítóképzés könyv-alakban, amennyiben ez utóbbi műve is a tanító személyiségével tulaj-donságaival, tudományával stb. foglalkozik.

7. A pozsonyi első normáliskola. Az a nagy lelkesültség, (mely a bécsieket elragadta a sagani módszertől, nálunk is hamarosan érez-tette hatását. Addig is, míg hazánkban ilyen normáliskolák nem kelet-keztek, részben önként, részben pedig rendeletre a németül tudó tanítók Bécsbe rendeltettek a *metódus* megtanulása végett. Alig egy eszten-dőre azonban, hogy a bécsi normáliskola megnyílt, a királynő keresi az anyagi alapokat, hogy Pozsonyban hasonló intézet nyíljen. A pozsonyi normáliskola alapját az 1772-ben elrendelt álarcosbáli belépődíjak feleslege, két nősülési engedély, a jezsuita gyógyszertár jövedelme s az esztergomi érsekség jövedelméből 40.000 forintos tőke 4%-os ka-

¹⁹ Fináczy: Magyarország közokt. története Mária Terézia korában. II. k. 50. l.

mala biztosította. Első igazgatója *Róka János*, kit *Felbiger* javaslatára 1774-ben nevezett ki a királynő: legfőbb vezetője pedig ehrenfelsi *Pál Gáspár*, a Pozsonyban székelő magyarországi összes népiskolák főfelügyelője lett. Maga az iskola, mely 1775. június 20-án nyílt meg, kisebb keretben szakasztott mása volt a bécsinek tankönyv, tananyag s főleg a módszer tekintetében, mint ezt *Fináczy* Mária Terézia koráról szóló pedagógiai monográfiájában kimutatja. Az intézet a volt jezsuita székházban volt elhelyezve. Őt tanára volt: – *Weiss Lipót* (kegyesrendi) tanította az elméleti és gyakorlati mér tan s a polgári építészeteit; a vallástant a volt jezsuita s utóbb egyházmegyei pap *Oberleitner Ferenc* adta elő: a kezdők tanítója volt *Rössler János* és az olvasóké *Walter József*; az írás és rajzolás tanszékére *Schiedder Antal* nevezetett ki. Az utóbbi három világi ember. Mindegyik tanító szabad lakást élvezett és 300 forint évi fizetésben részesült.²⁰ Bécsi tanítók voltak, kiknek neveit mint első tanítóképzéssel foglalkozókat említettük meg. Az intézet eredményességével, úgy látszik, a királynő nagyon meg lehetett elégedve, miért látogatása alkalmával (1776. nov. 22.) 300 körmőci aranyat osztott ki a növendékek között!²¹ Hazánkban ez a pozsonyi normáliskola volt az első, melyben a tanítóképzés megindult. A teljes normáliskolának tantárgyai, mint ezt *Kiss Áron*, »A magyar népiskolai tanítás története«, c. könyvében kifejti, a következők: A) A vallás és pedig 1. a tanfogalmak az illető püspöki megyében használt káté szerint, ha ilyen volt, ha pedig nincs, akkor a normáliskolák számára Bécsben, készült kátét kellett használni, melyet a püspökök is jóváhagytak. 2. Rendszeres vallástan, az e célra készült olvasókönyvekből. 3. Történeti vallástan. 4. Erkölcstan. B) Egyéb nélkülözhetetlen, s mindenki számára szükséges dolgok, betűismeret, betűzés, olvasás, szép- és helyesírás, számolás, számvitel és a jó modorra s erkölcsre tartozók. C) Oly tantárgyak, melyek kivált a gazdálkodóknak, művészeknek s iparosoknak szükségesek. Anyanyelvtan, a leggyakrabban előjövő írásbeli feladatok, latin nyelv, a háztartás elemei, gazdaságtan, természettan, természetrajz, a művészei és ipartörténet ismertetése. Valami a történelemből s földleírásból, tekintettel főként a hazára, a földmérés, építészet, géptan elemei, mértani és szabadkézi rajz. D) A leendő tanítók számára való tantárgyak: a methodika ismerete, a valóságos oktatásban való gyakorlás, iskolai fegyelem tan, katalógus vezetése, a vizsgálatoknál való eljárás.²² E sok tárgy azonban nem minden normáliskolában taníttatott egyetemesen. A normáliskola, mely sok esetben pótolta az alsóbbfokú szakiskolát, négy évfolyamán, mely lehetett több esztendő, csak azokat az ismereteket nyújtotta és oly

²⁰ Fináczy: Mária T. közokt. ügye. II. k. 105. lap.

²¹ Idézett munka. II. k. 106. lap.

²² Kiss: A magy. népisk. tanítás tört. 22-23. lap.

mértékben, amennyiben tanári karában vállalkozott valaki ezek tanítására. A tanítóképzést célozta az igazgató által kijelölt növendékek ének, zongora és orgona tanulása, amikre a zenetanár által oktattattak, hogy a normáliskola mellett fennálló tanítóképző tanfolyamot sikeresen elvégezhessek.

8. Az első tanítónövendékek. A normáliskola mellett működő tanítóképzők növendékei csak arra ügyeltek, hogy a báróim osztály am agát megtanulják, a tanítást megfigyeljék s mindezekben maguk is kísérletet tegyenek. A jelöltek eleintén külön órákon neun is tanítottak, hanem csak bejárván az iskolába, szemlélték a tanító eljárását. néha helyettesi tettek. Később a 3. és 4. osztályos tanítók a jelölteket a tanítás módjába bevezették. Külön órákat csak 1806-07. évtől kaptak, amikortól kezdve napi 2 órai külön oktatásban részesültek. A tanfolyam ideje 3 héttől 5 hónapig terjedt, ami majdnem minden esetben az igazgatótól függött. Akadt lelkes igazgató, aki 1806 előtt is napi 4 órában foglalkozott a jelöltekkel, oktatta őket tan-módra, német nyelvre, helyes- és szépírásra, számolásra elméletileg és gyakorlatilag. A praeparandisták előképzettsége. igen különböző ezeken a tanfolyamokon. Van, aki a humaniorákat vagy bölcsészeti osztályt is elvégezte a gimnáziumban, de van, aki csak éppen az elemeknél tart. 1797 óta a tanítójelölttől legalább egy gimnáziumról szóló bizonyítványt kérlek. A tanfolyam elvégzéttével a nemzeti isk. kir. inspektora jelenlétében a nevezett tantárgyakból megvizsgáltatták s az igazgató és inspektortól bizonyítványt kaptak, amivel állásukat elfoglalhatták. A hatóság igyekezete odairányult, hogy minden már működő tanító is elvégezze ezt a kurta tanfolyamot, de persze ez csak az exponáltabb városi elemi iskolai tanítóknál sikerült. Hátráltatta a képzés komolyságát a jó tankönyvek hiánya is. Ami volt, az is csak 1-2 évtized múltán hagyta el a sajtót, miután a normáliskolák megkezdték működésüket az országban, Ilyen tankönyvek voltak: »*Kern des Methodenbuches*, besonders für die Landschuimeister in den k. k. Staaten, Wien. 1784; *Wályi K. András: »A norma és a levélíró«*. Kassa 1789. *Dr. Tóthpápay Mihály: »Gyermeknevelési vezető útmutatás«*.; Kassa 1797.²³ Az ilyen tanítóképzés, mely az elemi iskolához van kötve s oly rövid ideig tart, neun lehet biztosítéka a hozzáfűzött nagy reményeknek, de viszont az a gondolât, hogy a tanítóknak külön képzésre van szükségük, helyet talált iskoláztatásunk eme korszakában, mégis csak haladásnak mondható az előbbiekkal szemben. Egészbenvéve *Kiss Áron* álláspontját kell elfogadnunk, mikor azt mondja, hogy az egész tanítóképzés neun volt tehát egyéb, mint néhány csekély tehetségű ember *odaidomítása*, hogy -a falusi gyermeket írni. olvasni s a katekizmusra meg tudja tanítani.«

²³ Kiss Áron: Adalékok Magyarország nevelés- és oktatásügyi történetéhez. 87. lap.

9. Nemzeti iskoláink. A pozsonyi mintaiskola után Budán 1777-ben nyílik meg a normáliskola fent a várban. Igazgatója *Tábor Lipót*, még ugyanabban az évben megkezdí a tanítók képzését, amint azt *Bárány Ignác* régi névkönyvek és feljegyzések alapján közli. »Specificatio omnium, qui in schola primari Budensi ab Anno 1777 usque in praesens Candida tor uni. ad Magiisteria schola pro Institute» Nationali per Directorem Leo pol dum. Tabor informati, et examinati sunt, una cum Specificatione Linguarum, quas callent.«²⁴ A pozsonyi és budai nemzeti iskola volt a legerősebb, ezek a teljes tantárgyú iskolák, míg a többieknél bizony igen sok tárgynak a tanítása elmarad. Az említett kettőn kívül nyíltak még ilyen nemzeti főiskolák (elemi) Nagyváradon. (1777), Nagykárolyban (1779), Kassán. (1777).²⁵ Pécsen (1778), Besztercebányán (1778). Győrött. (1778), továbbá Ungvár (1783), Temesvár (1775), Zágráb városokban.²⁶ De úglátszik, módszert tanulni nemcsak a nemzeti iskolákban lehetett, hanem csak vizsgázni kellett, amint ezt *Kavasch. Jakab* rókuszi evang. tanító feljegyzése bizonyítja, ki mielőtt elvégezte a tanfolyamot, már tanított:

Den 21. (1786) Juli bis 9. August ging ich nach Késmárk auf Anordnung Ihr. Maj. die Normal lernen und den .1.0. August musste ich samt andere Praeparenteu nach Caschau zum Examen abreisen, worauf ich mein. Testimonium erhielt and d. 19. nach Hause kam.²⁷ Ebből is láthatjuk, hogy három hetes kiképzés elegendőnek bizonyult a tanítói bizonyítvány megszerzésére, ha egyébként írni-olvasni tudott az illető s már előzőleg iskolában működött. Ilyen tanfolyamnak az elvégzését a maga kerületében minden tanítótól megkívtánt a népoktatási felügyelő.

10. A normáliskola szervezete és feladata a Ratio edacationis szerint. A normáliskola és vele együtt a tanítóképzés szervezetét, többi iskolafajhoz való viszonyát az 1.777-ben megjelent *Ratio Educaitionis* szabályozza. Közoktatásunk első szervezetét az önállóság jellemzi. Önálló, ha mindjárt királyi rendeleten nyugszik is. Második inig v érdeme, hogy egységes. Közoktatásunk szervezetét felöleli az elemi iskolától kezdve egészen, az egyetemig. S végül, ami talán először tűnik fel e műben a kifejezett hasznossági gondolat. A tanítás politikum, tehát mindenki oLant és annyit tanuljon, ami az ő életkörülményeit, jövődő kihatásának minőségét fokozza. Evégből a Ratio az összes tanulmányi tárgyakat is e szempontból osztályozza. Jellemző szólama: mindenkinek szükséges, csak némelyeknek hasznos. Minden iskolafainak tárgyalása

²⁴ Iskolabarát. 1867. II. Évf. 3. 4. szám.

²⁵ Hegedűs János: A kassai tanítóképző története 1777-1901. Kassa: 1904.

²⁶ Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Nagy. tanítóképző. XLII. 1929. 30. lap.

²⁷ Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformatiótól napjainkig. 165. lap.

9. Nemzeti iskoláink. A pozsonyi mintaiskola után Budán 1777-ben nyílik meg a normáliskola fent a várban. Igazgatója *Tábor Lipót*, még ugyanabban az évben megkezdí a tanítók képzését, amint azt *Bárány Ignác* régi névkönyvek és feljegyzések alapján közli. »Specificatio omnium, qui in schola primari Budensi ab Anno 1777 usque in praesens Candidatorum ad Magisteria schola pro Instituto Nationali pier Directorena Leopoldum Tábor informati, et examinati sunt, una cum Specificatione Linguarum, quas callent.«²⁴ A pozsonyi és budai nemzeti iskola volt a legerősebb, ezek a teljes tantárgya iskolák, míg a többieknel bizony igen sok tárgynak a tanítása elmarad. Az említett kettőn kívül nyíltak még ilyen nemzeti főiskolák (elemi) Nagyváradon. (1777), Nagykárolyban (1779), Kassán (1777).²⁵ Pécsen (1778), Besztercebányán (1778). Győrőtt (1778), továbbá Ungvár (1783), Temesvár (1775), Zágráb városokban.²¹ De úgylátszik, módszert tanulni nemcsak a nemzeti iskolákban lehetett, hanem csak vizsgázni kellett, amint ezt *Kavasch Jakab* rókuszi evang. tanító feljegyzése bizonyítja, ki mielőtt elvégezte a tanfolyamot, már tanított: Den 21. (1786) Juli bis 9. August ging ich nach Késmárk auf Anordnung Ihr. Maj. die Normal lernen und den 10. August musste ich. samt andere Praeparenten nach Caschau zum Examen abreisen, worauf ich mein Testimonium erhielt und d. 19. nach Hause kam.²⁷ Ebből is láthatjuk, hogy három beles kiképzés elegendőnek bizonyult a tanítói bizonyítvány megszerzésére, ha egyébként írni-olvasni tudott az illető s már előzőleg iskolában, működött. Ilyen tanfolyamnak az elvégzését a maga kerületében minden tanítótól megkívánt a népoktatási felügyelő.

10. A normáliskola szervezete és feladata a Ratio educationis szerint. A normáliskola és vele együtt a tanítóképzés szervezetét, többi iskolafajhoz való viszonyát az 1777-ben megjelent *Ratio Educationis* szabályozza. Közoktatásunk első szervezetét az önállóság jellemzi. Önálló, ha mindjárt királyi rendeleten nyugszik is. Második nagy érdeme, hogy egységes. Közoktatásunk szervezetét felöleli az elemi iskolától kezdve egészen, az egyetemig. S végül, ami tatán először tűnik fel e műben, a kifejezett hasznossági gondolat. A tanítás politikum, tehát mindenki olyant és annyit tanuljon, ami az ő életkörülményeit, jövődő hivatásának minőségét fokozza. Evégből a Ratio az összes tanulmányi tárgyakat, is e szempontból osztályozza. Jellemző szólama: mindenkinek szükséges, csak némelyeknek hasznos. Minden iskolafarnak tárgyalása

²¹ Iskolabarát. 1867.II. évf, 3., 4. szám.

²⁵ Hegedűs János: A kassai tanítóképző története 1777-1901. Kassa: 1904.

^G Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Magy. tanítóképző. XLII. 1929.30. lap.

²⁷ Szelényi Ödön: A magyar cv. iskolák története a reformatiótól napjainkig. 165. lap.

után, sőt egy-egy osztálycsoport elvégzése után is tárgyalja, hogy a végzett növendékek miféle állásokat tölthetnek be, vagy miféle továbbtanulási lehetőségük van. Minden iskolának megvan a maga sajátos célja, melytől eltérés alig van. Így mutat rá a normáliskola feladatára a XLVIII. §-ban: ezen iskolák főcélja abban rejlik, hogy az egész országban elhelyezett *népiskolák élére állítandó tanítók bennök képeztessenek*, akik mindenütt ugyanazon tanítási módszert vezetnek be és állandóan megtartják. Ezért ezen főelemi iskolákat közönségesen *normális* iskoláknak szokás nevezni, mivel mintegy mintái és nevelőintézetei a többieknek. Csak a vezetőket képezték ki elsősorban; normális (sagani) módszerben. Hol voltak a szegény segéd- v. altanítók? A tanító szakműveltségét a Ratio még csak a kántori kiképzésben látja, mert az L. §-ban hangsúlyozza, hogy a normális iskolában jeles szepirástanítón és rajztanítón kívül zenetanárt is kell alkalmazni, aki az orgonálás mesterségét oktatja, mivel a jövő tanítónak fontos, mert az egyházi funkciókat is végzi. A normáliskola harmonikus működését mozdítja elő az elsőrendű népiskolákban tartandó gyűlésekről szóló szakasz. E gyűlések... meghatározott időben, és módon tartatnak a királyi tanfelügyelő elnöke alatt és meghívottnak reájuk az elsőrendű iskola igazgatója, a legidősebb tanár és a hitoktató. Ezeket megvitatandó minden, ami az iskolák kellő módjára és a gyermekek oktatására vonatkozik. Különösen pedig gondoskodni kell azok pontos jegyzékének összeállításáról, akik a kerületjén betöltendő tanítói állásokra készülnek. Ebben külön-külön feljegyzendő az időpont, melyben az előadások hallgatására jelentkeztek, születésük helye, szüleik, koruk, előmenetelük a nyelvek, zene s más tárgyak ismeretében, erkölcsi viselkedésük, kiképzésük ideje és okai. Azonkívül a távozóknak adandó szokásos bizonyítványok csak ezen gyűléseken állíthatók ki. Ezek a királyi tanfelügyelő, az igazgató és hitoktató által aláírandók és az intézet rendes pecsétjével megerősítendőek.: (LI. §) Nagy gondot okozott a tanítójelöltek kor, előtanulmány és erkölcsi összevisszasága. Az egységesítés megoldására, törekszik a Ratio, mikor az LIX. §-ban annak a gondolatának ad kifejezést, hogy: kívánatos volna, ha minden kerületnek megvolna a maga saját árvaháza, abban a helységben, vagy annak a szomszédságában, ahol elsőrendű elemi népiskola van. Ez esetijén t. i. az árva fiúkat ki lehetne néptanítóknak képezni és az ilyen árvaház mintegy, magvető iskolája volna ezen tanítóknak. A tanítók képzése végeredményében az igazgató vállain nyugodott. Az ő személyisége, tudása és tanítói rátermettségétől függött a tanfolyam egész sorsa. Ezért a Ratio több ízben hangsúlyozza fontosságukat. Néhol csak egy-egy szóval, néhol egész szakasz terjedelemben, mint a XCIC. §. is, A népiskolák helyes szervezete követeli, hogy az elsőrendű iskolákban megfelelő és a tanítói hivatalra

alkalmas emberek képeztesse. Ezért az elsőrendű népiskola igazgatójának azon kell fáradoznia, hogy ezen egyének nemcsak kiképzési merjenek azokban a tárgyakban, melyekre a gyermekeket tanítani. Fogják. vagy melyek a jövőben kötelezőkké fognak tétetni, hanem megtanulják és sűrű gyakorlással egészen elsajátítsák a módszert is. ahogyan a gyermekeket tanítani s velük azt. amit maguk tanulnak közöm!, kell. Azonkívül kiképzendők a szépírásban és különböző alakok és épületek megrajzolásában. Éppúgy a mértanban. a természettan elemeiben s ugyancsak a zenében, főképp az orgona játékban. Valamint tehát kitűnik ezekből, mit adjanak elő az elsőrendű iskolák tanítói az ő hallgatóiknak, azonképpen világos az is. hogy az igazgatóknak szorgosan közre kell működniük abban, hogy maguk a tanítók lelkiismeretes kiképzésben részesüljenek a feladatukhoz tartozó tárgyakban. Épp azért ezen elsőrendű iskolákban kiváló gond fordítandó; hogy a felsorolt tárgyakra külön tanerők alkalmaztassanak. A legnagyobb baj azonban éppen ezeknek a tanároknak vagy tanítóknak a hiánya volt. Először a scholae vernaculae iurimariae, vagyis elsőrendű népiskolák tanítóinak kellett képesítést szerezniük. Ezt tudja a Ratio is, inerte a XLVII. §-ban. kifejezetten erre céloz: Természetesen minde- nek előtt arra lesz szükség, hogy a tanítók, akik ezen iskolák vezetésére hivatva vannak, a tanítás mesterségét és módját megtanulják és ügyességükről ismételten tanúbizonyságot legyenek. Csak azután osztatnak be az elsőrendű (vagy fő) népiskolákhoz, hogy ott a tanítójelölteket a tanítás ugyanezen mesterségére megtanítsák.«

11. A Projectum Budense. Ami hiányzott a Ratióból, azt a *Protei um Budense* szellemében vagy útmutatása nyomán csinálták. 1778-hau a nemzeti iskolák királyi felügyelői: összejöttek *Patachich Ádám* báró kalocsai érsek elnöklete alatt és 13 napon át tárgyalták a népiskolákra vonatkozó összes függő kérdéseket, melynek eredménye a 133 ívrétű *Projectum Budense*.²⁹ A tanítóképzésre vonatkozólag: V tanítók képzését elsőrangú feladatnak tekinti a *Projectum*, mert ettől függ a *most meghonosított új methodusnak minden sikere*. Érti a *Felbiger* névhez Füződő normális módszert, melyet már ismerünk. A képzés a központi nemzeti iskolában történik, ahol a tanítójelöltek (esetleg már alkalmazott tanítók) külön tanfolyamokon sajátítják el a (jövendő) hivatásukhoz megkívánt különleges ismereteket főleg nyelvei.i. a rajzot, zenét és a helyes módszert. Két ilyen tanfolyamot kell szervezni minden nemzeti főiskolán, egyik november 1-én. a másik április 1-én. nyílik meg. Az elsőre nem kell vidékieket behívni, mert télen költséges és viszontagságos az utazás. E tanfolyamok 1-5 hónapig tartanak, mely időnek nagyobbik része az elméleti előadásokra

²⁹ Részletesebben közli: Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története 30, 31 l. Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. 276-281. l.

esik. Minden jelölt 14 napra kap egy osztályt, melynek tanítását megfigyeli; imiaga 8 napig tanít a vezető tanító jelentésében, aki elkövetett hibáira barátságosan figyelmezteti. A képzés az igazgató feladata.«³⁰

12. A sagani módszer csődje. Minden dicsérete mellett is a normális (sagani) módszer nem terjedt el abban az arányban, mint azt lelkes barátai hitték. Erdélyben ez a módszer igen gyengén érvényesült, jóllehet a kormány minden kedvezményt biztosít az új módszerrel tanító tanítónak. Csak itt-ott akad egy-egy mester ennek művelésére. De maguk az iskolában tanító nagyobb látókörű emberek sem tartották helyesnek a normális iskola Felbiger-féle módszerét. Amint tudjuk, nem is módszer ez. a tudomány mai állásánál, hanem pedagógiai fogások, mechanizmus. Így Wályi K. András, aki később a budapesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom, első tanára, nyilatkozata szerint: Minden tabellák tanulása haszontalan idővesztés, hacsak szóval s nem értelmesen tanulták azokat a gyermekek, Wályi pedig autentikus, mert 3-4 évig a kassai kir. normális iskola oktatója volt és oly kiváló tanító, különösen a magyar nyelvet illetőleg, hogy Kazinczy felterjesztésére (iskolafelügyelője volt) felső)) hatósága hivatalosan megdicsérte.³¹

De nem érvényesült a módszer a protestánsoknál sem, kik kiváltságaikra hivatkozva minden nem kebelükből történt iskolareformmal szemben állást foglaltak s voltak iskoláik, melyek a leghevesebb erőszakoskodásoknak is ellent tudtak állni. 1788-ban a kir. helytartótanács erélyesen felszólítja Debrecen városát, hogy Nagyváradra küldjön tanítókat a *norma* elsajátítására. Majd, midőn ez nem; használt, egyenesen királyi deputatiót küldtek személyesen a városba, hol ezek meg is jelentek. Az egyházi előljárók azonban egy levelet küldtek a küldöttségnek, melyben protestáltak ellenük, mert »*lehetetlen, hogy a normának cs. direkcióziak behozásában megegyezünk*, mivelhogy az magában is a vallásnak és lelkiismeret szabadságának romlása nélkül fel nem állhat; de azonkívül máris nyíltan kitetszik, hogy ezáltal iskoláinkhoz való minden jussunk oda lenne, midőn nemcsak az, hogy a tanítóknak s lokális direktoroknak nevezése nem tőlünk, hanem csak szuperintendens uramtól kéretik, hogy maga szuperintendens uram¹ nevezzen, hanem még csak meg sem szólíttatik, meg sem hallgattatik az az eklézsia, amelynek tulajdona az iskola és amelynek gyermekei abba járnak..³² Az autonómia ilyen, erős bástyáján megtört minden ehhez hasonló támadás.

³⁰ Fináczy: Mária Terézia közoktatásügye. 280. lap.

³¹ Kiss Áron: Adalékok Magyarország nevelés- és oktatásügyi történetéhez.

³² Révész Imre: Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez. 34-35. lap.

13. A protestáns tanítóképzés. A protestánsok iskolaügye és ezzel együtt a tanítóképzés a fent ismertetett okok miatt külön fejlődést mutat.³³ Így természetesen sem a Ratio, sem a Projectum Budense intézkedését nem vették magukra nézve nemcsak kötelezőnek, hanem még irányadónak sem. Számos üdvös tanulmányi egységesítés hiúsult meg autonómiájuk sáncain, Ezen belül azonban iskolapolitikájuknak vannak tagadhatatlan érdemeik. A reformatio kezdetén, de még annak 200 éves múltja után is külön papi, tanári vagy tanítóképzésük nem volt. Csak tégy volt: lelkészképzés. Azt mondja *Szelényi Ödön* is említett művében, hogy »a lelkészek és tanárok (tanítók) képzési és képesítése teljesen egyforma volt, annale is kellett lennie, hiszen a szószékhez való út az iskola katedráján át vezetett.«³⁴ Így érthető, hogy »a protestánsok külön tanítóképezdéket nem állítottak, hanem ezek helyett a felsőbb tanulók, különösen a bölcsészeti és hittani tanulók, már iskolapályájuk alatt magánosan tanították az elemi iskolai tanulókat (Privata) s az iskolát végeztek mentek ki a falusi, különösen, városi iskolák vezetésére, ahol 2-3 évig működtek (Rectoria) s az így készült és működő tanítók az akkori kívánalmak szerint az elemi, sőt itt-ott a középtanodai oktatást is virágzásban tartották.«³⁵ Hogy az iskolázott ifjak a tanítói követelményeknek nemcsak megfeleltek, hanem még az iskola szellemi nívóját is emelték, abban leli magyarázatát, hogy a protestánsok minden főiskolán tanítottak nevelést, 1796-tól Sárospatakon, 1797-től Debrecenben is. Nagyobb egyházak tanítói majdnem olyan képzettségűek voltak, mint papjaik. Csak a külföldi iskolalátogatottságban különböztek. 3 év után azonban rendszerint külföldre mentek is így csak pénzgyűjtő hely volt ez az átmeneti tanítóskodásuk. Kisebb egyházakban természetesen a már ismert módon, a gimnázium különböző osztályaiból kimaradtak, voltak a tanítók. De hogy a protestánsok is érezték az intenzívebb tanítóképzés szükségességét, kiérzik a dunamelléki ref. egyházkerület Pesten 1801-ben kiadott *Tanítás módjából*, amelyben egy »*pädagogika iskolán* hiányát panaszojják. A gyengén működő állandó tanítókat a papok szokták korrepetálni a tanításban, különösen a leányiskolái tanító (-nő)ket.

A protestánsok (református) tanítóképzése a Ratio mögött maradt ugyan, de tagadhatatlanul jó oldala is volt rendszerüknek. Az a tény ugyanis, hogy a rektoriákra kimentek anyagiakat gyűjteni, nem ritkán a legértékesebb tanítók voltak, ha 2-3 esztendeig is. Emelték a tanítás színvonalát. S míg¹ a Ratio szerint a tanítóképzés az elemi iskolá-

³³ A protestánsok nevelésügyüket a budai, illetőleg pesti zsinaton 1791. szept. 12-től október 13-ig intézték. L. Sárospataki Füzetek 1860. I. füzet és Prot. Népt. 1891. 740. laptól.

³⁴ Szelényi Ö.: A magyar ev. nevelés története a reformatiótól napjainkig. 164. lap.

³⁵ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872. évi jelentése. 11-12. lap.

hoz volt kötve, addig a protestánsoké a gimnázium valamelyik magasabb osztályához, de ©lég sűrűn a főiskolához!³⁰

III. Reformkorszak

14. II. József iskolapolitikája. Az a nagy lendület, mely iskolapolitikánkban Mária Terézia uralkodási alatt megindult, nem hanyatlott le fia, *zz. József* uralma alatt sem, de mint minden, iskolázásunk sem kerülhette el, hogy »felvilágosult közoktatássá« ne váljék s így szolgálja az uralkodónak abszolutisztikus céljait. Kultúrpolitikájának centrumában a népnevelés ügye áll. Fontosabb az ími-olvasni tudók nagy száma, mint az egyetemeké. Az államnak kötelessége valamennyi polgárának a műveltség minimumát megadni. Általános iskolakötelezettséget rendel el büntető szankcióval. Sok népiskolát állít fel s köztük közösek a katolikus és felekezetek részére, ha azok nem eléggé gazdagok külön-külön iskola fenntartására. Csak egységesítő politikájából következik s politikájának természetes folyománya, hogy népiskolai tanító nem lehet az, aki nem tud németül s az élelmi népiskolában is németül kell tanítani.³⁷

II. *Lipót*, már nem ennyire lelkesül a népoktatásért, amennyiben *József* által elrendelt iskolakötelezettség szankcióját (20 krajcár pénzbüntetés) eltörli, pedig az országgyűlés 1790z91 tanulmányi bizottsága már megkezdte reformjainak kidolgozását ugyanabban az időben és erősen szorgalmazza a tanítóképzést is. »Ki kellene mondani, hogy csak az lehet tanító, aki legalább három grammatikai osztályt járt, mert így az ifjú magyarul megtanulván, e nyelvet tovább maga is taníthatná s a faluban magyarul jegyzősködhethék is.«³⁸ Még a prolestants kultúrpolitikus *Teleki László* is sürgeti a tanítóképzők felállítását a katonai és más szakiskolákon kívül.³⁹ E kívánalmak azonban csak kívánalmak maradtak. Az országgyűlés kiküldött tanulmányi bizottsága pedig elkésett a munkálataival. Mire elkészült, az országgyűlés már feloszlott s a megváltozott külpolitika elterelte a figyelmet az országgyűlés sok más kívánságaival együtt. Fokozta az ügy iránti elhidegü.ést *Ferenc* király zárkózottsága és a *Martinovits-féle* összeesküvés utáni gyászos korszak.

15. Sándor Lipót főherceg nádor memoranduma. *A Martinovics-féle* összeesküvés utáni reakciós idő megteremtésében oroszlán-

³⁶ Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése. Bp.: 1896.

L. Révész Imre: A magyarországi protestantizmus történelme. Bp. 1925.

³⁷ V. ö. Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. k.

³⁸ Kornis: A magyar művelődés eszményei. II. k. 19. lap.

³⁹ Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. k. 383. lap.

része van a fiatal *Sándor Lipót* főherceg nádornak. Az ifjú nádor, mikor 1790-ben Budára költözött tiszte elfoglalására, a legnagyobb jóindulatot tanúsította az ország érdekeivel szemben. Öt esztendő múlva azonban kiábrándultan, a magyarság irányában bizalmatlanul írja meg *Ferenc* király bátyjának memorandumát *Martinovics* vallomásairól, az ország állapotáról és a szükséges intézkedésekről.⁴⁰ E memorandum következtében igen szomorú idők jönnek iskoláztatásunkra. Az Ürmé-
miek által kidolgozott *Ratio Educationis-szal* meginduló nagy mozgalom megtorpan, stagnál, intézkedéseit lanyhán, vagy egyáltalában nem hajtják végre, nincs fejlődés. Az alig egy-két esztendővel előbb még buzgó pártfogója, sőt több bizottságnak még aktív vezetője, -most bosszú időre tespedésre kárhoztatja többek között a tanulmányi reformbizottság vaskos aktáinak életrekeltését. Sándor Lipót nádor ugyanis szembehelyezkedik most ezekkel a munkálatokkal, midőn azt mondja: *ias Lesen, und Schreiben ist dem Landvolke meines Krach tens allhier nicht notwendig.*⁴¹ Memorandumának egy másik helyén pedig már azokat az elveket is leírja, melyek szerint meglévő- iskoláinkat meg lehet szüntetni anélkül, hogy az elnyomás látszata mutatkoznék.

»Ich hin von den allgemeinen Nutzen der Normalschulen, wie ich oben bereits berührt habe, in Bezug auf die Bauern nicht überzeugt. In ilungarn gar scheint die Erziehung und Aufklärung des Landesvolk eine ver worfene Arbeit zu sein und wenn sie es auch nicht ist, so kann sie so leicht ausarten und schädlich werden, dass sie nicht ratsam scheint und da es die Obligenheit der Seesolger ist, das Landvolk in seinen Religions- und Standes-pflichteii zu unierrichten, so scheint, dass die Dorfschulen hier zu Lande, wo die noch kleinen Kinder meist zur Viehhütung oder andern gelingen Feldarbeiten gebraucht werden, sehr unnütz. Den Bauer aber aufzuklären und selben neue Kenntnisse beizubringen, die er nicht begreifen und falsch auslegen kann, sehr gefährlich. Darum wäre ich der Meinung, dass zwar die Normalschulen nicht gleich eingehen zu lassen seien, da dieses zu viel Aufsehen erregen würde, sondern selbe nicht zu unterstützen wären. Da die Einrichtung und Erhaltung der Gebäude, wie auch die Dotierung des Schulmeisters für die Grundherrschaft und die Gemeinden "ine beträchtliche Last ist, so werden si gerne davon abstehe-
n und sich den dazu zu leistenden Beiträgen entziehen, wenn man ihnen zu diesem Ende aus dem Studienfond nichts geben und auf die Erhaltung von der Stelle aus nicht dringen, endlich auch von Seite des aerarii auf Kameralherrschaften nichts beigetragen werden ward, wornach die Normalschulen auf dem Lande ohnehin allmählich eingehen werden. 42.

⁴⁰ Kiadta Mályusz Elemér: Sándor Lipót főherceg nádor iratai.

⁴¹ I. m. 827. lap.

⁴² I. m. 847. lap. »A normáliskola általános hasznáról, mint azt fentebb már érintettem, a parasztságra való vonatkozásban, nem vagyok meggyőződve. A földművességnek nevelése és felvilágosítása Magyarországon úgy látszik teljesen elvetemült munka és ha ez nem egészen az, könnyen elfajulhat és káros lehet, nem tatzik tanácsosnak s minthogy a lelkeszek-kötelessége a népet vallási- és polgári kötelességre oktatni, úgy látszik, hogy a falusi iskolák itt vidéken, ahol

Ez a vélemény azért fontos reánk nézve, mert ez lesz irányadó iskoláztatásunk közel 50 esztendejére. Emiatt lesznek csak rendeleteken nyugvó intézkedések népiskoláink és ezzel kapcsolatban tanítóképző intézeteinek érdekei. *Ferenc* királyból hiányzott minden iniciativa, minden uralkodói önállóság, éppen ezért nem volt valamire való akta, melyet véleményezés végett, mielőtt véglegesen döntött róla, le nem küldött nádor öccséhez Budára, kinek megjegyzéseit kivétel nélkül magáévá tette. Ezt a memorandumot is, mely tisztán neki szólt, az utolsó betűig meditatálás nélkül elfogadta, olyannyira, hogy midőn *József* főherceg helytartónak kormányzói szempontok és utasítások címén átadta (1795), csupán csak a neki szóló megszólításokat törülte ki belőle. *Ferenc*, kiben nem volt semmi elaszticitás, hosszú uralkodása alatt mereven ragaszkodott öccsének az utolsó, szinte politikai végrendeletéhez. Minden oktatásügyi törvényjavaslatunk, többek között, ezen politikai norma miatt maradt csak javaslat. Pedig »*József nádor különösen a tanítóképzés javítását sürgeti*. Csakis az ilyen kellően szervezett normáliskolában (tanítóképzőben) nyer az állani eszközt arra, hogy egy egész nemzet felvilágosítását (művelődését) a maga céljának és a közjónak megfelelően irányítsa.«⁴³

16. A II. Ratió. Az 1790 91. országgyűlési tanulmányi bizottság munkálatai a *második Ratio Educationis-ban* láttak napvilágot. Az új szabálykönyv a protestánsok iskolaszervezkedésére adott válasza a *Helytartótanács-nak*, mert ez csak a katolikusokra vonatkozott, lévén a protestánsok függetlenségének újbóli biztosítója az 1790z91. évi XXVI t. c. következtében. E második Ratio szerint az egész országban 10 normáliskolának kell lenni 5-7 tanítóval. Újat nem igen hozott, csak a meglévőt módosították, továbbra is főelemi iskolához van csatolva a képző. A nagyvárosi 3 tanítós iskola mellé egyévfolyamú tanfolyamon ugyanazt tanulták, mint az elemi népiskola három osztályában. Képzésüket a harmadik osztály vezetője vagy az igazgató liszté volt ellátni. Felvétel a grammatikai osztályok elvégzéséhez volt kötve. Azonban mégis találunk annyi változást, hogy a tanítóképzőben a kis gyermekek többnyire pásztorokra vagy más kisebb mezőgazdasági munkára alkalmaztatnak, nagyon feleslegesek (haszontalanok). Azonban a parasztot felvilágosítani és az új ismeret számára hozzáférhetővé tenni, amelyeket felfogni nem tud és tévesen magyarázhat, nagyon veszélyes. A normáliskolákat az én véleményem szerint nem kellene mindjárt megszüntetni, mert ez nagy feltűnést keltene, hanem támogatás nélkül hagyni. Az iskola fenntartása és berendezése, valamint az iskolamester dotációja az uraságra és a községre jelentékeny teher, szívesen elállnak tőle és magukat a terhes szolgáltatók alól kivonják, ha e végből a tanulmányi alapból semmit sem kapnak és a fenntartásra hivatalból nem szorítják őket, végül a kincstári kamara részéről sem támogattnak, akkor vidéken a normáliskolák úgyszólván fokozatosan megszűnnek. «

⁴³ Komis. A magy. műv. eszményei. I. k. 256. lap.

tanfolyam tárgyai közé felvették a történelmet és az idegenajkúak számára a magyar nyelvtant. Új azonban az az intézkedése, amely a tanítónők képzésére irányul. A 36. §-a azt mondja, hogy »olyan közintézetek állítandók fel, amelyekben a nevelés iránt hivatást érző leányok a tudományokban és a tanításban oktatást kapjanak.«⁴⁴ Általában véve ez a közoktatási szervezet sem valósította meg a köznevelés egységességét.

17. A magyar államnyelvért folytatott küzdelmek. A tanítóképzést valamivel előbbre vitte az országgyűlésnek a magyar nyelv államnyelvvé való 16telének 1790-1844-ig való örökös mozgalma. A magyar nyelv terjesztését a magyar tanítók képzésében látják a rendek. »A fő a magyarul tudó tanítók képzése... Az állami tanítóképzés eddig valóban középkori állapotban volt s ezen a néhány püspöktől alapított praeparandia nem tudott segítenie – mondja *Szekfi Gyula* »*Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*« c. kiadványának bevezetőjében. Ilyen kívánságot találunk az országgyűlésnek 1807. november 13-i kívánságai és sérelmei között, melyekben szerénél a tanítóképzés ügye is. » 6-to: Et quia ad plebeim etiam eo reflectendum esset, ut in sciolis nationalibus et quibusvis aliis pagensibus apti doctores constitui possint, institutum praeparandorum ludimagstrarum in pluribus locis ita foret induoenduni, ut praeparandi praeter linguani vernaculam praefereuter in lingua hung, instituantur, et tales, qui peculiarem in lingua hung, condisoenda navaverint operam, majoribus etiam praemiis exstimentur.

Quapropter Sua Mtas Snia exoratur, ut pro üt vires fundi studiorum admiserint, et numerus praeparandorum augeatur et iidem ex fundo eodeim provideantur.«⁴⁵ Hasonló, de a tanítóképzést mélyebben érintő, az országgyűlésnek 1826 április 17-ről kelt javaslata a magyar nyelv kényszerítés nélküli terjesztéséről.

Sectiono I. 5. Cum scopiis societalis Imjus idoneorum docentium instructionom, el requisitum pro ambifu regni parliumque adnexarum, ad inslutionem linguae patriae miracrum praerequirat, ante omnia, praeter praeparandias pro seholis nationalibus et normalibus actu existenses, praeparandiae ad formandos siiiiicenti numero pro trivialibus seliolis linguae hung, docenies inslruendae crunt; planum coordinationis

⁴⁴ Közli Kiss József: Magyar Tanítóképző 1929. XLII. évf. 105. 1.

⁴⁵ Közli Szegfű: Iratok 301-302. lap. 6-szor. És mivel a köznépre vonatkozólag arra is kell tekinteni, hogy a nemzeti iskolákban és bármilyen falusi iskolában alkalmas docensek (tanítók) alkalmaztassanak, több helyen iskolamestereket, előkészítő intézmény létesíttessék úgy, hogy a tanítóképző növendékei a nemzetiségi nyelven kívül főleg a magyar nyelvben taníttassanak és olyanok, akik a magyar nyelv tanulásában dicséretre méltó munkát fejtenek ki, nagyobb jutalmakkal is serkentessenek.

Miért is Ő Felségét kéri, hogy amennyiben a tanulmányi alap ereje engedni fogja, egyrészt a képzősök száma növeltsék, másrészt ugyanezekről ugyanazon alaptól történjék gondoskodás.«

ei institutionis directio ipsa abinfra designanda elaborabit, inevitabiliter allamen necessarium erit, ut alumni musices etiam instil ulionem recipient, ac per id una etiam pro Judimagislrís habiles reddantur. Capitalia praeparandiarum harum loca, pro ratione silus regni, alior unique adjuictorum deiigunlur quatuor, nimirum Sabariae, Comaromii, Szegedini et Miskolczini, ubi alumni e diversis regni parlibus convenientes ac linguae hung. ignari, banc praeter normalem inslutionem quotidiano eliam nsu, et promiseuo cum incolis commercio, proprium sibi reddere possent. Singula praeparandia tribus proiessoribus. quolibet pro hie el nunc amino 300 florcnorum salario in moneta conventionali do-landis, inslruenda veniet. Maleriae au le m pro inslilulione praesliiuto propagandáé linguae nationalis. una ctiam edueationis praoprímis ruralis accomodae el proficuae scopo deservientes, designantur scquenles: 1. lingua bung.. 2. paedagogia. 3. arilhmelica, 4. história naturalis, 5. technológia.

lu capitalibns his praeparandiis, post paucorutn annorum effluxum singuluc jurisdictiones, in quarum gremio lingua hung. invehenda eL propaganda foret, suiticientes et accomodos docentes reperirent, quorum opera rursum in sui gremio scholas triviales instruere, hocque adminiculo intra breve temporis spalium, ad propagationem linguae ellicaciler operari possent.«⁴⁶

Ezenkívül természetesen niég egész sereg- beadvány, felterjesztés, jauslat foglalkozik az említettekkel. Így az 1835. július 5-iki magyar nyelvről szóló sérelem és kívánságnak alsó táblai javaslata közt szerepel az 5. pontban az, hogy »az egész hazára kiterjedő úgynevezett magyar praeparandiák, vagyis tanítókat a magyar nyelv tanítására

⁴⁸ Közli Szekfü: Iratok 357-358. lap. »Mivel ennek a társaságnak a törekvése alkalmas docensek képzését az ország éss kapcsolt részek körülményeihez mérten a hazai nyelv tanítása céljából megfelelő számot irányoz elő, mindenekelőlt a nemzeti és elemi iskolák érdekében a tényleg létező tanítóképzőkön kívül, a falusi iskolák számára elegendő számban a magyar nyelv tanítóinak kiképzése céljából is létesíttessenek praeparandiák; a rendszer tervét az intézetnek alatt megnevezendő igazgatósága fogja kidolgozni, mégis elkerülhetetlenül szükséges lesz. hogy a növendékek a zenében is oktatást nyerjenek és ezáltal egyúttal alkalmas iskolamesterekké is képesíttessenek. Kzeknek a praeparandiáknak és az ország helyzetéhez mérten más kapcsolt iskoláknak négy helye jelöltetik, és pedig Szombathely, Komárom, Szeged és Miskolc, hogy ott az ország különböző részeiből összejövő és a magyar nyelvet nem tudó növendékek ezt a nyelvet a normális oktatáson kívül naponkénti gyakorlással is és a lakókkal való kölcsönös érintkezéssel sajátítsák el. Minden egyes praeparandiát úgy kell el-látni, hogy három professor dotálhasson évenként 300 forintnyi készpénzben történő fizetéssel... A hazai nyelv terjesztésének propagálására tervezett intézményben egyúttal a falusiak tanítására megfelelő célt szolgáló anyaga a következőkben jelöltetik ki: 1. magyar nyelv, 2. paedagogia, 3. számtan, 4. természetrajz, 5. technológia.

Ezekben a főbb praeparandiákban néhány év lefolyása után egy-egy kerület, amelynek kebelében a magyar nyelv alkalmazandó és terjesztendő volna, elegendő és megfelelő docenst találna, akiknek a munkája ismét a maguk ölen falusi iskolákat létesítene és ezt rövid időn belül a nyelv terjesztése végett hathatósan szolgálná.«

készítő intézetek állíttassanak fel.«⁴⁷ Ugyanez a szövegezése e tekintetben az országgyűlés feliratának a magyar nyelv ügyében 1836. márc. 16-ról.⁴⁸ Szóról-szóra ez a szövegezése e tárgyban az 1840. január 31-iki országgyűlési feliratnak.⁴⁹ Míg végre nagy nehezen a jogosat megengedi az 1840. március 14-ről kelt kir. válaszeirat. De erigendis in regno praeparandiis propositumi dnor SS. et 00. postulatam. aliefatam Suam Mtem. Suam jam praevenisse: quippe ut hae in locis ad scop um aoommodis (juo ocius consurgant, per Eandem jam hen. dispositimi liaberi.:⁵⁰ line az 1840. május 4-ről válaszol az országgyűlés, melynek az 5. pontja vonatkozik a kérdésünkre. »Hálás érzéssel vettük Felségednek abbéli kegyelmes jelentését, hogy az ú. n. magyar praeparandiák. vagyis a magyar nyelv tanítására alkalmas tanítókat készítő intézetek felállítása tekintetében, megelőzván az országrendi kívánatét, azoknak, arra alkalmas helyeken és minél előbb leendő felállításukról már kegyelmesen intézkedni is méltóztatott, hogy tehát Felségednek abbéli kegy. intézkedéseit, melyek az egész nemzetre oly nagy értékűek, részünkről is teljes buzgólkodással elősegíthessük, arról, hogy e részben minő rendelkezésiek? s hol? s mely móddal tétettek? magunkat még a jelen országgyűlése aljait körülményesen értesíttetni kérjük. ⁵¹ Unnék következtében: 1840-ben állított a kormány a tanulmányi alap költségén, Pesten, Szegeden, Miskolcon, Érsekújváron. és Nagykanizsán öt római katolikus tanítóképezdét, melyekben a tanfolyam két éves volt.⁵²

18. Reform-országgyűlések. Az 1791. évi XV. t.-c. alapján az országgyűlés, mint ezt már fentebb jeleztük, egy Országos Bizottságot, küldött ki, hogy a nevelés *általános* elveit és iskolarendszert dolgozzék ki és terjessze az országgyűlés elé. A bizottság el is készítette munkálatait (1793). de akkor már az országgyűlés feloszlott. Három évtized múlva, 1827-ben. ezek a munkálatok újból napfényre jutottak, amikor a reformmunkálatok ismét megkezdődtek, de szintén csak mint általános alapelvekről szóló nevelési törvény tervezet. Projectum Articui de Systemale Generalium Principiorum Nationoas Educationis).⁵³ A majdnem azonos fogalmazású javaslat oly elveket és terveket pendít meg, melyek jjóformán csak egy évszázaddal később vál-

⁴⁷ Szekfü közlése i. m. 419. lap.

⁴⁸ U. o. 472. lap.

⁴⁹ V. ö. 499 .lap.

⁵⁰ Szekfü i. m. 502. lap. »Az ország Rendei és Karai által az országban felállítandó tanítóképzőkre vonatkozólag előterjesztett fönti kérelmet Ő Felsége már megelőzte, mert ugyanő már elrendelte, hogy ezt a célt szolgáló helyeken ezek (praeparandiák) minél gyorsabban létesüljenek.«

⁵¹ Szeklü i. m. 507-508. lap.

⁵² 4872. évi miniszteri jelentés 17. lap.

⁵³ Kármán: Közoktatásügyi tanulmányok. I. k. 120-126. lap.

nak valóra s ma is oly színezetűek, mintha a jelen embereinek ajkáról hangzottak volna.

Nem helytálló tehát *Kiss Áronnak* az a megállapítása, hogy az országgyűlésen csak két ízben fordult elő a tanügy kérdése.⁵⁴ Először a közös legelő felosztásakor 1832z36, Imikor is a tanítók anyagi ellátása egy feltetekkel javítottott, β másodsor pedig 1844-ben a magyar nyelvnek közoktatási nyelvvé való kimondásakor. Erre rácsófol *Deák Fejtene* beszámolója, aki az 1833z36. országgyűlésről jelenti, mint szülőmegyéjének követe, hogy »elhatározták az ország rendéi, hogy országos választmány neveztessek ki, mely a jövő országgyűlésig minden körülményeket megvizsgálva, tervet és kimerítő véleményt készít-sen arról, hol és milyen módon kellene felállítani egy oly intézetet, amelyben közoktatásan tanítók és iskolamesterek formáltassanak, kik a nemzeti nyelvet értelmesen tanítsák és a nép zsenge magzatait a közvátrakozásnak jobban megfelelőleg neveljék;« majd tovább folytatva jelentését azt mondja, ami hosszú ideig minden tanügyi javaslatra és törvénytervezetre a visszatérő felelet: vázon váratlan királyi választ nyertük, hogy ő felsége fejedelmi kötelessége szerint gondoskodni fog ezen intézményeknek amennyire a körülmények engedik, fölállításáról, ugyanazért a javasolt törvényekre semmi szükség nincs.«⁵⁵ De a következő (1839z40.) országgyűlésről *Deák* a beszámolójában a tanügyekre vonatkozóan megint csak panaszosan mondja: »Öregbedett ezen fájdalom, midőn láttuk, hogy a. műit országgyűléstől lefolyt három év alatt e tárgyban a kormány részéről csakugyan semmi nem történt, mi a nemzet reményeinek megfelelt volna.«⁵⁶

19. Az 1843/44. évi országgyűlés javaslatai. A kivihetőség és tervszerűség tekintetében figyelmet érdemel az 1843/4. országgyűlésnek a népnevelés tárgyában kiküldött kerületi választmányi javaslata (1843.) E javaslat, igen helyesen, a népnevelés ügyét a tanítóképzésen keresztül akarja megvalósítani. Mert valóban, ha a népet iskolázni akarjuk, elsősorban az iskolában működőket kell elegendő számban és minőségben képezni. A tanítóképzés fontossága a javaslatban már helyzeténél fogva is kitűnik, amikor az első résznek a legelső szakasza szól a *népiskolai tanítókról*. Elrendeli a javaslat, (12. 13. §§) hogy mindegyik felekezet, számarányához képest, képzőket felállítani köteles. Ezek szerint a római és görög katolikusok 9, reformátusok 4, görög keletiek 3, evangélikusok 2 tanítóképző fenntartására köteleztetnek. Még a városokat is kijelöli a képzők helyeiül. Az intézetek fenntartási költségéhez az ország 10 évig százezer ezüst forinttal járul, (4. §) melyet közadók módján hajt be nemes és nom nemesre való tekintet nélkül, törvényhatóságai révén.

⁵⁴ Kiss Á.: A magyar népiskolai tanítás története. 52. lap.

⁵⁵ Kármán: Közoktatásügyi tanulmányok. II. k. 154. lap.

⁵⁶ U. o. 156. lap.

A képzők igazgatása az igazgató és testület minden hónapban megtartott tanácskozásai, határozatai alapján történik. (16. §) E testületek határozatai a kerületi bizottságoknak bejelentendők s csakis e kerületi bizottságoztól jött rendeletek érvényesek a képzőre nézve, máshonnan jövők nem. A kerületi felettes bizottságok felekezetenként alakítandók, melyeknek tagjai részben hivataliak, részben választottak. A bizottságok kötelessége a képző intézetek anyagi és szellemi javai felett őrködni s minden esztendőben legalább egyszer tanácskozni. (16-31, §§)

A képzők magyar nyelven a következő tantárgyakat tanítják, népszerűen 38. §): 1. Hit- és erkölcsstan; 2. Szívet és észképző- s erkölcsöt és ízlést nemesítő beszélyek, mondatok, énekek és történetiek, s ezekből gyakorlatilag kivont okszerű gondolkodás mód; 3. Olvasás és helyesírás tan s a .szépírás mestersége; 4. Magyar nyelvten s e nyelvben mind szó, mind írásbeli fog a hatalmasb a ni gyakorlat; 5. Világtan, jelesen: a., Világalkattan, b., Természettan, c, Természetleírás, különös tekintettel az Embertanra, d., Földleírás, e.. Történetírás; 6. Államtan (statistika); 7. Urbéri, mezei rendőrségi és a nép egyéb viszonyait érdeklő törvényeink ismerete; 8. Mértan; ideértvén a fej- és írásbeli számtant, a földmértant és jelesen az alaktant is; 9. Okszerű gazdálkodás elemei, kivált a gyümölcs- és selymentenyésztés s gazdasági mű tan; 10. Kisdedóvás; 11. Nevelés-, Tanítás- és módszer tanok; 12. Hangászat, különösen éneklés és orgonálás; 13. A római katolikusokat és görögöket illetőleg a templombeli s más egyházi szertartásoknál! szolgálat; 14. Életveszély eseteiben és tetszhalottak körül orvos érkezéteig kívántató rögtöni segély szabályai; 15. Rajzolás; 16. Testgyakorlás. Ezeken kívül egyéb hasznos tudományok is taníthatatnak.«

A tanfolyam két esztendő (39. §). Rendes tanulól azok vételnek fel, kik a *teljes gimnáziumot* jó eredménnyel elvégezték, de mindenkinek szabadságában áll magát tanítól kiképeztet ni segélyezés nélkül. (40., 41. §§)

A tanfolyam végeztével az intézet igazgatója és testülete előtt elméleti, írásbeli és gyakorlati vizsgálatot tartozik tenni a jelölt. (42. §) Tanítói oklevelet csak az nyerhet, aki valamely iskolai felügyelőségtől írásban igazolja, hogy mint segédtanító egy esztendőn át kielégítően működött. A képesítő vizsgálat szintén elméleti, írásbeli és gyakorlati részből áll az intézet testülete és kerületi bizottság tagjai előtt. E vizsgálatok nyilvánosak a már működő tanítók jelentétével. (44-47. §§)

A tanítónők képzése hasonlóképpen a kerületi bizottságok teendői közé tartozik és azt az országos alaptól állítják fel. Tantárgyaik a női ím unkákon kívül azonosak a férfiakéival. A nők magánúton is megszerezhetik kiképzésüket valamelyik ügyes tanítónő mellett s ezekből valamelyik képzőben vizsgálatot tesznek. (48-54. §§)

A javaslat első szakasza, mely a népiskolai tanítóságra vonatkozik, foglalkozik még a tanítók köztisztviselői minőségével (nemesi jogok és elbírálás illet meg személyileg minden tanítót), javadalmával (nyugdíj), helyváltozásával, fegyelmi ügyeivel stb., melyek csak milyen későn valósultak meg!⁵⁷

Ez volt az első magyar nyelven szerkesztett javaslat a népnevelésről, mely csírájában magában viseli az 1868. XXXVIII. t.c. -minden jó és rossz oldalát. A javaslat majd erősen érezteti hatását a népoktatási alaptörvény megalkotásában. E javaslatot elkészítő bizottság elnöke a humánus *Bezerédy István* kinek vezetése alatt a népnevelésügy minden ága magas színvonalon tárgyalatott. Sajnálhatjuk, hogy ez az értékes, kultúránkat messzebb vivő munkásság nem vált valóra. Terv maradt, mert a kormány képviselője, a királyi personalis, mint a rendi tábla elnöke, indítatva érezte magát a rendeket formálisan arra emlékeztetni, hogy Ő Felségének a közoktatásra vonatkozólag világosan kifejezett felségjogai vannak: de még ha a korona hozzájárulásával változtatás történhetnék is, a legnagyobb tisztelettel ugyan a törvényhatósági rendszer iránt, mégis a fennálló jogrend keretein kívül valónak tekintetnének, hogy a közadóból származó pénzek a népoktatás céljaira fordítás végett a megyék kezébe kerüljenek. A közök tálasnak ilyen közügyeit alig lehetne az egyes törvényhatóságokra bízni.»⁵⁸

20. Mednyánszky Alajos báró. E minden ízében alapos és a tényleges állapotot hétmérföldes csizmával elhagyó, bátrabb vonalvezetésű javaslattal kapcsolatban meg kell emlékeznünk a párhuzamosan szorgoskodó *Mednyánszky Alajos* báróról. A maga korának műveltségi színvonalán állott, ki önzetlenül fáradozott a magyar kultúra emelésén és mégis meg nem érdemelten oly sokat mellőzték. 1828-ban az iskolák és nevelés tervének kidolgozó bizottság lelke (elnöke a nádor), 1839-ben elnöke a kiküldött iskolaszervező) bizottságnak. Mint a budai magyar tanulmányi bizottság elnökének memoranduma, az 1840. országgyűlés sűrgetéseire, királyi leirat alapján készült a magyar tanügy átalakításáról. Javaslatai azonban évekig hanyódtak többszöri átdolgozás után is, de jóformán eredmény nélkül. »Valamivel több sikert ért el a tanítóképzés terén, ahol a viszonyok az 1777. Ratio educationis óta valósággal visszafejlődésben voltak. *Mednyánszky* itt a báró *Szepessy* püspöknek már említett 1826-iki memorandumában kifejtett elveiket építi tovább, a tanítóképzést világi ügyé kívánja tenni, a falusi tanítót felmenti egyházi szerepétől, kijelentve, hogy a paraszt-osztálynak ma már nem elég, ha csak imakönyvet és kalendáriumot tud olvasni, hanem a gyakorlati élethez szükséges ismereteket is rendelkezésére kell bocsátani. Ezért a tanító-

⁵⁷ Közli Kármán: Közoktatásügyi tanulmányok. I. k. 127. tap.

⁵⁸ Idézett munka II. k. 107-8 lap.

képzőket kétéves tanfolyammal kontemplálja, két tanárral s külön orgona- és énekmesterrel. Javaslatán már a nádor sem talált egyéb javítani valót, minthogy a magyar nyelv tanítására túlságosan nagy súlvt helyez, ez az oka, hogy a konferencia⁵⁹ visszaküldi javaslatát azzal, hogy az osztrák tanítóképzés mintájára újból dolgozza át, ámbr később maga Justel állapítá meg, hogy az osztrák-német praeparandiák maguk is oly rosszak, hogy nem érdemes őket mintának kitűzni. Végre is hosszas huzavona után, melynek oka részben a konferencia segédhivatalának szervezetlensége is volt, 1812-ben elfogadja a király *Mednyánszky* javaslatának a különböző fórumokon többekévesbé átalakított szövegét s ezzel megnyílik a lehetőség, hogy magyar nyelvű elemi iskolák számára a modern követelményeknek megfelelő tanítók képeztesse ki.⁶⁰

Ebben, a reformtervben a gyakorlati realiztikus irányelvek akartak megvalósulni úgy az elemi népiskola, mint a vasárnapi ismételőiskola, továbbá a tanítóképző számára.⁶¹ Nemcsak a tanítóképzőre dolgozott ki tervet javaslatában, hanem gondolt a tanítónőképzőre is. »Eszert a tanítónőképző-tanfolyamokra 16 évet betöltött leányok vehetők fel. A felvétel feltétele a három elemi osztály elvégzése. A kiképzés elméleti és gyakorlati, mindkettő különös tekintettel a női nemre. A népiskolai módszertan (írás-, olvasás-, számolás-tanítás, beszédett értelemgyakorlat) különös figyelembe részesül. A kézimunkában is gyakorolják magukat a jelöltek és az elemi leányiskolában hospitálnak. A tanfolyam végén vizsgálatot kell tenniök. Tandíj nincs.⁶² Ez persze csak javaslat maradt 1856-ig. Eddig csak az apácák képeztek ki saját szükségletük ellátására tanítónőket.

A kormány harmadik közoktatási rendszerének a *Systema Scholarum*-nak kidolgozásában is felejtethetlenül nagy munkát végzett *Mednyánszky Alajos*. Az 1845-ben megjelenő iskolarendszer a tanítóképzést ugyan két évfolyamúra emeli, de meghagyja továbbra is a főelemi iskolák ragasztékának. Sem az egyház, sem az állam nem emelte az önálló iskolák fokára. E két esztendő igen sok helyen és sokszor csak rövidlélekzetű tanfolyam maradt. A két esztendőre tervezett képző tanítási anyagát *Mednyánszky* a következőkben látja:

Anno I. 1. Methodologia theoretica. 2. Methodica et Specialis et ex hac.: a) Eitterisatio, b) Sillabisatio, c) Lectio, d) Orthographia, e) Calligraphia, f) Arithmetica quas, Specialis, g) Geographia. 3. Catechetica. 4. História Biblica. 5. Lingua Hungarica. 6. Pulsus Orgoni. 7. Can tus Sacer et Lillurgia.

Anno II. 1. Paedagogia. 2. Methodica Specialis et ex hac.:

⁵⁹ Legfőbb államtanács.

⁶⁰ Szekfü: Iralok 191-192. lap.

⁶¹ Komis: A magyar művelődés eszményei. II. k. 14. lap.

⁶² Kornis: A magyar művelődés eszményei. II. k. 560. lap.

a) Historia Naturalis, b) Physica, c) Aeconomia. d) Technológia, e) Aritmetica; Regula schola et fundtiones. 3. Catechetica practica.

4. **Regula Medendi.** 5. Lingua Hungarica. 6. Explanatio Urharii. 7. Pulsus Orgoni. 8. Cantus Saoer et Liturgia.

Ugyancsak a főelemi iskolák körében tartja továbbra is a tanítóképzést az 1846-ban a (magyar kir. hely tar tótanács által kiadott »Magyarország elemi tanodáinak szabályai« is, de véglegesen két évfolyamban állapítja meg annak idejét.⁶³

21. Eötvös József báró első minisztersége. A Systema Scholarum volt az utolsó egyetemes iskolapolitikai intézkedése a kormánynak. V negyvenes években már annyira megérett a nemzet kívánsága: az önálló, csak a magáhozta törvények szerint élő állam gondolata, hogy megtestesülése elé gördített mindennemű akadály heroikus ledöntése után feloldotta az oly régen elénkmeredő kérdőjelet. 1848 tavaszán sarjadzásnak indult nemzeti életünk mindenoldalú elmaradottságát talán senki sem látta jobban, mint szépeplékű első kultuszminiszterünk, *Eötvös József* báró. Rövid első minisztersége szakadatlan láncolata a felekezetek főpásztorait a nemzeti szempont figyelembevételével közös nevezőre hozni. Bokros teendői közepette sem feledkezik azonban meg arról, hogy a modern népnévelésnek alapjait le no rakja. Igaz, hogy a népnevelés ügyének felkarolását védte annak ellenzőivel szemben a kiterjesztett jog viselésével, de ez korántsem azonos a Ratioban lefektetett hasznossági elvvel. Kultúrérzékét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy legelső teendői, közé *a tanítókat képző tanárok képzése* tartozott. 1848 május 8-i. ki kelettel ellátott miniszteri rendelet szerint: Népnevelésünk sikerére és jobb lábra állítására megkfvánlalik, hogy hazánk minél előbb s minél több oly tanítóképezde vei bírjon, melyeket a maga helyén, *elegendő idő alatt* s jól képzett tanárok vezessenek. Szükségesnek tartom azért tizenkét önként vállalkozó egyént, valláskülönbség nélkül, a porosz tanítóképezdekbe két évre közköltségen kiküldeni, kik ottan szerzendő ismereteiket g ügyességüket a hazában, mint képezdei tanárok alkalmazhassák és népnevelésünk felvirágzásának magvai lehessenek.«⁶⁴ Olyan ifjak pályázhatnak, kik legalább a filozófiai tanulmányokat jelesen elvégezték, németül tudnak s esetleg eddig is foglalkoztak neveléssel. Ezen ifjaknak a számát az erdélyi unió kimondásával 16-ra emelte. A pályázók ki is jelöltetek, de elküldésükre már nem kerülhetett sor.

Nem kevésbé mutatja nagyvonalúságát a május 12-éről kelt azon rendelete, mely szerint felszólította az egyházkerületek főpásztorait.

⁶³ Bővebben lásd: Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története. 50-52. lap. Péterfy Sándor: A magyar elemi iskolai népoktatás. 129-130. lap.

⁶⁴ Nevelési Emléklapok 1848. V. 196. lap.

hogy a tanítókra vonatkozó minden anyagi és szellemi adatot *statisztikai* szempontból szolgáltatassanak be hozzá.

Legnagyobb szabású munkája azonban a 19 §-ból álló első közoktatási törvényjavaslata, melyet 1848. augusztus 3-án nyújtott be tárgyalás végett a képviselőháznak. A javaslatnak 17. §-a foglalkozik a tanítóképzéssel: »A közállomány gondoskodni fog, hogy kellő számmal fölállíttassanak oly intézetek, melyekben, néptanítók képeztessenek.«⁶⁵ E törvényjavaslat csak kerettörvény, mint ahogy a 19. § ki is mondja, hogy »ezen elvek nyomán részletes és a törvényhozás elébe terjesztendő tervek elkészítésével a közoktatási ministerium megbízatik.«⁶⁶ Bizonyára szépen megfelelt volna e megbízásának *Eötvös* minisztériuma, de nemcsak, hogy a részletes tervek kidolgozásából nem lett törvény, hanem nem lett magából az elveket leszögezõ javaslatból sem. Pedig *Eötvös* három beszédben is védte javaslatát, de a tárgyalás részben a képviselőház, vagy még helyesebben a felsőház konzervatívizmusa miatt elhúzódott egészen, szeptember hónapig, akkor pedig már honatyáink gondját nem annyira a haza kultúrája, mint inkább magának a hazának megmentése foglalkoztatta.

22. Reformtörekvések. Az előző fejezetekben láttuk a tanítóképzés múltját az országgyűlés, vagy még helyesebben a politika tükrében a reformkorszakban. Csak a könnyebb áttekinthetőség kedvéért választottuk el a tényleges tanítóképzéstől, mert hisz nálunk mindenkor, de különösen a 48 előtti időkben, mindent átszó a politika. Javaslat és annak kivitele, a kivitelben érzett hiányok orvoslása csak mesterségesen választhatók el egymástól. Az iskolafenntartók u. i. minden időben gondoskodtak arról, hogy iskoláikban jól-rosszul képzett tanítóik legyenek. E korszakot leginkább jellemzi a tanítóképző intézetek nagyobb önállósága, szemben a Ratio korával. Míg a korszak elején tisztán a Ration alapuló képzés szolgáltatta a tanítóságot, addig a 30-as évektől kezdve megjelennek az új intézmények a tanítóképzés szolgálatára. A katolikus tanítóképzés a Ratiokon alapult. Naponként két órai külön oktatást rendeltek a jelöltek számára néhány hónapi tanfolyam tartamára. A jelölt előképzettségét egy gimnáziumi osztályban állapították meg. A normáliskolákból került ki a tanítóság négyötödrésze, a többi még mindig kiszolgált katona, vándorszínész stb. Nem igen változott általánosságban a protestáns tanítóképzés sem a század derekáiig. Ugyanaz volt az uzus, mint a múlt század végén. A tanítókat a humanitás osztályokat elért ifjaktól választották, de ezeken kívül ugyanazt a tarka változatosságot találjuk, mint a katolikusoknál. A normáliskolai tanfolyamokon csak az 1830. évben kezdtek neveléstudományt elméletileg tanítani. Tankönyvül *Kis Pál*: Tanításmód iskola-mesterek számára, később *Beké Kristóf*: Neveléstudomány a

⁶⁵ Közli Kármán: Közoktatásügyi tanulmányok. I. k. 162-163. lap.

⁶⁶ Közli Kármán: Közoktatásügyi tanulmányok. I. k. 162-163. lap.

mesterképző intézetek számára c. könyveket rendelte a kormány.⁶⁷ A normáliskolai tanítóképzésen kívül lia voltak is törekvések a képzés gyakorlatban való javítására, ezek igen sporadikusak, rövid lélekzetűek voltak, nem jutottak el addig a fejlődési fokig, hogy hatásuk érezhetővé váljék, mintának szolgálhassanak. Ilyen törekvést kell látnunk *Tessedik Sámuel* szarvasi ev. lelkész 1780-han alapított gazdasági- és ipariskolájában, hol az idősebb növendékek szemináriumszerűen *nevelést* is tanultak.⁶⁸ Éppen, ezért egy királyi rendelet 1798 július 2-án küldi ide az ifjakat:; Minden tankerületből legalább egy, tanító-ságra készülő jelesebb ifjú, akinek gazdászati írásművelése van, Szarvasra küldessék tanulás végett és ott *Tessedik Sámuel* igazgatása és tanítása melleit, két évi gyakorlatról szóló bizonyítványt nyervén, a tanítói hivatalra minden más pályázó előtt alkalmaztassák.«⁶⁹ De ezzel szemben milyen tanítói lelkülettel foglalta el állását az az ifjú, aki a sárszentlőrinci tanítóképzőt hagyta el? Az 1806-ban Sárszentlőrincen felállított evangélikus képzőben ugyanis abból állott a tanítóképzés, hogy az egyébként 3 osztályú latin iskola éneket is tanított azoknak, kik tanítók akarják lenni. Inkább templomi szolgálatra, de semmiesetre sem a tanítói gyakorlatra készített elő.⁷⁰ Ilyen intézetek a mai szemüvegen keresztül inég sem bírálhatók. Ha ezeken kívül megemlíthetjük még, hogy a görög katolikusoknak (a keletieknek is) voltak már képzők 1812-től hosszabb-rövidebb tanfolyammal (Arad, Zombor⁷¹), teljessé válik az a kép. mely a hazai tanítóképzést ábrázolja a XIX. század első negyedében.

23. Pyrker első magyar tanítóképzője. Ezek a tapasztalati adottságok váltották ki a tanítóképzés jobb lábra állításainak gondolatát és megvalósítását azokból a nemesen érző férfiakból, kiknek nemcsak hivatásuk volt a nép szellemi vezetésére, hanem a művelődés emeléséhez szükséges anyagiak is rendelkezésükre állottak. Ilyenek voltak a katolikus felekezet főpásztorai, élükön *Pyrker János László* patriarcha-ersek, aki Egerben,¹ *Szepessy Ignác* püspök Pécsen, *Kopácsy József* hercegprímás Esztergomban, *Haudik György* püspök Zágrábban, mesterképezdek tanítóképezők – alapításával nagyobb lendületet adtak a népnevelésnek, a tanítóképezés történetét pedig egy kiemelkedő állomással gyarapították. Hasonló módon nyíltak továbbá képezők Rozsnyón, Szepesden. Brassóban, Csíksomlyón.

Legelső az ilyen alapítású képezők között a ma már több mint 100 esztendő múltára tekintő egeri intézet, melynek alapítója az előbb

⁶⁷ Molnár László: A nevelés történelme. 153. lap.

⁶⁸ Szelényi Ödön: Tessedik Sámuel élete és munkássága. Bp.: 1!)1G.

⁶⁹ Komis: A magyar művelődés eszményei. It. k. 381. lap.

⁷⁰ Sánha K.: A sárszentlőrinci ág. ev. egyházközség története. Szekszárd 1910.

⁷¹ Szentendréről helyezték ide.

említett *Pyrker János László* patriarcha-érsek.⁷² Ez volt az első magyar nyelvű tanítóképző. A szepesi r. k. képző ugyan 1819-20. évben nyílt meg, de nem magyar nyelvű. Alapítója ugyancsak *Pyrker* volt. Az egeri tanítóképző megalapításának indítékát maga az érsek mondja el alapítólevelében. Az a rettentő elmaradottság, amit egyházmegyei látogatásai alkalmával tapasztalt, késztették arra, hogy intézetei alapítson a *mesterek* kiművelésére. Szerinte a tanítók maguk is még tanulásra szorultak volna, akikkel találkozott. Az intézetnek ünnepélyes megnyitása 1828 november 11-én zajlott le. miután az anyagiakat *Pyrker* 5000 forintos letétje és igen sok buzgó másoknak adomám a biztosította, (kb. 30.000 váltóforint gyűlt össze) és a királyi megerősítő levél is megérkezett. Az intézet közvetlen a Helytartótanács felügyelete alá tartozott. Az első igazgatója *Rajner Károly* (egyházi): tanárai *Maskovics Mihály* (egyházi), *Will György* hangásmester és *Rudassy László* kántor. E két utóbbi világi.

Az intézet legelső történetírója az előbb említett *Maskovics Mihály* tanár, aki a képző legelső éveiről Egerben megjelent: A falusi Iskola Mesteri Hivatalra készítendő számára az Egeri Anyamegnyében alapított Intézőinek rövid előadása című könyvében értesít bennünket.⁷³ Az intézet nemcsak oktató, hanem az internátussal kapcsolatban egyúttal nevelő is. Küntlakó növendékek azok, kik a hangja szja Ira alkalmatlanok.

A tanulmányi idő 2 esztendő. Az első évbéli tantárgyak: kor. hittudomány, értelmes olvasás, szép- és helyesírás, számvetés szabályai. levelek fogalmazása, iskolai tanítás és nevelés tudománya. Gyakorlati képzésüket biztosította a helybeli nemzeti iskola, ahova tanítójukkal elvezettetvén, a tanult szabályokat gyakorolták. Másik fontos tantárgysorozat volt az ének és a zene, a pap melletti szolgálatok tanulása és végül Heves megye számvevője által kidolgozott utasítás a jegvzői hivatalra. A második év a zene gyakorlására és az egyházi funkciók begyakorlására fordított. Minden félévben vizsgáztak és a 2. év végén kapták a bizonyosságlevelet, de aki nem akart kántor lenni, az már az első év végén elnyerhette a tanításra jogosító bizonyosságlevelet.

A tanítás magyar nyelven folyik napánként két ízben egy-egy óra hosszat. A tanítás- és neveléstant mindenkor egy áldozó pap tiszte tanítani. A zenét a másodéveseknek már a templomban és a temetéseken oktatja a »hangász«. A tanulóknak az olvasókönyvön és a hit tani könyveken kívül semmiféle tankönyvük nem volt. A felvételért folyamodótól gimnáziumi előképzettséget kívántak, majd a felvételi vizsga sikeres letétele után (testi alkalmatlanság, beszédvizsgálat) az érsek és a fő-

⁷² Benkóczy Emil. *Pyrker első magyar tanítóképzője*. 1928. – Az intézel történetét lásd még Vincze Alajostól az 1893z94. és 1894z95. tanévről szóló értesítőben.

⁷³ Ismerteti Benkóczy Emil: *Pyrker első magyar tanítóképzője*, m lap.

káptalan vette fel az intézet kötelekébe a növendéket. A bentlakók teljes ellátást kaptak, de kötelesek voltak a Foglár-intézet nemes úrfiait tanítani. Az egyik tanár velük lakott a kényelmes (több szobából álló: nappali és háló) intézetben. A házirendet mindenkinek meg kellett tartania. A tanárok fizetése főleg az alapból történt. Így a »Paedagogiar és Methodika Professzorának« a fundatióból 300 váltóforint és imég 200 váltóforint a sallariuma; az orgonista 100, a cantor civicus pedig 50 forintot kapott.

A további fejlődésről egy névtelen cikkíró közöl ismertetést a *Religio és Nevelés* c. folyóiratban Az egri praeparandia jelen állása és szerkezete címimel.⁷⁴ A tanárok száma négyről háromra szállott. *Rajner Károly* igazgató lett egyúttal a képzőtanár is. Főelvül az értelmi oktatásban az szolgál, hogy mindenit tanítsanak és olyan mértékben, amit a tanár jónak lát. A kiképzésre vonatkozólag pedig: »mivel ezek közül (növendékek) többen rendszeres tudományokat nem hallgattak, vagy pedig azok az általuk végzett iskoláikban nem azon rendszerben terjesztettek elő, minőt az elemi népiskolák igényelnek: az intézetben minden tanulmányi szak újra kezdetik.«⁷⁵

Az egri képző célja elérésére, a *írva* állapotán keresztül vizsgálva, naivulTíendezkedett ugyan be, de óriási kezdeményezéseiről nem szabad megfeledkeznünk. Minden hibáját lehet menteni. Annyival is inkább, mert az országban ez volt az első (1828) ilyen alapokon nyugvó, mondhatni, önálló tanítóképző, mely a kezdeményezők botlásait magán viseli. Nem állott ugyan a porosz és svájci tanítóképezdék fokán, de a normáliskolai tanítóképző tanfolyamainál jóval magasabb szempontból fogta fel célját. Előnye mindenestre az, hogy *hosszabb* ideig tart s legalább az elemi népiskolai anyagot *rendszeresen* tanítja s a *pedagógiai* tárgyakal párhuzamosan nem feledkezik meg a gyakorlati kiképzésről, küzködve a tanítói hivatal két sallangjával: a kántori és jegyzői tisztre való előkészítéssel.

24. Protestáns tanítóképzés. A protestáns tanítóképzők fejlődése sem érte el még az önállósági fokot. Tanítóképző tanfolyamuk párhuzamos volt a gimnázialis tanítással és sok helyen sokáig csak a mostoha gyermek szerepét töltötte be. A főiskolai tagozatból a középfokra is leszállították a pedagógia tanítását azon ifjak számára, kik a gimnázium poétika vagy retorika osztályát elvégezve, tanítók akartak lenni. Csak egy képző tanár volt s a többi szaktanárokat a gimnáziumtól vagy más iskolától kölcsönözték. Így keletkeztek 1839-ben a nagyenyedi, debreceni és nagykőrösi református képezdék.⁷⁶ Jóllehet többen óhajtották az önálló képző létesítését, mint *Szigeti War g a János* nagy-

⁷⁴ Religio és nevelés. Új folyam 1843. 40. szám.

⁷⁵ Religio és nevelés. Új folyam 1843. 40. szám.

⁷⁶ Balogh Ferenc: A debreceni ref. collegium története. 1904.
A debreceni ev. ref. collegium története. Értesítő 1895.

körösi tanár, ki »1832-iben az egyházkerülethez benyújtott tervezetével sürgette egy tanítóképzede Nagykörösön leendő felállítását s 1853-ig a gimnáziumhoz csatolva a nevelés- és oktatástan előadása által egymaga tartotta azt fenn.«⁷⁷

Ugyanezt az utat futotta meg az evangélikusok tanítóképzője. 1845-47 között nyílik a felsőlövői,⁷⁸ szarvasi, brassói, nyíregyházai tanítóképző, a meglevő régibb alapítású medgyesi, nagyszebeni és segesvári pedig az ú. n. zayugróci tanterv alapján kétéves tanfolyamot nyert. De amint történőtünkben kitűnik (Értesítők és monográfiák⁷⁹), meglehetősen hosszú útra volt szükségük, míg az önálló intézetek sorába be állhattak.

25. Két évfolyamú tanítóképzők. Az a hosszas javaslatozás, felterjesztés, kívánalom végre 1840-ben. mint ezt már érintettük, meghozza a gyümölcsét, mert a kir. rendelet értelmében a tanulmányi alaphói öt tanítóképzőt kell felállítani: Pesten, Szegeden, Miskolcon. Érsekújvárom és Nagykanizsán. Ezek természetesen római kath. voltak. A tanfolyami két esztendő és tanítási nyelve magyar. Az öt képző azonban nem mindjárt ugyanabban az évben nyílt meg, hanem csak pár -évvel később. így a pesti is csak 1844-ben. Ehhez az öt képzőhöz csatlakozott hatodikul a Győrben felállított képző 1847-ben. Ezek a képzők mindenütt a helybeli normáliskola örökébe léptek, utánaóván az egi és imás püspöki két évfolyamos képzőket. Tantárgyaik a következők: »Hittan, testtan, lélektan, neveléstan, általános és részletes oktatástan, helyesírás, fogalmazás, magyar nyelvtan, számtan, egyházi ének és zene, szerveztan, történelem, földrajz, természetrajz, gazdaságtan, egészségtan, népszerű fizika, a jobbágyság kötelességei. A II. évfolyam növendékei hetenkint egy napot töltöttek tanítással és megfigyeléssel a mintaiskolákban.«⁸⁰ Igen sok helyen azonban a gyakorlások csak a képezdekben tartattak, ne-m elemi iskolában.⁸¹ Haladást mutat a

⁷⁷ Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története, 169. lap.

⁷⁸ Alapítója Wimmer Gottlieb Ágoston, ki 3 éves iskolamester-inasos szemináriumába a nép köréből vette tanítójelöltjeit.

Az Értesítőn kívül 1. m. Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei II. k. 152. lap.

Szelényi Ö.: A magyar ev. nevelés története. 169-170. lap.

Kurcz Sámuel: A felsőlövői ág. hitv. evang. tanítóképző-intézetnek rövid története. Magy. Tanítóképző 1895. X. évi. 406. lap.

⁷⁹ Papp József: A soproni ev. tanítóképzőintézet története. Sopron 1908.

Ebenspanger János: A felsőlövői ág. h. ev. tanintézetek története. (1894z5. értesítő különlenyomata.)

Simkó Endre: A tiszai ág. h. ev. egyházkerületi koll. tanítóképző-intézet története. Eperjes 1896.

Benka Gyula: A szarvasi főgimnázium története. Gyoma 1895.

⁸⁰ Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Magy. Tanítóképző. XLH. k. 1929. 102. lap.

⁸¹ Lubrich Á. A nevelés története. II. r. 403. lap.

kormánynak az eddigiekkel szemben az az intézkedése, hogy mind az öt képző tanári kárál: egy hónapra négy forintnyi napidíjjal Bajorországba küldi tanulmányútra, Bajorországban ugyanis a tanév egy hónappal később fejeződik be s így a magyar tanároknak van módjuk az ottani tanítóképzőket alaposan, megfigyelni. Kötelességükké teszi a kormány a látottakról az írásbeli beszámolást.⁸² Hazánkbeli mester képzők utaztatása; ma is követésre méltó cselekedete volna a kormánynak. külföldi tapasztalatot valószínűleg értékesítették itthon, mert a püspöki képzők szeretnek ironikusan célozgatni, hogy ők nem részesülnek a kormány kegyeiben és mégis megállták helyüket úgy, mint emezek.

26. Az esztergomi mesterképezde. Ha az 1848 előtti katolikus pedagógiai lapokat olvasgatjuk, sokszor szemünkbe ötlük az esztergomi képző. Hol szervezetével, hol pedig próbatételeinek (vizsgálatainak) sikerével tereli magára figyelmünket. Hírnevet az intézetnek a múlt egyik legkiválóbb mesterképző tanára, *Majer István* szerzett.⁸³ ki tanításával és írásaival szerzett önmagának is elévülhetetlen érdemeket a tanítóképzés terén. Pedagógiai munkásságát már nagyszombati teológus korában megkezdi, amidőn 1832-ben többekkel magyar nyelvű társaságot alapít, hosszasan nevelésködi a báró Sennyei családnál. 1842-ban *Kopácsy* prímás az esztergomi tanítóképzőbe hívja tanárnak. 1849-ben a pesti egyetemen a neveléstudományt adja elő, 1850-ben pedig a pesti elemi iskolák igazgatója. Igen nagy szerepet játszik az első egyetemes tanítószábi ülésen is. Bennünket közelebről munkásságának az az ideje érdekelhet, melyet 1842-1848-ig az esztergomi képzőben eltöltött. Az esztergomi mesterképezdét 1842 november 3-án nyitották meg. Alapítója *Kopácsy József* hercegprímás. Igazgatója *Jaros Vince* kanonok; tanárai *Rendek József*, *Majer István* paptanárok és *Éliás Márton* világi tanár. A képző eleinte 10 hónapos tanfolyamból állott, majd 1845 szeptemberétől kezdve két éves, de így csak minden második esztendőben bocsátott ki tanítókat.⁸¹

Az intézet belső életét tüzetesebben *Majer István*: A magyar képezdek reformja (Esztergom, 1848) c. mimikája tárja elénk. Könyvének megírásához lendületet az 1848-ban megváltozott idők szelleme adott. Munkáját az oktatási Minister úrnak benyújtotta«, melyben, az esztergomi képző struktúráját tartván szem előtt, mondja, el javaslatait. Gondolatai azért is fontosak, mert ugyanezen év júliusában megtartott Első Egyetemes Tanügyi Kongresszus Tanítóképző Szakosztálya nagyrészt *Majer* álláspontját fogadja el, amik ebben a munkájában vannak lefektetve. Munkája csak egy szempontból homá-

⁸² Religio és nevelés. 1845. II. félév. 10. szám.

⁸³ Szül. 1813. † 1893. C. püspök, író. (István bácsi.)

⁸⁴ Religio és nevelés. 1843. 1847. évfolyamok.

lyos. Nem mondja meg ugyanis világosan, hogy a javasolt dolgok, mint pl. a tantárgyak tényleg tanítottak-e már eddig is képzőjében, vagy csak mint óhajok szerepelnek. Összekeveri a tényeket a reformokkal. Bizonyos önértékes hang csendül ki munkájából, ha az esztergomi meseterképezdére hivatkozik.

Meggyőződéses híve az önálló tanítóképző intézeteknek, Épen ezért élesen elítéli *Szőnyi Pál* reformtervét.⁸⁵ Mert szerinte: Tanítókat, kik a kereszténység szellemében, a nemzeti irániban valóan korszerűen, tudják vezetni a nyilvános oktatást, nem lehet csupán rendes közép vagy akadémiai oktatás által nyerni, ezekre nézve különös oktatás, saját nevelés szükséges, mely szent és magasztos hivatásuknak megfelelően, s képes legyen, annak ízlését, érzetét, szeretetét beléjük ihletni: és a szakismereteket és gyakorlatokat sajátokká tegye, vagyis szükségesek a mester-képezdek (Praetarandiák).⁸⁶

A praeparandia elnevezés Poroszországból, származott hozzánk. Ott ugyanis a tanítónő vend ékeket mielőtt felvették volna a tulajdonképeni képzőbe, Seminariumba. előkészítették, kipreparálták a képző számára, nálunk ilyesmi nem volt, mert nem az elemi iskola elvégzése után, vették le a növendékeket. Nálunk a praeparandia az egész, a tényleges tanítóképző-intézetet jelentette.

Majer kétféle felvételi előképzettséggel veszi fel növendék eil a testi épségen, kívül. A csupán elemi népiskolai tanulmánnyal, bíró növendékeknek 3-4 évi tanítói gyakorlatot is fel kell mutatniuk. bizonyítvány alapján, enélkül csak azok vehetők fel, kik a középiskolát elvégezték.

Értelmi képzés. Praeparandiában értelmi képzésnél főlvül az szolgál, hogy a leendő tanítók az oktatás igaz elveivel összhangzólag, habár nem kimerítő, mégis alapos és rendszeres tudománnyal. bírjanak az oktatóndó tárgyak mind azon szakairól, melyek a népnevelésben szükségesek vagy hasznosoknak tekinthetők, avégből a képezdében minden tanulmány első elemeitől kezdetik, miszerint a különféle előképezetű növendékség egyformán, rendszeres alapokat nyerjen.⁸⁷ A régi baj, miszerint a tani lónak csak azt kell jól tudnia, amit: tanít, látjuk írásban lefektetve. Az egy vagy két éves képzői tanfolyam mindig kevésnek bizonyuló idővel rendelkezett, a tanítók általános műveltségének fejlesztésében. Örültek, ha az elemi népiskola anyagát pedagógiai szabályokkal megtűzdelhették. Annyival is inkább, mert a hangsúly még ebben az időben is nem annyira a inai értelemben vett tanítón, mint inkább a templomi segédszolgálatos mester kiképzésén volt, egvébként az értelmi képzés a következő tantárgyak segítségével folyik:

⁸⁵ V. o. a későbbi szakaszokkal,

⁸⁶ I. m. 11. lap.

⁸⁷ I. m. Ki. lap.

1. Hit- és erkölcsstan. Bibliatörlénetek.

2. Általános, testi és szellemi neveléstan (Pedagógia), és ennek kiegészítő része a Módszertan (Methodika), a tanrendszer (didactica) és (kiseddóvás.

Tankönyvek: *N é p n e v e l é s l a n.* írta Majer István esztergomi áldozópap és mesterképző intézeti tanár. Budán 1845.

Tanmódszer városi és falusi elemi iskola-tanítók és Meslerképző Intézetek használatára. Pesten 1817. Rendek József,

3. Nyelvtan.

4. Egészségtan a rögtön gyógyászat, és evvel kapcsolatban a mérges és gyógynövények ismertetése.

5. Számlán, fej- és írásbeli számvetés, számvitel. (Naptár ügyes használata, hármasszabály a legmagasabb. Hogy a mennyiségtan, vagyis algebra, felsőbb matematika nem képezdei tanulmány, könnyű belátni.)

6. Alaktan és mértan. A logikát és filozófiát pótló tárgynak tartja az alaktant.

7. Világ-, Egyház- és magyarok története. (Királyi képezdékben nem I a n í tolták.)

8. Általános földisme; különösen: Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália röviden, Európa bővebben s Magyarország és kapcsolt részek földrajza le g k i m e r i l ő b ben.

9. Természettan és égisme (csillagászai) népszerűileg, természet történetéből a három ország. (Természetrájból.)

10. Kézműtan (Technológia).

11. Házi- és mezei gazdaszat és barom orvoslási mód.

12. Liturgika s az orgona-mesteri (kántori) hivatal ismertetése.

13. Éneklés alapjai népszerű- és gregorianumi ének. Zene, zongora, orgona.

14. Törvényes viszonyaink, mezei rendőrség. (Ez elolt az úrbér volt tantárgy.)

15. Népjegyzői hivatal tudománya. (Jegyzőség. Még most isi.)

16. Ékesírás s vonal rajzolás elemei.

17. Népépítészet s tervekészítés. (Mátsutt nem tanolták.)

18. Gymnastica, vívás. (Eddig sehol sem volt.)

Nevelésiem képzés. A tanítónak egyúttal nevelőnek is kell Jen-
nie. Álljon tehát rendelkezésére a képzőben mindazon terület, ahol
működni fog: majdan: egy; felsőbb rendű elemi tanoda« és »egy szegény
kisedd tanoda, óvoda, vasárnapi iskola. Mindent lehető Leggyakor-
latban lásson és sajátítson el a praeparandista. Evégből 1. mindennap
látogassa a templomot, hol a liturgiát és az orgonamesterségek gy-
akorlatból megtanulja; 2. neveléstani gyakorlatokat úgy szerez a nö-
vendék, ha a képző egyúttal nevelőintézet is; 3. módszertani gy-
akorlatokra szolgál az elemi iskola; 1. kiseddóvói gyakorlat: a tanítás
után egy órát töltsenek az óvodában felváltva: 5. egészségtani gy-
akorlatok: gyógy- és mérges növények gyűjtése, beteg társaik ápo-
lása; 6. gazdaszati gyakorlatok; 7. rajz-, népépítészeti-, alaktani-
és (mértani) gyakorlatok; 8. nyelvészeti gyakorlatok: olvasás, írás, fo-
galmazás, szaválás, népköltés, szakirodalom; képezdei könyvtár és
folyóiratok és számtani gyakorlatok; 9. természettani és természet-
történeti (-rajzi) gyakorlatok; 1.0. kézmű tani gyakorlatok; kézi mester-
ségek. Ezek között ilyen is: tintakészítés. tollvonás, csizmakészítés,

hajnyírás, borotválás, könyvkötés, selyembogár-tenyésztés, aszalás, zsinórverés, hálózövés, szalmafonás, vesszőkaskötés, óraigazítás, szőrfonás, kötés, esztergályozás, ragasztás stb. (Hová lesz akkor a tanító?!) 11. Végül gyakorlati úton sajátítandó el a népjegyzői Foglalkozás is. »Tehát a képezdében mindent kísérletekkel! mindent az életre!«

Erkölcsei képzés. »Az iskolai törvény alapos, kevés, világos, célszerű, korszerű s mindennek fölött atyai legyen.«

Egy héten 5 tanítási nap van, napi 4 órával, 2 elméleti délelőtt, 2 gyakorlati délután. Kedd délután szünet. Mindennap iz₂8-kor mise.

Kiemeli a torna nagy fegyelmező erejét.

Kifogásolja, hogy a miniszter eltiltotta az eddig szokásos első jeles, második jeles stb. használatát, csupán csak a jelest stb. hagyta meg. Nevelő értéke így kevesebb lett az osztályzatnak!

Négyféle képzőt akar felállítani:

1. Budapesten a városi tanítók (reál, normál) részére, kik filozófiai előtanulmányal vehetők fel. Képzésük 3 évfolyam. Rendkívüli tárgyak: zene, modern és antik nyelvek. Elsőrendű képző,

2. Közép képezde: felvétel a felső és középtanoda elvégzéséhez kötve, ez 2 évfolyamos. Az elméleti és gyakorlati képzés párhuzamos, míg az előbbiben a 3. év főleg gyakorlati.

3. Kisképezdek, amelyek 10 hónapos tanfolyamnak. Tanulmányi felvétel az elemi iskola elvégzéséhez lenne kötve. Télen valamely tanítónál preceptoroskodnának és két egymás után következő nyáron 3-5 hónapig az összevont és kurtított tananyagot végeznék el. Kell ilyen – úgymond – mert hazánkban igen sok olyan *szegény hely* van, ahová képzettebb emberek nem mennek el.

4. A női képezdeket 2 éveseknek szánja, ahol házas férfiak és asszonyok töltik be a tanári tiszteket. Rengeteg tantárgyat kíván aránylag rövid idő alatt elsajátíttatni, igaz, hogy röviden, inkább csak érintve. A gyakorlatot biztosítaná a képző melletti elemi leányiskola. Ezenkívül alsóbbrendű nőképzőt is kívánatosnak tart, hol egy férfi és egy nő volna csak a tanszemélyzet.

Első a magyar pedagógiai irodalomban, aki egységesen gondolja felépíteni a különféle iskolák tanítóinak kiképzését.

Végül megemlékszik a képzők igazgatóiról és tanáiról. Azt mondja, hogy nem mindig szerencsés választás, ha a kat. képzőbe igazgatónak egy kanonokot neveznek ki, vagy papot tanárnak. Csak abban az esetben lehetséges, ha szükséges nevelői és tanári talentummal rendelkeznek. A gimnáziumok mellől választassék külön a képző, (mert ami jó a középiskolának, az nem egészen felel meg a tanítóképzőnek. Külön igazgatója legyen, aki (maga is tanító vagy tanár volt. Leghelyesebb volna talán kiváló elemi iskolai fő tanítókat is tanárokkul alkalmazni a képzőkben.

Az anyagiakat is ajánlja a miniszter figyelmébe. A pesti képzőben 700 fr t., a többi kir. képzőben 500 irt., az esztergomiban 400 frt. fizetést kapnak a tanárok egy esztendőben, ami a körülményekhez képest édes kevés.

Az esztergomi tanítóképzővel kapcsolatban kell megemlékeznünk az intézetnek egy másik tanáráról, ki a képző számára írt tankönyveivel tűnt ki. Neve *Beke Kristóf*, aki az elsők között ismerteti meg a praeparandistákkal a lélek tan. nagy jelentőségét a nevelésben. Könyvei:

1. Kézikönyv a magyar falusi isk. mesterek számára. (1828.) Buda.
2. Neveléstudomány a mesterképző ,intézetek szalmára. (1844.) Buda.
3. Általános Tanítástan a mesterképző intézetek számára. (1844.) Buda.
4. A lélek tudomány viszonya a neveléshez.« (1845.)

Az eddig említettekén kívül igen elterjedt tankönyv volt *Gruber György* budai közép- és nemzeti isk. igazgatónak *Részletes Tanmódszer* is (Buda. 1844 és Nagyváradon névtelenül íródott *Vezeték szál*).

27. Kívánalmak. *Majer* előbb ismertetett reformtörekvése már átvezet bennünket e korszak irodalmának arra a fejezetére, amely a meglévőnek bírálatával, a hiányok rámutatásával megrajzolja a jövő tanítóképzőjét. E tanulmányának nem célja a reformkor összes ezirányú törekvéséről beszámolni, mert ennek kereteit igen megnövelné. De nem szándékunk az iskolázás megújítására vonatkozó elméletek ismertetése sem. A korszak vezető) elméi ugyanis (pl. *Széchenyi*, *Wesselényi* stb.) cikkeikkel, vagy csupán aforizmaszerű gondolataikkal érintik a kultúrát intézményesen biztosító iskolák jövő feladatait, E kirekesztő tendencia mellett csupán azok az elméleti megfontolások jöhetnek számításba, melyek a legpregnansabban bírálják a meglévőt s állítják előtérbe a követendőt.

A kívánalmak sorát *Perlaky Dávid* (1754-1802) dunántúli főesperes *A gyermekek jó neveléséről való rövid oktatás* (Komárom 1791.) c. könyve nyitja meg. A könyv szerzője nem elégszik meg" a Ration nyugvó tanítóképzéssel, hanem sokkal magasabb iskolázásban véli a népnevelés biztosítékát meglelni. Tartok tőle. – úgy mond – hogy valamíg oskolamestereket nevelő házaink szemináriumaink (ha más módjával még most nem lehetne, legalább nagyobb gimnáziumainkban) nem; lesznek; mindaddig gyermekeinknek jobb módjával leendő felnevelésükéi is közönségesen csak kívánhatjuk.:⁸⁸

Nem sokkal később látott napvilágot (1806.) *Schedius Lrjos* egyetemi tanárnak az összes evangélikus iskolák számára készített tan-

⁸⁸ Idézi Kiss Áron: A magy. népisk. tanítás története 130. lapján

terve, amelyben megemlékszik a tanítóképzésről. Az elemi iskola fölött négy osztályúra tervezett polgár iskolájának 4. osztályában úgymond egyeseket a pedagógia- és katechetikával megismertetve, továbbá az elemi iskolai tanítók kötelességeivel, tanítókká képesíthetnének.⁸⁹

Amíg e két hivatkozás, csupán csak a képzés külső kereteinek biztosításában látja a jövő tanítók minőségi jobbúlását, addig Fáy András messze maga mögött hagyva kortársait, a képzés belső lényegét megragadva, vetíti elénk a tanító rajzát. Könyveiben, de különösen a »Próbatétel a mai nevelés két nevezetesebb hibáiról« (Pest 1816. című célkitűzéseinek csak a megközelítéséhez több, mint egy évszázad lepergésére volt szükség. Mert szerinte: »Egy jó nevelő tulajdonságai lesznek:

1. A nevelő értelmiére: nézve pallérozott legyen, aki a y alias-es a természet törvényeit értse, azok és nem más törvények szerint tökéletesítse nevendéke tehetségeit.

2. Psychologusnak és antropológusnak kell néki lenni, vagyis egy szóval emberismerőnek: hogy mind az emberi természetei közönségesen, mind közelebbről nevendékje személyes tulajdonságait jól kiismervén, a vallás és természet törvényeit azokhoz alkalmaz táva helyesen tudja eleibe adni nevendékének.

3. Akaratjára nézve is pallérozottnak kell lenni a nevelőnek, vagyis jó erkölcsi karakterűnek, mert másképp ne vond ékje akaratját példaadással hogy formálhassa?⁹⁰

Ennek az elérésére egy nevelőket formáló iskola nem volna alábbvaló institutum akármely ispotálynak, mondja odébb, mert jelenlegi állapotok mellett a jó nevelő kikeresése igen nehéz: »Első oka legtöbb oskoláinknak azon organizatiója, melynél fogva egy nevelőnek szükséges némely tudományok, mint pl. psychologia. anthropologia, paedagogia, didactica, diactetica stb., vagy éppen nem. vagy csak melleleg, mint más tudományok részei taníttatnak. Nem lehetne-e ezeknek mint a históriának különös fachot szentelni, mely által a nevelők formálódhatnának? De ha ez nem lehetne is, csak egy két nevelő) institutumunk volna is mustrául a hazában, mint Rochowé Keen ánoan, S a Salmané Schnepfenthalban. Pestalozzié Yverdünben. Stanzban stb. mit mondjak, ha még köztük Framkék, Basedowok és Canapéék támadnának, akik a nevelőkre nézve különös jóltevő Seminariuonkat állítának.⁹¹ Talán egy vérbeli pedagógus sem látta ily tisztán a tanítói hivatás tanulmányainak eme jellegzetes megkülönböztető jegeit, mint Fáy (Gondolatai annál is inkább csodálatraméltóan tor-

⁸⁹ V. ö. Sehediusnak *Systema rei Scholaslica*. 1809. c. munkáját.

⁹⁰ Fáy: *Próbatétel*. 61. lap. L. m. Óramutatóját, 1842, hol a nevelő, tanítónő képző intézetek állami megszervezéséért harcol.

⁹¹ Fáy: *Próbatétel*. 62. lap.

nyosulnak elénk, miért korábban még a norma divott s a tanulmányi bizottság egy tagja sem, még a normáliskola vezetői sem, kik pedig hivatásosan foglalkoztak ezzel a dologgal, nem gondoltak rá. Egymás mellett [mentek el az emberek olvasás nélkül, ezért nem vették figyelembe Fáy nagyszzerű meglátásait, ezért van igaza írójuknak: »De úgy vélem, ez pium desiderium marad.: Az maradt.

Fáy a követelmény felállításával, *Várady Szabó János* (1773-1864) pedig- kora sanyarúságának meg restesével hagytak az utókornak emléket. A tanítóság sivar múltjáról főművéből: »A hazabeli kisebb iskoláknak jobb lábra állításokról. Nevezetesen, hogy kelleni¹ azokat a szorgalom»- (industrialia) iskolákkal egybekötni. Készítette Szabó János mgos Generalis Báró Vay Miklós úr Ő Nga Fiainak Nevelője s a Lentzburgi Tudós Társaság Tagja. Pesten 1817.« értesülünk. A könyv címében megírt életrajzához még csak azt kell hozzáfűznünk, hogy a sárospataki főiskola elvégzése után (1807) Heidelbergben látogatta az egyetemiét és 1810-ben Pestalozzinál járt Yverdunbem.⁹² Külföldi utazásai (nevelő) látóköreit kitágították s biztosítják írásainak elfogulatlan voltát.

A fentnevezett könyv » *A köznép tanítóiról*« című fejezete vet érdekes megvilágítást tanítóképzésünkre.⁹³ A cikk írója szemlét tart a külföldi tanítóképzés fölött és szomorúan állapítja meg, hogy míg külföldön valamely középfokú iskola mellett (működnek a tanítóképzők a neveléstan tanára mellett, addig nálunk ez irányban semmi sem történik. Sorra veszi ,hogy kik a tanítók a nagyobb és kisebb városokban és a falusi iskolákban. A gimnáziumban egy-két tanár kivételével azok tanítanak, kiknek csak addig céljuk tanítani, míg jobb, illetőleg jövedelmezőbb állásuk nem akad. A középszerű jövedelmű falusi tanítói állásokra olyanok pályáznak, kik 3--4 év leforgása után a papi hivatalt nyerik el. »Mit mondjak még egy harmadik osztályú szegény osko lames terekről? Ezek nagyobb részének hivatalkrajai hivatása (vocatioja). magukviselte, míveltsége, testi és lelki tehetségeiknek Imi volta, sokkal ismeretesebb még a köznép előtt is, hogy seni arról még szólni kellene.«⁹¹ A tanítói állás nemi életpálya, elhivatás, hanem csak eszköz. »Nagy akadály a nálunk a tanodák, és közönségesen a nevelés javításának az, hogy a neveléstannak taníttatása és tanulása, a főtanodákban mind eddigé elmulasztott és mintha ahhoz minden ifjú értene, mihelyt a szónok-költészeti osztályt elvégezte, ő reá a kisebb tanuló (gyermek) nevelése, taníttatása és emberré képzése, minden tartózkodás nélkül bízatik. Innen van, hogy szülék soha figyelmessé nem tétetvén a nevelés fontosságára, sem

⁹² Kiss A.: Adalékok Magyarország nevelés- és oktatásügyi történetéhez.

⁹³ Nevelési Emléklapok. 1847. III.-IV. 73-93. tap.

⁹⁴ I. m. 79. lap.

magzatjuk neveléséről, sem a nevelés végett fennálló intézetekről, méltóképpen gondoskodni *nem* tudnak s *nem* akarnak.« Majd egy pár «orral odébb: »Mintha a gyermeknek jó nevelésé csak annyiból állana, hogy valamit tudjon! A szüle elégségesnek tartja, ha magzatjainak praceptorai, némely tudománybéli ismeretekkel bírnak, a szoros értelemben vett nevelésnek tudását kérdésbe sem veszik. Nincsen olyan hivatal minálunk, amely kevesebb gonddal folytattatnék, mint a nevelés. Ebez minden ember érteni akar, mialatt gyakran azok, akiknek ahoz legtöbbet érteniök kell, abban épen a legjáratlanabbak.« *Szabó* imég *nem* gondol az önálló tanítóképző-intézetre, hanem csak a neveléstan tanításától várja a tanítóképzés jobbítását, ha azt a fő- és középiskolákban egy arravaló tanár oktatná. Főképen az »anyatanodák«-ban akarja a pedagógiát taníttatni, hova egy-egy kerület bejelentené tanítói szükségletét és az arravalókat kiképeznék s az így nyert állandó tanítók emelnék a nép műveltségi színvonalát, mnert hosszú ideig lesznek egy helyen. Mert *Szabó* szerint, hogy az oskoiaimesteri hivatalnál alábbvaló nincsen, az *nem* a szegénységben, hanem a tanítók pallérozatlanóságában rejlik. Szükségesnek tartja a kézműipari kiképzést és az időnkénti továbbképzést.

Említés remél tó az 1830-i országgyűlés tartama alatt *Brunswick Teréz* grófnő agitálása a tanítóképző megteremtése érdekében.⁹⁵ Igen sokat fáradozik, sőt pénzt is gyűjt e célra, de legnagyobb sikere talán, abban van, hogy buzgólkodása *Bezerédj István* követben a tervnek nagyszerű apostolára talált. *Bezerédj*, amint láttuk, az 1843. országgyűlés tanulmányi bizottságának elnöke lett és *nem* feledkezett meg *Brunswick* tanítóképzőjének tervéről.

A vármegyei törvényhatóságok iskolázásunk előbbre vitelében is kivették részüket. De talán egy sémi alkotott javaslataiban oly meglepőt a tanítóképzésre vonatkozólag, mint Nyitra vármegye, – mondja *Komis Gyula*: Meglepő, s ma, amikor a magyar tanítóóság a maga kiképeztetését az egyetem feladatává óhajtja tenni, különösen aktuális, hogy ennek a gondolatnak, először Nyitra vármegye adott száz évvel ezelőtt hangot: »Mivel – mondja – a tanításnak minden jó vagy rossz előmenetele, foganatja jobbadán a tanítók tehetőségétől és tudományos ismereteitől függene, az ebéli tanítók és oktatók a királyi tudományos egyetemenél képeztessenek, és úgy tanítói hivatalra alkalmasabbá tétetvén, az országban levő népiskolákban széjjel küldettessenek.« «Semmi új nincs a nap alatt.»⁹⁶ Nyitra vármegyének ez a válasza az 1825z27. orsz. gyűl. oktatásügyi bizottságának javaslatára, mely nyomtatásban *Opinio* címmel 1830-ban megjelent, minden megyének megküldetett.

⁹⁵ Gr. Brunswick Teréz emlékiratai. Ford. Petrich Béla 1926.

⁹⁶ Kornis: A magyar művelődés eszményei. II. k. 41. lap.

V. ö. Kornis: Az 1825z27-ik évi országgyűlés és a magyar közoktatásügy. Magy. Paedagogia. 1925. XXXIV. évf.

28. Joó János nézetei. A javaslatok közül, amelyek a tanítóképzés és az ország fejlődési színvonalának emelésére vonatkoznak, igen érdekes a maga nemében *Joó János* egri rajztanár *Mézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában* (Buda 1841) című munkája. Számbaveszi Magyarország akkori (1839) közállapotait, melyeket igen szegényeseknek talál. Egyedüli kivezető utat a népnevelés rendszerességében. Lát, ettől várja szellemi és anyagi fellendülését. E jeles inunk a bár sok olyan eszmét pendít meg, amelyeket csak napjainkban látunk megvalósítva, még sem foglalkozhatunk vele bővebben, mert célunk csupán a tanítóképzés múltjának megismertetése.

Az országban, szükséges különféle iskolák szakembereit Pesten a nemzet méltóságához illő *Alzimum-hmi* véli hivatásukra kiképezletni. Ebben az intézetben a következő osztályok lennének: 1. néptanítókat képző intézet; 2. tudós társaság; 3. műintézet – polytechnicum – főstészeti- és szobrászati osztályokkal; 4. kereskedői és 5. takács iskola. Hosszasan ismerteti az intézet épületét, hol múzeum, könyvtár, képtár is helyét kapna. Az intézet legfőbb vezetője, a *főelnök*, mindenkor az ország nádora volna. Tényleges legfőbb irányítója az igazgató, kit az országgyűlés jelöltjei közül a király nevezni, ki egy-egy országgyűlési lustrum tartamára, de ajánlatos volna állandó személlyel betölteni.

A néptanítókat képező osztály tanári kara következőkből állana: A legfőbb vezetője, a *pedagógia tanítója*, aki egyúttal az intézet igazgatója is, igen. szép fizetéssel (1000 frt és 600 frt nyugpénz); *kisdedóvási-mesterség* tanítója: minden vallásfelekezetnek külön-külön tanítója; *szépirást tanító*; zongora-tanító, éneklés tanító, vívás és gymnastika tanítója. A történet, földleírás, törvény tudomány, természet-, vegy-, ásvány-, erőmű-, szöves-, építészet és nyelvtanokat a többi osztályok előadói adják elő hetenkint bizonyos órákban.

Minden néptanító egyben *kisdedóvó* is lenne. A felvétel a gimnázium és a jogtudomány elvégzéséhez van kötve, tehát a 18. életévhez. A képzési idő *négy* esztendő, melyből az elsőt, az akkor még tolnai óvóképzőben töltenék: a második esztendőt pedig valamelyik gazdasági intézetben, hol a szakszerű gazdaságba lennének bevezetendő k: a harmadik és negyedik évet pedig az Athenaeumban töltenék. Az ifjak mind a négy esztendejük alatt meglehetősen segélypénzben részesülnének. Az ének- és zongoratanulás csak az önművelés szempontjából történik.; . . . a kántorok . . . képzéséről minden egyházi megye gondoskodhatik, kiknek képzésükre a mostani praeparadiákat célszerűleg lehetne használni. A tanítóképzéshez szükségesnek tartja *Joó*, hogy a Nemzeti Színházban állandó páholyuk legyen és a vakációban itthon és külföldön, utazzanak. Fegyelmi szabályokat nem állapít meg, mert igen. liberálisan azt mondja, hogy 18 – 22 éves ifjaknak a tanítói hajlamuk miatt is fő jellem vonásuk a szorgalom és szerénység kell, hogy legyen. Aki nein felel meg. mint e hivatásra .alkalmatlant, azonnal el kell küldeni.

Igen szükséges a női nemnek a kiművelése is, akik részére szükségesek a nőtanítók. Ezek részére ugyanilyen országos rendszert akar, mint a férfiaknak, de miután a nőszemélyek természetes ösztönnél fogva is anyáskodásra és háziasságra hajlandók, e tekintetből képzésük is jóval rövidebb idő alatt végezhető, mint mennyi az Athenaeum intézeti ifjakra kitűzetett.

Ezen intézetnek a felállítása közköltségen történék és az ország minden polgára hozzájárulna. Az országgyűlés e célra 2 millió forintot kell, hogy megszavazzon.

29. Szőnyi Pál tervezete. A protestáns tanító képzési rendszer megrögzítését célozza *Szőnyi Pál* munkája *A Pesten felállítandó praeparandium terve* (Buda 1840). melyet csak a pesti prot. főiskolai választmány megbízásából készített. A tanítóképzéssel egyébként nem foglalkozott. 1808-ban, Debrecenben született. Tisza Lajos fiainak volt nevelője 1838-1848, bevezetés szervezeti munkássága még a debreceni főiskolát újjászervező javaslata, melyet elfogadtak. 1848-ban a kultuszminisztériumban titkár, mnajd osztály tanácsos. 1851-től haláláig főnevelő intézetében, mehet gimnáziumi tanfolyammal nyitott, működött s mint ennek tulajdonosa is halt meg.⁹⁷

Tervének előszavában mondja: Kiáltó szükség van honunkban mindenütt a kor kívánatához alkalmazva rendezett jó iskolákra; a tanítókat célirányosan képző intézetekre.: De nem lehet mondani tervezetéről, hogy a kor szelleme vezette tollát annak megírásában. A tanítóhiány pótlására és képzésére való tervezetében erősen kíséri a protestáns múlt gyakorlata. Jóllehet ismeri és magasztalja is a porosz iskolarendszert és a tanítóképzőt, még sem tartja helyesnek arra a mintára felállítani a magyar tanítóképzést. Alapelvei (2. §.) szerint 1. *nem önálló* intézetei óhajt, hanem a felállítandó főiskolával szorosan összefüggőt: 2. mindenféle (falusi, városi) iskola tanítói egyfonmán képeztessenek: 3. elemi, nép, polgári és gimnáziumi tanítók egyaránt képeztessenek.; 4. csak ideiglenesen, 3-4 évre képezzen tanítókat, nem pedig holtig maradandókat, mert a tanítói pálya után lépnek igazán kenyérpályára.: A preparandiai cursussal párhuzamosan, a főiskolán kenyérpályájokra is készülnek a növendékek. Az első három alapelven, könnyen átsegíti magát, hivatkozván az átmeneti berendezésre és elmaradottságukra, de a 4. alapelvénél érzi, hogy sok magyarázatra szorul. Hosszan aggodalmaskodik a megszokással, szegénységgel, hogy alapelvének igazát bebizonyíthassa. Hivatkozik a francia, ír, svájci és német példákra, hol milyen gazdag az állam) s tanítói ímégis m il v alacsony fizetést kapnak. Az alacsony életnívót biztosító állandó tanítóságtól azért fél, mert miképp tanítson az ideált, ki önmagának a legszükségesebbet sem tudja biztosítani. S ha ez nem

⁹⁷ életrajzi adatait közli Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története, 153-151. lap.

szívünk hibája, hanem anyagi állásunk és sokféle követelt áldozatunk eredménye: úgy csak azért se növeljük állandó tanítóinknak számát, hogy ne szaporodjanak azon esetek, melyekben vagyontalan létünkre nyugpénzt s gyakran *több éveken keresztül követelhető nyugpénzt* kellene fizetnünk.« Azt mondja *Szőnyi*, hogy ne majmoljuk a poroszokat, ne szolgáljunk rá ázsiai származásunkra azáltal, hogy mi (magunk nein tudunk ilyennemű intézetet felállítani, mely a múltban is nagyszerűen bevált.

A praeparandiai tanfolyam 5 éves (38. §). Az első év képesít az elemi-, második év a nép-, harmadik a polgári-, a negyedik és ötödik esztendő elvégzése pedig a gimnáziumi tanítóságra. A magasabb iskolatípus tanítójának is el kell végeznie az alacsonyabb tanítóságra képesítő évet vagy éveket. A tanfolyam hallgatói az akadémián nem minden tárgyat hallgatnak, hanem csak a kötelezőkét, hogy fizikai idejük legyen a praeparandiai kurzus végzésére. A képzést *állandó* négy tanár végzi: 1. elemi- és népiskolai képzést 2 év alatt; 2. csak nyelveket a polgári és gimnazitász kurzuson: magyar, német, latin, [görög; 3. földrajz, népismeret, történelem, jog és statisztika: 4. mathezis és természettan a polg. és gimnáziumban. (39. §.)

Tankönyvek: *I. Elméleti neveléstan* egy *rövidebb* azok számára (42. §.), kik csak elomi vagy népiskolában tanítanak. *Terjedelmesebb elméleti neveléstan* gimnáziumi tanítók részére, die úgy megszerkesztve, hogy (magánúton is), megtanulhassák. *zz. Gyakorlati vezérkönyv*, mely 5 darabból áll: 1., 2. tartalmazza az elemi és népiskola tárgyait s az a tanár írja, aki csak itt tanít; 3. a polgáriskolai reáltárgyak és ezek tanításmódjával foglalkozik; 4. a gimnáziumi reáltárgyak s tanmódjuk; az készíti, aki a reáliákat tanítja; 5. nyelvek tanításmódja; magyar, német, latin, görög és segédtudományaik. *HL Az alsóbb iskolák kézikönyvei* szükségesek, hogy ne csak elméletben ismerjük a jövőendő tantárgyakat.

A tanítóképzői tanfolyamra a gimnáziumi elvégzése után jut a növendék, mert az akadémiára is akkor iratkozik be. Tehát aki a legelső osztályt végezte a praeparandiában, az 17-18 éves ifjú. Heti óraszám: 1.8 akadémiai és 7 praeparandiai. Ebből 2 óra elméleti neveléstan (44. §.), 2 óra a tárgyaik tanulására és kétszer 11z2 óra a bemutató tanításra, praeparandusok tanítására és tanítási bírálatra esik. A harmadéves ipraepanandusok szorgalmi ideje heti 10 óra. Az első félévben 7 a földrajz, stb.-re, a második félévben 7 a imathesis és természettudományi képzésre, egész éven át 3 óra pedig a polgáriskolához szükséges nyelvekre fordítatik. A 4. és 5. éveseké tehát a gimnáziumi praeparandusok, hasonlóképpen heti 10 órában készülnek tanítóságukra (50. §.)

A praeparandiai tanárok azok lennének, kik maguk is nevelők vagy már eddig is köznevelők voltak. Idővel pedig csak azokból

lennének tanárok, akik maguk is elvégezték az 5 éves praeparandiai kurzust és tartottak már kin valamelyik iskolában.

A tanítói továbbképzésről úgy vél gondoskodni, hogy minden 6-12 falu egy tanítói csoportot alkotna, hol havonként a tanítás területéről vett problémát boncolgatnának, bogy azután minden esztendőben összejövő törvényhatósági területi gyűlést is bő példákkal lássák el. ilyen nagyobb gyűléseken a tanítóképző egyik tanára az utolsó 1-2 esztendő pedagógiai reformjait is ismer Lessé s azokat jegyzőkönyvbe foglalja.

Szőnyinek imént elmondott terve soha sem valósult meg, mert már megjelenése idejében is anakronizmusnak tűnt fel. A múltból vett gyakorlat szentesítése, a tényeknek értékekül való felfogása könnyen sebezhető pontja lett. A bírálatok nem is maradtak el. Nagy hozzáértéssel ismerteti és bírálja a Nevelési Emléklapokban⁹⁸ *Tavassy Lajos*, a Magyarországon, létesülő pedagógiai társaság lelkes agitátora. *Tavassy* az állandó, a hivatásos tanító mellett tör lándzsát. kárhóztatván a mull sok hibáját s megcáfolja *Szőnyi* aggodalmait. Modern gondolatokkal küzd a maradiság ellen, amikor teljesen önálló), több évfolyammal bíró és -előtanulmányt követeli") s csak tanítókat képező intézetek felállításában látja a helyes tanítóképzés kritériumát.

30. Az első egytetemes és közös magyar tanítói gyűlés, 1848.

Tavassy említése e tanulmányunk keretében már ahhoz bennünket az egész magyar pedagógia történetében legkiemelkedőbb pontjai egyikéhez, az Első egytetemes Tanügyi Kongresszushoz. A gondolat lehetője *Tavassy Lajos dr.* a Nevelési emléklapok szerkesztője. Sárospatakon és Lőcsén tanult, több nyelvet ismer. Az 1838-i árvíz alkalmával külön csónakkal vesz részi a mentésben. A Prónayak nevelője. 1840-ben a göllingai és haliéi egyetemeken Niemayeri és Harnischt hallgatta. Fröhel-nél is sokáig tartózkodott. Hazajöve, a pesti evangélikus iskola tanára, később igazgatója. V szabadságharcban honvédszázadosként védi hazáját nagyobb diákjaival együtt, amiért később kényszerkatona Olaszországban. Utána Iglón az ev. gimnázium tanára haláláig.¹⁰⁰

Az első egytetemes és közös magyar tanítói, gyűlés megtorlását *Tavassy* szorgalmazására 1847-ben tartott soproni tanácskozásukon határozták el az ev. tanítók.¹⁰¹

A kongresszus megtartását *Eötvös* is elősegítette, amennyiben 1848. április 27-én kelt Körlevel a protestáns egyházkerülethez c.

⁹⁸ Nev. Emléklapok. 18 17. III.-IV. 94. 116.1 lap.

⁹⁹(1811- -1877)

¹⁰⁰ Életrajzi adatait közli Kiss Áron A magyar népiskolai tanítás története 151-155, lap.

¹⁰¹ Lásd: Kornis: Az első magyar egytetemes tanügyi kongresszus 1848.; Magy. Paedagogia 1926 XXXV. Évf.

írásában, kijelöli Pestet az egyházi és iskolai reformról tartandó értekezés helyéül. A pesti prot. tanítók és azok nevében *Tavassy Lajos* küldi június 6-án a tanácskozássra meghívóját, melynek címe és megszólítása a következő: Meghívó a Pesten f. é. július 20-iki s többi napjain tartandó közös és egyetemes tanítói tanácskozmányra. Szabadság. Egyenlőség. Testvériség. Tanítók, Polgártársak!¹⁰²« melyben, a cél az, hogy oly tanácskozmányt szándékozzunk tartani, amelyben, részt vehessenek és résztvegyenek e hazának bármely felekezetű és bármely intézet tanítói.¹⁰³ Erre azért is szükség volt, mert a törvény szerint (1848. XX. t.-c.) minden rendű és rangú iskola tantervének előkészítésével a kultuszminisztérium bízott meg. *Eötvös* is úgy látja leghelyesebben, megoldhatónak a törvényjavaslat elkészítését, ha ahhoz maguk a tanítók és tanárok egyeteme iskolafajtáiknak megfelelően megteszik észrevételeiket.

Az első egyetemes tanügyi kongresszus 1848. Július hó 20.. 21., 22.. 23. és 24. napján tartotta gyűléseit. Elnöke *Ney Ferenc*, a kisdedővő-képezde igazgatója. Jegyzők: *Tavassy* és *Majer*. A résztvevő tagok száma: 216. Négy tanulmányi szakosztály alakult. Bennünket közelebből csak az első, vagyis a kisdedővői, elemi és mindkettőnek képezdei szakosztálya, melynek elnöke: *Ney Ferenc*, érdekel. A képezdei alszakosztály kívánalmait és tanácskozmányait, valamint határozmányait *Zimmerman Jakab* (pesti kir. kat. képző tanára), *Horony Mihály* és *Majer István*terjesztették elő.

E tanulmány ugyan csak a tani toké [ízessel foglalkozik, tehát nem tartja feladatának a tanítóság személyi, anyagi és jogi ügyeinek kutatását, mégis fel kell tüntetnünk az elemi tanodák és tanítókat illefaó kívánatokal is mert egyrészt reduktíve visszakövetkeztethetünk arra az állapotra, amely készítette az egyetemes gyűlést erre a határozatra, másrészt pedig a megváltozott körülményekből értjük meg a »képezdére vonatkozó óhajtásokat.

Július 22-én hozott határozat a gyűlés jegyzőkönyvéből:¹⁰⁴

Elemi tanodák és tanítókat illető kívánatok.

1. A népiskola-tanítók legyenek állodalmi hivatalnokok.

1. A népiskola-tanítók elismerik, hogy találtak köztük olyak, kik újabban kifejlett nevetés és oktatástani módszerben gyengék, ezért legforróbb óhajtásuk, hogy a ministerium minél előbb állítson fel elegendő számban népiskola-képezdéket, addig pedig a hiányokon úgy segítene, hogy az országban kerületenkint küldene szét ismert ügyességű képezőket, kik a népiskolatanítókat a legszükségesebbekkel megismertetnék. Ha pedig addig ürl meg népiskolai tanító hivatal, míg az elegendő számú képezdek felállítatnak, a hivatal pályázás útján töltenék be.

2. A népiskolai tanítói hivatal, mihelyt a körülmények engedik, különitesség el más vele sokhelyt kapcsolatban levő foglalatosságoktól,

¹⁰² Nevelési Emléklapok. 18 18. V. 203. lap.

¹⁰³ U. o.

¹⁰⁴ Kiadta *Tavassy*. Nevetési Emléklapok 18 18. VI. f.

milyen a jegyzőség, harangozóság, egyházfiság, éneklőség, valamint szabadíttassék fel a hitszónoklás és minden egyházi alárendeltség alól is.

I. A népiskola tanító hivatal (állandó) legyen.

5. Az országos képezdében nevelési népiskola tanítókat a *nép* választása s a ministerium erősítse.

6. A ministerium a magyar birodalomban létező minden népiskolában vallásfelekezetre tekintés nélkül országosan megállapítandó egyszerű tanrendszert hozzon be. figyelembe vévén a dolgozatokat, melyek e tárgyban többektől nyilvános úton is megejelentek vagy megjelennek; a tanrendszernek folytonos tökéleteszése végett pedig évenként szakértők gyűlésével értekezzenek.

7. A tantárgyak közül a vallástan tanítása hetenként meghatározandó órákon az illető lelkész kötelessége.

8. Minden népiskolatanító mellé, ha nevéndékeinek száma hatvanat meghalad, az álladalom költségén képezett segédtanító alkalmaztassék.

9. Az ifjú és leány gyermekek egymástól különíttessenek el; s a szülők gyermekeik iskoláztatására törvény által köteleztessenek.

10. Célszerű tanító lakok és tanodák építtessenek s a tanításhoz szükséges taneszközökkel illően láttassanak el.

II. A népiskolatanítók illő pénzbeli fizetéséről az álladalom gondoskodjék. Úgy, hogy a tanítók fizetősök iránt a szülőkkel semmi érintkezésbe ne jöjjenek. Addig is, míg ezen állodalmi fizetés rendszeresítettnek, gondoskodjék a ministerium, hogy jelenlegi csekély illetőségük pontosan szolgáltatassék ki, melyből több hely is az új rendszer bekövetkeztéig a munkailletékek ügyis elmaradtak.

12. A hivatalában elaggott vagy önhibája nélkül hivatalára alkalmatlanná lelti népiskolatanítók, mint álladalmi hivatalnokok nyugdíjaztassanak, valamint özvegyeik, árváik is.

13. A népiskolatanító és tanoda elsőfokú kormányzó felügyelője a helybeli községből a nép által bizonyos évekre választott, ministerium által megerősített iskolai tanács; második fokú kormányzófelügyelő az illető tanítói testület által választandó és a ministerium által megerősítendő tankerületi igazgató; harmadik fokú a ministeri tanács.

14. A népiskolatanító és tanoda elsőfokú törvényszéki felügyelője innen n. a., min az előző szakaszban.

15. Azon népiskolatanítók, kik igazságtalanul hivataluktól megfosztattak s a tanügyhöz máig ragaszkodván annak ezúton is szolgálni óhajtanak, vagy visszahelyeztessenek vagy tehetségükhöz mért illő helyre alkalmaztassanak.¹⁰⁵

Július 23-án hozott határozat a gyűlés jegyzőkönyvéből:

A képezdére vonatkozó óhajtások:

1. A képezdek átalakítása, rendezési¹ szükséges.

2. Három rendbeli képezdeket tartunk szükségessé, ú. m. elsőrendű, középképezde és nőképezde.

3. Az elsőrendű képezde az ország fővárosában. Budapesten szervezendő a felső elemi tanítók képzésére, mely

a) ágazatja legyen az egyetemi bölcséleti karnak, s ugyanennek igazgatása aláhelyeztessék.

b) növendékei legalább philosophiát végzett egyedek legyenek.

c) a tanpálya 3 évig (art, két év elméleti, az utolsó év gyakorlati,

d) tantárgyak:

¹⁰⁵ Nevelési Emléklapok 18-18. VI. 13-15. lap.

1. évben: hitvallás-erkölcsstan, általános és testi neveléstan, kised-
óvástán, egészségstan, rögtön orvoslási mód, általános és alkalmazott
módszertan, számtan, helyesírás és szóragsztás, földisme, világ- és
magyar történet, alaktan, rajzolás; rendkívüileg: ének. zene. nyelvek,
vívás, úszás stb.,

2. év szellemi neveléstan, tanrendszer, fogalmazás, számvitel, ter-
mészettan és történet, törvényes viszonyaink, mezei rendőrség, házi- és
mezei gazdaszat. műtan, népépítészet és tervrajzolás; rendkívüileg: ének,
zene. nyelvek, vívás, úszás stb.,

3. év különösen gyakorlati: a neveléstan ismétlése, a módszertan
és tanodái rendszer ismétlése, gyakorlatok a felső és alsó elemi tanodák-
ban, kisedóvásban, vakok- és süketnémák intézetében és rendkívüli
tanokban.

4. Középképezdek az ország több városában létesíttessenek; és
pedig ezeknek bázisa, a népnevelés levén, lehal növendékei elemi isko-
lákbán képzeli növendékek legyenek, imégis

a) elővizsgálatra képeseknek kísérlendők.

b) korra nézve 15-20 évesek legyenek.

c) egy képezdében (50-70 növendéknél több ne lehessen,

a tanfolyam két évig tart, egyszerre egy osztállyal.

e) a. tantárgyak ugyanazok, melyek a. felső képezdében csak hogy
ezekben a gyakorlatok az elmélet lel összefüzendők.

f) az igazgatás az öregebbik tanárra bízatik s a kerületi igazgatók
felügyelése mellett a ministeriumi tanácstól függenek,

g) mely növendék az állománytól iskolai díjt nyer, az az állomány-
nak 3 évig rendes fizetésért szolgálni tartozik tanítói minőségben.

5. Nőképezdek állítandók.

6. Addig is a .nevelőnök a lenn lévő képezdékben neveléstani próba-
tétélekre köteleztessenek.

a) nőképezde növendéke elemi ismeretekbe a valóit, legalább 10
éves leány vagy nő, és hivatással bíró. jó erkölcsű szemeli lehet,

b) a nőképezdek szelleme és nyelve nemzeti.

c) a nőképezde tanfolyama .5 éves legyen.

d) a nőképezde tantárgyai: hitvallás és erkölcsstan, testi- és szellemi
neveléstan, módszertan, egészségstan, helyes olvasás. írás, fogalmazás.
fej- és írásbeli .számvetés, nőitan és gadasszonyxág. Földleírás, termé-
szettan és történet, világ- és magyartörténet, műtan. rajzolás, éneklés,
ügy: varrás, fonás, hímzés, főzés, sütés, mosás, lej kezelés, baromfi-
nevelés, konyhakertészet. Rendkívüli tanok: ének. zene. nyelvek, lánc.

e) különösen a kisedóvás.

C a. gyakorlatokra nagy gond fordítandó.

8. Magán kísérlleti úton bizonyítványt csak azok nyerhessenek. kik
nos tanítónői hivatalra képeztetik.

7. Csak képezdei bizonyítvánnyal ellátott egyed alkalmazható nyil-
vános és magánnevelő vagy tanítóul.

8. Magán kísérlleti úton bizonyítványt csak azok nyerhessenek, kik
hivatalban vannak és 21 évet meghaladtak.

9. A képezdei tanárokat az álladalom tisztességesen fizeti s eddigi
smió állapotjokból kiemeli, a kitünöket kerületi igazgatóságra, vagy az
oktatási minister tanácsába alkalmaztatja, és elaggottságunkban nyugdíjaz-
za; halálok esetére pedig nejöket és kiskorú árváikat ellátja.

10. A képezdek kellően felszerelendők, könyv-, gép-, mintatárral
valamint kerttel ellátandók.

11. A képezdék a kisedóvással annyiban összeköltendők, hogy nevendékeik okvetlenül a kisedóvába elméletileg is, gyakorlatilag is avattatván, óvókká is alkalmaztathassanak.^{106;}

A határozatokat 25 tagú küldöttség a miniszternek személyesen nyújtotta át július 28-án.

Az első egyetemes tanügyi kongresszus amint látjuk, majdnem a maga egészében. *Majer István* ez irányú tervezetét fogadta el a tanítóképzés reformjául, ami helyel-közzel az esztergomi, vagy más kir. kai. képzőben eddig is érvényesült. Bármily tisztelettel is hajlunk meg egyébként a kongresszus modern elvi kijelentései előtt, tagadhatatlanul magán viseli a készületlenség, a szokatlanság jegyeit. Így fájlalnunk kell, hogy a tanítói képzés lényegét biztosító táragyak hiányoznak a határozatból, amint *Fáy* oly szépen kifejtett. De elvi kifogás alá esnek a következők:

1. a háromféle képzés;
2. a tanítóképzés és óvóképzés egy időben való lebonyolítása; nem a nőket (eszi hivatásuknál fogva elsősorban óvókká;
3. rengeteg anyagot sorol lel. amit nem lehet a kijelölt idő alatt elsajátítani;
4. megelégszik az elemi népiskolai végzettséggel is;
5. az elsőrendű képzőt az egyetemhez csatolja, tehát nem önálló intézetei kíván;
6. a tanító műveltségi színvonalát alig emeli, mert – különösen a középképezdék nevendékeinek tanulmányát nem emeli – csupán az elemi iskolai tanítás szempontjából taglalja, nem biztosít a tanítósnak egyetemes műveltséget;
7. nem rendel minden intézetnek saját gyakorló (elemi népiskolát).

31. Méltatás. Az öntudatra ébredt nemzet a nagy politikai függetlenség utáni vágyában, mint láttuk, nem feledkezett meg a maga kultúrájának növeléséről sem és nem szűnt meg a bennünket érdeklő tanítóképzés ügyél a kor kívánalmai szerint rendezni. A reformkor-szak tanítóképzése a valóságban ínég igen vegyes rendszereket mutat. A korszak elején még a normáliskola véli legjobban megáldani a kérdést, de erős versenytársat talál 1828-tól a püspöki tanítóképzőkben. Ez a verseny és az országgyűlésnek a magyar nyelvet fokozottabban, felkaroló törekvése teremti meg- a 40-es évek kir. kát. tanítóképzőit, melyekhez vonalban akarnak a református és evangélikus képzők is csatlakozni. Amilyen különféle volt a tanítóképzés, éppen olyan. volt a belső életük, is. Közös eljárási módot nem tapasztalunk. Amint a protestánsok, különösen a reformátusok, küzdöttek a Bell-Lancaster-féle rendszerrel, hogy tanítójelöltjeiknek a tanítás-nevelés gyakorlatát bemutathassák, ugyanígy sikertelenkedtek a katolikusok is a gyakorlat terén. Tanulmányi tekintetben is meglehetősen alacsony fokon állottak. A. tanítóképző célja csak: az volt, hogy az elemi népiskolai tantárgyakat ismerjék nevendékeik. Sem a közműveltséget biztosító

¹⁰⁶ Nevelési Emléklapok 1848. VI. 19-20. lap.

tárgyakban nem mélyedtek el, sem pedig a tanító szakműveltségét emelő tárgyakat nem tanították, mint amilyen a lélektan, nevelés és oktatás elmélete, neveléstörténet stb. Azzal a ténnyel azonban, hogy akadtak képzők, melyek egy, sőt két éves tanfolyammal iparkodtak a tanítói ideált megközelíteni, megvetették az önálló tanítóképző intézet alapját, melyet jólindultságában csak az 1849. utáni idők gátoltak meg egy időre. Ami pedig az elméleti fejtegetéseket illeti, a reformkorszak, elmélkedői a háború utáni ideálokat is megütik s nem ritkán túl-szárnyalják, de mindenesetre 100 esztendővel ezelőtt hangot adnak a mai kívánalmaknak. Messze kerüli immár a tanítóképző feladata attól a kortól, amelyikben a matematikai képzés pl, csak addig terjedt, hogy a kalendáriumot meg tudja magyarázni a tanító. Könnyű mosolyt csal ugyan ajkunkra e cél nagysága, de másrészt vigaszul is szolgálhat, hogy legalább elvben gondoltak az abc-én kívül a számtan tanítására is.

IV. Az abszolút uralom korszaka

32. THUN LEO gróf. Az 1849-ben Világosnál bekövetkezett események elsötétítették egy időre a magyar eget. Az a nagy szellemi erő kifejtés, mely 1848-ban elérte csúcsteljesítményét, alig egy esztendővel később, meg nem érdemelten nagy reakcióval találkozott!. Nemzeti szempontunk elhagyásával tekintve iskoláztatásunk e korszakára, kiszélesedésében nőtt az előző korszakkal szemben, mert hiszen *Thun Leo* minisztériuma 1858-ig 2000-nél több elemi népiskolával és 13 tanítóképzővel szaporította a meglévőket, de minden nemzeti érzés nélkül, mindenkor az összbizottság céljai lebegtek megalkotójának szeme előtt. Bármennyire is sokat tett *Thun* a tanítóképzés tején, hazánkban, igen kevés eredményű lehetett. Erre enged következtetni a közoktatásügyi miniszter 1872. évi jelentése, melyben a népoktatás legnagyobb akadályát többek között a tanítók hiányában s a *hivatalban levők képzetlenségében* látja.

Oktatásügyünkben a reakció kezdetét báró *Geringer Károly* biztossága idején, 1849. október 9-én kiadott s mindenkire egyaránt kötelező *Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtsvwesens in dem Kronlande Ungarn* jelentette. E 14 §-ból álló rendelet tanítóképzésünk ügyét közelebbről nem érintette.¹⁰⁷ Tanítóképzésünk sorsát *Tinin Leo* grófnak 1855. április 25-én kiadott rendelete¹⁰⁸ nyomán 1856. január 20-i *Bestimmungen für die katho-*

¹⁰⁷ Ismerteti Pethes János: Népoktatásunk állapota a forradalom ulán. Magy. Paedagogia I. évf. 181)2.

¹⁰⁸ Verordnung des Ministers für Ciillus und Unterricht vom 23. März 1857). womit die Zahl der Classen an den Hauptsehlen bestimmt, und der in denselben zu einheilende Unlerrichl geregelt wird. Közli Kiss Áron: A magy. népisk. tan. tört.

lischen. Präparanden-Curse (Lehrer-Bildungsansalten) in Ungarn határozta meg. E rendelet kiadásáig az 1845-ben kiadott helytartótanácsi rendelet volt irányadó. A mostani rendelet megszüntette az 1842-ben felállított öt képzőt s helyettük a következők létesültek, illetőleg alkalmazkodtak az új rendelethez: besztercebányai, esztergomi, győri, kalocsai, kassai, nagyszombati, nagyváradai, pécsi, pesti, soproni, szatmári és a pesti tanítónőképző. Ezek mellett működtek még a szegedi, csiksomlyói, egri és szepesváraljai róm. kat. képzők. A gör. katolikusok képzői Nagyváradon és Ungváron működtek. Megmaradt a reformátusok 3, az evangélikusok 8. a gör. keletiek 3 tanítóképzője. Az izraelitáknak 1858-ban nyílt tanítóképzőjük Pesten; ők ezideig a pesti r. k. képzőben tanultak. Az egy ideig egyedüli pesti tanítóképzőhöz csatlakoztak 1857-ben a szatmárnémeti. 1858-ban a nagyváradai és 1860-ban a kassai lauilónőképzők.¹⁰⁹

A képzőket a főelemi iskolákkal kapcsolták össze és vezetése is a főelemi iskola igazgatójára volt bízva. Az intézetek felügyelete; pedig a népoktatási intézmények felügyelői alá voltak rendelve. Atanfolyami két esztendő ideje alatt tanították a főelemi iskola tárgyain kívül a nevelés- és tanítástant, különös módszerlant és az iskolai szervezettant, valamint a törvények ismeretét; mértant. éneket, orgonázást és mezei gazdaságtant. A szervezettan és a törvények magyarázata nem különült el önálló tantárgyként, hanem a nevelés- és tanítás-tanba olvadt bele. A tanítói szakműveltség tanítására külön *tani tó - képző tanári* állásokat szerveztek, míg a többi tárgyak tanítását óradó tanárok látták el. A képzőkbe felvételtek olyan növemlékek, kik legalább a gimnázium vagy reáliskola alsó osztályait elvégezték, a 16. életévüket betöltötték., tanítói pályához szükséges testi épségükön kívül kifogástalan erkölcsi életük volt s végül bizonyos zenei előismeretekkel rendelkeztek, különösen az éneklésben és orgonajátékban. A tanfolyam elvégzése után a növendékek képesítővizsgálatot tettek. Háromféle képesítést lehetett szerezni: 1. *főelemi* iskolai tanítói (városi iskolai) képesítés jogosított az elemi népiskola mind a négy osztályában való tanításra; 2. *al-elemi* iskolára való képesítéssel a tanító csak három osztályban (falusi iskola) taníthatott; 3. *alianikn* képesítés csak két osztály tanítására jogosított. A helytartótanács 1863. évi 17.923. sz. rendelete szerint pedig: 1. elemi főtanodában fő tanítóságra; 2. elemi főtanodában altanítóságra; 3. altanodában tanítóságra és 4. altanodában altanítóságra lehet képesítést szerezni. A nem főelemi képesítésű tanítóknak jogukban állott, hogy bizonyos idő elmúltával újabb vizsgálatnak vessék magukat alá, amivel a magasabb tanítói oklevelet elnyerhetik. E képesítővizsgálatok három félésege, jórészt az előtanulmányok fokától függött, meri hisz a képzőkben

¹⁰⁹ Kiss József: A magv. tanítóképzés statisztikai adatai. Magy. Tanítóképző 1929. XLII. évi. 107. lap.

csak az elemi iskola anyagának megtanulásával szolgálták az általános műveltséget.¹¹⁰ Minél magasabb gimnaziális osztály elvégzése után került valaki a képzőbe, annál inkább biztosítva volt számára a főelemi iskolai tanítói képesítés és az igazgatói kinevezés. Az akkori iskolai folyóiratok hangot is adnak a tanítói kar ez irányú nemtetszésének, sőt egy könyvecske is foglalkozik a képesítés sérelmeivel.^m Az demi iskola legszükségesebb reformja az volna, hogy megszüntessék az igazgató-fő tanító és altanító elnevezéseket. Ne legyen kiváltsága az igazgató-főtanítónak, hogy csak ő taníthassa a IV. osztályt. Csak tanítók legyenek s minden tanító bármelyik osztályt taníthasson, végignézhessen s így egyúttal az *elemi tanoda növelde* is lenne. Szűnjék meg az a fentálló jog, hogy a főtanító fogadja meg az altanítókat.

A képesítő vizsgálat rendszerint csak szóbeli volt.¹¹² A kii". főigazgató elnöke alatt a bizottságot az egyházi iskolai felügyelő, a helytartótanács kiküldötte, az igazgató, hitoktató és a képzésben résztvevő tanárikar alkotta.

A nagy tanítóhiányra való tekintettel azonban magánúton is lehetett megszerezni a képesítési azoknak, kik a szabályzat előtt már legalább három esztendői sikeres működést tudtak kimutatni. A két éves tanfolyamot egy esztendő alatt is el lehetett végezni, sőt 4 hónapos tanfolyamokon is. A megkurtított tanfolyamot végzetek azonban nem szerezhetek főtanítói képesítést. V magántanulók első vizsgálata a pesti képzőben 1855-ben tartatott meg.

A Bestimmungen für die Präparanden-Curse utasításai, a közoktatásügyi miniszter 1848. évi 6111. sz. és az 1849. július hó 13-án kiadott rendeletek alapján folytatták a képzést a tanítóképző igazgatói és tanárai. Az elméleti képzés túlnyomókéig az első osztályra szorítkozott, míg a 2. évben inkább¹ a gyakorlati domborodott ki. A gyakorlati képzés helyéül nem külön gyakorló iskolák, hanem a helybeli főelemi iskolák szolgáltak. Az ilyen gyakorló iskolát *mint a-f ő ele mi* iskolának nevezték. A népiskolai tantárgyakat és a módszert elsajátítod ifjú nemcsak hospitált az egyes tanításokon, hanem maga is egész órában, tanított, sőt egy-egy tantárgynak a tanítását hosszabb-rövidebb *időn* át tanította az igazgató vagy a tanító vezetése mellett. A tanításokról jegyzőkönyvet vezettek, melyben feltüntették a tanítás eredményességét is. írásbeli feladatokul az igazgató a tanítói hivatás köréből vett tételeket tűzött ki, melyeket maga, vagy tanítói átnéztek s megjegyzéseikkel együtt a növendéknek visszaadtak.¹¹³

¹¹⁰ V. ö. Kiss József: A magy, tanítóképzés statisztikai adatai.

¹¹¹ Zách József: Az elemi "tanodák reformja Magyarországon. Pest. 1861.

¹¹² 1858. évi 22.15 l. sz. rendelet.

¹¹³ V. ö. Pethes János: Népoktatásunk állapota a forradalom után. Magy. Paedagogia I. évf. 1892.

A tanítóképzők tanítási nyelvei között az önkényuralom céljainak megfelelően, a német nyelv került a vezető helyre. A színmagyar vidékek képzőjében egyenrangú volt a német-magyar nyelv. Nemzetiségi területeken, pedig a német nyelv mellett az illető nemzetiségi nyelv is helyet kapott. Így voltak német-tót, német-oláh, német-horvát, német-rutén-magyar, német-szerb nyelvű tanítóképzőink. A pesti képzőkben 1856 57-től pedig csupán német volt a tanítási nyelv egészen 1860 61-ig. A magyar nyelv itt csak olykor-olykor játszott a hamupipőke szerepét. Bizony nem is az osztrák kultuszminisztérium irányította berendezkedésen, mulott, hogy beteljesedjék *Hais* pesti tankerületi tanügyi tanácsos fenyegetődzése, miszerint megmutatják, hogy még az alföldi csikósok is német nyelven tanulják az abc-t néhány esztendő múlva!

33. THUN rendeleteinek érvényesülése. Ha már most azt vizsgáljuk, hogy az előbbieket mikép érvényesültek sajátosan egy képző életén belül, tehát milyen volt a tényleges képzés, vessük tekintetünket a budai normáliskola múltjára, mely már 1777-től foglalkozott tanítóképzéssel. 1822-1844-ig minden esztendőben két tanfolyamot tartott. Az iskola igazgatója, *Nagy Antal*, vezette a kiképzést. A helytartótanács 1840-ben határozta el, hogy öt helyen, köztük Pestien is, a tanulmányi alap terhére képezdék állít fel. Ez az első eset, hogy a hivatalos, tehát nem kifejezetten felekezeti úton, keletkezik Magyarországon tanítóképző, mely a kor igényeinek a két éves tanfolyamával jobban megfelel, mint az eddigi főelemi iskolákban tartott hosszabb-rövidebb idejű tanfolyam. A pesti tanítóképző, egyenes folytatója a budai normáliskolai tanítóképzőnek, csak négy év múltán, az 1844z45. tanévben rendezkedik be a két év fölva mos tanítóképzésre, lennek az újonnan megszervezett képzőnek relative igen kedvező lett a helyzete. Tanterme és felszerelése kielégítő, tanárai szép fizetést kaptak. Az 1856z57. tanévtől kezdve az osztrák kultuszminisztérium rendelkezései váltak itt is irányadóvá. A tanítás nyelve nennet lett és a katolikus mintatanodával kapcsolatban működött. Igazgatója *Kriegler József* az elemi tanodák igazgatója. A tanítás tárgyait, csekély kivétellel, egymaga a képzőtanár oktatta. Az 1860-ban kiadott októberi diploma hatása megéreződött a képzőben, amennyiben az intézet 1860 61. tanévben visszanyerte a magyar nyelven való tanítási jogát. Az intézetre a tanulmányi alap 1856-ig évenként 2630 forintot költött, a 60-as években, pedig csak 1464 forintot, holott ebben az időben a tanárok száma egy képző tanárból és 7 óraadótanárból áll, kik a mellék tárgyakat tanították. Az 1869-ben felállított budai állami tanítóképző után a pesti katolikus képző fokozatosam sorvadt, míg végül 1896-ban teljesen meg is szűnt.

Az intézetben az 1860-as években a következő tárgyak a következő heti óraszámokban tanítottak: 1. Vallástan: I. oszt. 4 ó., II. oszt.

4 ó., összesen. 8 óra: 2. Nevelés- és tanítástan: I. oszt. 3 ó., I. G. oszt. 1 ó., összesen. 4 óra; 3. Tan-könyvvezetés: I. oszt. 1 ó., II. oszt. 3 ó., összesen. 4 óra; 4. Magyar nyelv: J. oszt. 3 ó., II. oszt. 3 ó., összesen 6 óra; 5. Irálytan: 1. oszt. 1 ó., If. oszt. 1 ó., összesen. 2 óra; 6. Német nyelv: I. oszt. 2 ó., II. oszt. 2 ó., összesen 4 óra; 7. számvetés: I. oszt. 2 ó., II. oszt. 2 ó., összesen 4 óra; 8.. Természettudományok: I. oszt. 2 ó. 9. Földrajz és történelem: I. oszt. 2 óra; 10. Szépírás: I. oszt. 2 óra; 14. Rajzolás: I. oszt. 2 ó., II. oszt. 2 ó., összesen 4 óra; 12. Zene és ének: I. oszt. 5 ó., II. oszt., 5 ó., összesen 10 óra; 13. gazdaságtan: II. oszt. 1 óra; 14. Iskola-látogatás: II. oszt. 1 óra; 15. Tanítási gyakorlat: II. oszt. 2 óra. Az első osztály heti óraszama 29, a másodiké 27, összesen, 56. Ebből legtöbb esik a humaniórákra 22, készségekre 11, szaktárgyakra 11 és feltűnően kevés, 7 óra, jut a reáliák számára.

E tárgyak tanításához a következő tankönyveket használták: Egri középiskola; *Schuszler*: Biblia történet; *Hepp*: Egyháztörténet; *Nogill*: Egyházi szertartástan; *Bárány*: Tanítók könyve; *Bárány*: Olvasás tanmódja; *Lonkay*: Német nyelvtan; *Schubert*: Természettan; *Unnak*: Természetrajz; *Kuttner*: Kis általános földrajz: Magyarország története; *Thill*: Karének tan; Gazdasági kistükör. Ezek a tankönyvek alig voltak terjedelmesebbek a főelemi iskolákban használatosaknál. A tanítás a tankönyvek magyarázata volt.¹¹⁴

34. Az önkényuralom tanterve. Az önkény uralom tanítónőképzőjére igen részletes tájékoztatást nyújt a pesti kir. kat. nőtanítóképezde, amely ilyen irányú intézeteink között az első. Az intézet, a cs. és kir. közoktatásügyi miniszter 1856. január 30-án kelt 19.334. sz. jóváhagyása után, 1856z57 tanévben nyílt meg a pesti angolkisasszonyok zárdájában. Tanárai, egy képzőtanár és hét óradíjas, a tanulmányi alapból kapták fizetésüket, de ez utóbbiakat az angolkisasszonyok engedték át. A képzés tartama itt is két évfolyamú. A tanulás nyelve 1861-ig német, majd ettől kezdve magyar. Az intézet vezetését¹¹⁵ a helytartósági intézvény értelmében a pestvárosi fő- és elemi iskolák igazgatója vette át. Az iskolai rendre és a vallásosságára való felügyelet a zárda fejedelmesszonyára bízott. Az intézet zavartalan működését a két tanterem és a kellő felszerelés biztosította.

A felvételi feltételek a cs. kir. közoktatásügyi miniszter rendelete¹¹⁰ szerint a következőkhöz volt kötve: 1. a 16. év betöltése és kifogástalan erkölcsi, élet; 2. az elemi főtanoda 4. osztályáról szóló jó bizonyítvány, vagy magánvizsgálat; 3. a felvételi vizsgálat sike-

¹¹¹ A pesti kir. kat. tanítóképzőre vonatkozólag lásd Bárány Ignác közléseit: Iskolabarát 18(57. II. évf. 3. 4. szám.

¹¹⁵ 1856. szept 26-i 26.524. sz. intézvény.

¹¹⁶ 1858. szept. 28-i 30.223. sz. rendelet.

res letétele az intézet igazgatója, a fejedelemszóny és a képzőtanár jelentésében.

Tanterv a helytartótanácsi intézvény szerint:¹¹⁷

1. Vallástan, heti 1 óra.

2. Nevelés- és oktatástan. I. oszt. 3 ó. II oszt. 1 óra. Bárány: Tanítókönyve. Berthes: Elementar Bildungslehre.

3. Tankönyvek tartalma és kezelése. I. oszt. 1 ó.. II. oszt. 1 óra. Bárány: Olvasás tanmódja.

1 Tanítási gyakorlatok. II. oszt. 2 óra. A képzőtanár mintatanításai után tanítanak a növendékek 3 1 napi előkészület után. A bírálat a következő szempontok szerint történik: 1. Nem vétett-e az általános és részletes tanelvek ellen? 2. Mily tanmenetet és tanalakat követelt? 3. A tanalakat a tárgy természetéhez illetőleg jól válaszolta-e meg?

Az alkalmazóit tanalak szabályai ellen nem követelt-e el valami hibát? Különösen nem tért-e el a főcélól, kérdései könnyűek, világosak, értelmesek, munkáldoktatok és rövidke voltak-e? 5. Milyen volt hangulata; megfelelt-e a tárgy természetének és a növendékek korának, nemének? Nyelvezetre nézve nem vétett-e a nyelvtan és szóbeli fogalmazás szabályai ellen? 7. A fegyelmet illetőleg; helyesen járt-e el; főnt tudta-e tartani a csendet és figyelmet? 8. Általános sorozatot nyert egész tanítását illetőleg mely következő fokozatú lehet: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen, rossz. «

5. írásbeli gyakorlatok. 1 óra.

6. Számvetés és tanmódja. (Taneszköz a számolási gyakorlókönyv az elemi és főelemi 3. és 1. osztály részére!) heti 2 óra.

7. Rajz.

8. Üteny és szépírás, heti 2 óra. Lövényi: Az ütenyírás elméleti és gyakorlati tanmódja.

9. Ének, heti 3 óra. Kneifl: Gesangsschule. Liederbuch für die kalb. Volksschulen im Kaiserthum Oesterreich.

10. Osztálylátogatás. A zárdában levő főelemi iskolában, heti 3 óra.

11. Reálismeretek. I. oszt. 7 ó., II. oszt. 4 óra. Hauke nyomán: Lgyelemes földi rali tankönyv. Gyurits A.: Magyarok története; Veller T. B.: Világtörténelem; Pokorny: Természetráaj, Schubert: Természettan.

12. Magyar nyelvtan. Heti 3 óra. Szvorényi: Magyar nyelvtan és Hkesszóláslan.

13. Német nyelvtan. Heti 2 óra. Bauer: Grundzüge der Neuhochdeutschen Grammatik; Kellner: Praktischer Lehrgang für den deutschen Sprachunterricht; Vernaleken: Formenlehre der deutschen Sprache.

11. Női kézimunkák.

Vizsgálatok¹¹⁸ a kir. helytartótanács intézvénye alapján félvélenként tárlatnak és a 2. év végén van a tanképesítő vizsgálat. A vizsgálatok írásbeliek és szóbeliek. Az egyes érdemjegyeken kívül általános sorozatot is kapnak a növendékek.

A képesítés a nőknél is három fokú:

1. akik magasabb előtanulmánnyal léptek a képzőbe és azt sikerrel végeztek, főelemi tanítóságra nyernek bizonyítványt;

2. akik kevesebb előképzettséggel jöttek, de a képző elméleti és gyakorlati követelményeinek megfelelték, elemi tanítóságra és

¹¹⁷ 1864. július 51.341. sz.

¹¹⁸ 1864. aug. 7-i 32.251. sz.

3. akik kevésbé jártasak, azok altanítóságra képesítettek.¹¹⁹

Amint látjuk, a férfi- és női tanítóképző) belső élete, tanterve, gyakorlati kiképzése között nagy eltérést nem tapasztaltunk. A két ismertett intézet tantervével megegyezett az országban levő többi hasonló intézet tanterve, legfeljebb az óraszámokban volt némi eltolódás. Az önkényuralom idejében nyílt nőképzők pedig egyenesen az angolkisasszonyok zárdájában működő pesti intézményt tartották mintának.¹²⁰

35. Protestáns tanítóképzés. A protestánsokat, miként a múltban is, nem érintette az 1855. évi iskolai szabályzat. Igaz ugyan, hogy *Haynau* már 1850-ben megfosztotta őket autonómiájuktól, de a megalázó elnyomottság érzése csak annál jobban sarkalta öntudatosságukat, önbizalmukat. A szabadságharcot követő időkben a politikától eltiltott kiváló férfiak iskolázásuk és egyházi függetlenségük kiépítésére és megreformálására fordították erejüket. A tiszamelléki református egyházkerület volt az első, mely tantervet adott az eleimi népiskolának és felállította a sárospataki tanítóképzőt 1857-ben, melynek létrehozásában nem csekély része van a képző igazgatójának, *Árva Józsefnek*, 1858-ban pedig *Tisza Kálmán*, *Török Pál* és *Vay Miklós* báró elnöklete alatt mind a négy egyházkerület egységes oktatási szervezet és tanterv készítésére gyűlt egybe. E gyűlésükön *Gönczy Pál* által készített *Népiskolai szervezet-et* fogadták el s a fennálló sárospataki, nagykőrösi, debreceni képzők mellé a pápai tanítóképző tanfolyamot állították fel.

A protestánsok; tanítósükségletüket kétféleképpen látták el. Kollégiumaik, Nagy gimnáziumaik mellett fennálló tanítóképző tanfolyamot végzetekből, vagy pedig a segédtanítókból. A segédtanítórendszer különösen az 50-es években virágzott. A szabadságharcban résztvevő diákok vidéki iskoláknál húzták meg magukat. Minden egyházmegye területén volt egy, az esperes elnöklete alatt álló. vizsgálóbizottság, melynek tagjai jelesebb tanítók és a tanügy iránt érdeklődő lelkészek voltak. Mindazok a segédtanítók, akik magukat az egyházmegyébe bekebelezetni akarták, e vizsgálóbizottság előtt vizsgáznuk kellett. A bekebelezett segédtanítókat azután rendes tanítókká választhatják. De igen sok szegény diák is akadt, aki nem győzvéen pénzzel a tanulást, télvíz idejére vállalt segédtanítószkodást. Tavasszal visszament az iskolájába folytatni tanulmányait., mert ekkor már a falusi iskola létszáma annyira megcsappant, hogy azt egyedül a rektor is elvezethette. Az ilyen, segédtanítónak is vizsgáznia kellett, ha véglegesen a tanítói pályán akart maradni. A vizsgálat milyensége mindig

¹¹⁹ A pesti kir. kat. nőitanítóképezdére vonatkozóan lásd Molnár László közléseit: *Iskolabarát* 1867. II. évi. 5. 6. szám.

¹²⁰ V. ö. Péterfy Sándor: *Tanítóképzésünk az ötvenes években Magyar Tanítóképző* 1895. X. évf. 564-088. lap.

az illető cenzorok jelességétől függött. A jelöltektől körülbelül a gimnázium hatodik osztályának megfelelő tanulmányt kívántak hittanból, nyelvészetből, reáliákból, neveléstanból és legalább a hittan tanítási készséget. Aki a vizsgálatot letette, a bizottság oklevelet állított ki számára. Ezek a bizottságok még az 1868. XXXVIII. t.-c. után is állítottak ki okleveleket, mihez tulajdonképpen már nem volt joguk.¹²¹

A tanítói hivatalrajutás másik módja a protestánsoknál a tanítóképzőn keresztül vezetett. E tanítóképzők a reformátusoknál nem mindnyájan szerepeltek önálló intézetek módjain. Önálló, s a maga idejében (1858) első háromévfolyamos képző a sárospataki. A tiszamelléki ref. egyházkerület felügyelete alatt álló intézet növendékeit elméletileg és gyakorlatilag képezte, mert a képző mellett 6 osztályú gyakorló-iskola is létesült. Az intézetbe 17 éves ifjak felvételi vizsgálat kiállása után vétettek fel, kik egyébként tiszt es erkölcsű, a tanítói pályára nemcsak testileg alkalmasak, hanem arra hajlammal is bírnak. Tudományos előképzetséggel megelégedtek azzal a szintájjal, amin nyit a népiskola felsőbb osztályaiban tanítanak. A három évfolyamos képző tantárgyai: vallástudomány, egyháztörténet, symbolikus könyvek ismerete, magyar nyelvtan, arithmetika, mértan, földrajz, történelem¹, természetrajz, természettan, *lélektan*, *gondolkodástan*, nevelés- és oktatástan; ének elméletileg és gyakorlatilag, szépírás, rajz, gazdaságtan. Vizsgálatoakt félévenként tartanak. A képezdei bizonyítványokat minden tanár aláírja (1 rendes, 1 óraadó).

Hasonló módon szervezték át képzőjüket Nagyörösön, Debrecenben. A tanítóképzés alig másfél éves tanfolyamon a gimnázium 5-6. osztályának elvégzése után, a 1.8. életévhez kötve, párhuzamosan haladt a gimnáziummal. Kolozsváron és Nagyenyeden a főiskolával kapcsolatos a tanítóképző, ahol nevelést, magyar nyelvtant, gazdaságtant, kertészetet, természeti tant. számtant, vallást, zongorát, hegedűt, éneket, írást és rajzolás tanultak.

Az evangélikusok legkiválóbb képzői e korszakban a soproni és felsőlövői három évfolyamú önálló tanítóképzők. A soproni ev. képző saját épületében talált hajlékot s növendékei számára internátust. Jó felszerelése mellett három rendes és egy óraadó tanára biztosította a Képzés komolyságát. Nem maradt el mögötte a felsőlövői sem, mely alapítója *Wimmer Gottlieb Ágoston*, szellemében működött. Az első év előkészítő, praeparandia, volt s csak ezután került a tulajdonképeni szemináriumba a növendék, miután a tanítói ráteremtéséről az előző évben meggyőződtek. A szemináriumban három év múltán tettek képesítő vizsgát. Schulmeislerkunde címen testtant, lélektant, általános nevelés- és oktatást tanultak.¹⁻² E korszak tanító-

¹²¹ A vall. és közokt. miniszter 1865. évi jelentése.

¹²² V. ö. Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai.

képzői közül a leg-nagyobb tanári karral, *hat* rendes és három óradó, dicsekedhetett.¹²⁵

Az evangélikusok e két önálló tanítóképzőjén kívül a többiek megmaradtak a múlt gyakorlatánál sőt az 1857-ben újra felállított és átszervezett szarvasi képzőt egyenesen a gimnáziummal kötötték össze. Az intézel növendékei együtt tanultak a gimnáziumi tanulókkal ii mindazokat a tárgyakat, melyeket hasznosíthattak, de felmentési kaptak az oly tárgyak tanulása alól, melyeket a tanítói hivatás nélkülözhetett. Az így fentmaradt időt fordították a tanítói szakműveltség elsajátítására. A tanárok közösek voltak; képezdei tanár csak kettő volt: a képző tanár és a hangász tanár. A tanítóképzőivé, a testi és lelki alkalmatosságon, kívül, a gimnáziumi, vagy reáliskola III. osztályának elvégzése volt szükséges. A képzés öt évre terjedt. Az első évet az előkészítésre fordították. A növendékek a gimnázium IV. osztályának tárgyait tanulták a görög nyelv kivételével, de helyette a rajzolásban, szépírásban, énekekben és zongorázásban gyakorolták magukat. Az elméleti képzés; a 2. és 15. évre esett, melyet a gimnázium V. és VI. osztályaival kapcsolatban végeztek. Együtt tanulták a vallástant, német nyelvet, magyar irályt és irodalmat, világtörténelmet és természettudományokat. A tanítóképzés céljainak megfelelően, pedig külön tanfolyamon tanulják a rajzot, éneket és zongorát, népszerű nevelést, módszertant, katechetikát, egészségtant, magyar történelmet, földrajzot, gyakorlati számtant, kertészeteit, tornát és orgonálást. A gyakorlati kiképzést a 4. és 5. év szolgálja párhuzamosan a gimnázium VII. és VIII. osztályával. Közösen tanulták a vallástant, német nyelvet, magyar nyelvet, történelmet és természettudományokat. Külön próbálgatták a gyakorlati tanításokat, elméleti intések és folytonos gyakorlati útmutatások keretében. A tanításokat az elemi iskolában végzik, az orgona last az isteni tiszteleteken is gyakorolják és éneket vezetnek, gyakorlatilag tanulják az összhangzattant és az iskolai rendtartási.¹²¹

A szarvasi tanítóképző berendezése jellegzetes szervezete úgy az evangélikus, mint a református képzőknek. A protestánsok most sem alkalmazkodtak a Bestimmungen-hez és ezzel megint csak nem sikerült az egységes iskolázás gondolata. *Haynau*, mint fentebb említettük, elvette ugyan a protestánsok autonómiáját, de az 1859. szeptember 1-én kiadott császári pátens és szeptember 2-i miniszteri rendelet értelmében mindkét protestáns felekezet iskoláinak vezetése és felügyelete az egyházak kebelében maradt volna.¹²⁵ De a reájuk kényszerített pátent sem tartották irányadónak, minden maradt a régi-

¹²³ Schwarcz Gyula: Magyarország tanítóképezdéinek statisztikája.

¹²¹ L. Honka Gyula: A szarvasi főgimnázium története és v. ö.

¹²⁵ Protestáns Egyházi és Iskolai lap. 1851).

ben., míg nem 1860 májusában vissza is vonták a autonómián részt vevő rendeletet, és ezzel az alkotmányos remények kiújultak.

Az izraeliták, görög katolikusok és görög keletiek tanítóképzője pedig a kir. kat. képzőkhöz alkalmazkodott, vagy pedig szerveződött át.

36. Statisztika. Az abszolút uralom tanítóképzésének áttekinthető keresztmetszetét adja Schwarz Gyula az 1867-i állapotnak megfelelően, a »Magyarország-tanítóképezdéinek Statisztikája«¹²⁶ című könyvecskéjében, melyet az egyes tanítóképezdek igazgatóságaitól nyert adatok alapján állított össze. Az akkor működő 38 képző közül 27-től (15 róm. kat., 2 görög kat., 1 görög keleti román, 1 görög keleti szerb, 4 református, 2 evangélikus, 1 izraelita és 1 r. k. tanítónőképző) sikerült választ kapni a feltett kérdéseire. A kérdések a tanárok száma, és fizetése, a növendékek száma és ösztöndíja, a képesített tanítók száma után érdeklődött. A beérkezett adatok Erdély nélküli magyar képzőkre vonatkoztak.

A tanítóképző tanfolyamok ezek szerint általában 2 esztendősek. A felvételi előtanulmány még mindig igen vegyes. A protestánsoknál, ahol nincs különválasztva a gimnáziumtól, illetőleg a kollégiumtól a képző. 5-6 gimnázialis osztályának megfelelő előtanulmányt vagy felvételi vizsgálatot követelnek. Életkor tekintetében a 1.6. életév volt a felvételi idő, de ez alól és az al gimnázium vagy az alreáliskolai előtanulmány alól is, mindenkinek adott felmentést és korengedélyt a mi. kir. helytartótanács, aki csak kérte.

A működő tanárok közül rendszerint csak egy a véglegesített képzőtanár, aki egyúttal az igazgató is, ott ahol önálló a képző. V többi, legtöbb helyen; csupán a készségek tanítására szorítkozó tanárok, mint a torna, ének, zene, rajz, számi 4-5 között váltakozik óradíjas minőségben. Az elméleti tárgyakat egyedül a képző tanár oktatja. Fizetése 735 frt. lakbér nélkül egész esztendőre, néhol kevés igazgatói pótdíj. Az óradíjas tanárok évi fizetése 105 forinttól 235 forintig váltakozik, mert ezek rendszerint más helybeli iskolában vagy templomban is teljesítettek szolgálatot.

A tanítási anyagig alig valamivel több, mint a népiskolai tárgyak tanítási szempontból való feldolgozása. Néhol nem is volt más, mint a népiskolai tankönyvek tartalmi előadása. De hisz lehetetlen is egy tanárnak, a neveléstan tanárának mindent egyaránt tudnia! Igaz, hogy ebben segédkezett mindenütt, főleg a gyakorlati kiképzésben, az elemi népiskola tanítója.

Az intézetek tantermiéi legtöbb helyen szűkek, bútorzata szegényes, taneszközökkel való felszerelése pedig a legjobb esetben hiányos. Ahol párhuzamosan működik a gimnázium mellett, ott attól kölcsönöznek

¹²⁶ Pest. 1867.

eszközöket és szemléltetési tárgyiakat, mivel itt a két intézet igazgatója közös.

A képesített tanítók száma 1856-tól, tehát a Bestimmungen megjelenése óta 1867-ig 4978 tanító és 364 tanítónő. Ezeknek körülbelül, csak megyéd része altanítói képesítésű, a többi alelemi és altanítói képesítéssel működött. Az ország tanítóinak abban az időben, 15-16 ezerre rugó számából negyedrészenek semmiféle képesítése nem volt.

A statisztikai adatok teljessége kedvéért meg kell említenünk *Kiss József* tanulmánya¹²⁷ alapján, a fennálló tanítóképző-intézetek számát az önkény uralom végén, vagyis 1867-ben. Királyi katolikus képző volt, 12, róm. kt . 4. görög katolikus 3, görög keleti 3. református 5. evangélikus 1.0. izraelita 1. tehát összesen 38 férfi tanítóképző, amihez még 1 kir. kat. és 4 róm. kat. női tanítóképző csatlakozott. Az összes tanító (nő)-képzők száma tehát ekkor 43. Ezek a képzők sem tudták pótolni azonban a meglévőkön kívüli, kerekiszámban 11.000 tanítóihiányt. Ezt akarta pótolni és ezért állította fel *Eötvös* az állami tanítói nő-képzőket.

37. A kortársak bírálata. E korszak tanítóképzését akkor látjuk tisztán, ha megszólaltatjuk a kortársak elítélő, dicséző vagy helyesebbet hirdető írásait. Mert hogy a képzés nem volt mindenütt és mindenben kifogástalan, az kétségtelen. De talán egy bírálat sem olyan lesújtó, mint amelyik a rövidlélekzetű miskolci katolikus képző mimemüségét örökíti meg. A helytartótanács *Szabó Román* igazgatóhoz küldött végzésében azt írja, hogy tanácskozmányi jegyzőkönyv azon megrovással, küldetik vissza, hogy abban több grammatikai és orthographiai hibák találtak. ¹²⁹

Nem az egyes képzőt, hanem magát a rendszert bírálja és fejti, ki elgondolásait *Gönczy Pál*. Azt mondja, hogy a praeparandiák éppen, úgy nem tudniak talpraesett tanítóikat, képezni, mint ahogy nem képesek az iskolák tudósokat előállítani. Egy másik tanulmányában, a Népiskoláink-ban meg a Prot. Egyházi és Iskolai Lapokban 1858-ban látott először napvilágot, bírálja az alig két esztendővel ezelőtt az osztrák kultuszminiszter rendelete alapján felállított képzőket. Nem igen, nyerhette meg tetszését. mert azt mondja: »az egyház . . . fogadjon föl a rendes tanító mellé egy-két olyan ifjat, ki életét a tanítói pályára szándékozik szentelni. Legyenek ezek az állandó tanító segédei. És míg ezek a gyermekek tanításában az iskolai tanítók, kezére dolgoznak, segítségükre szolgálnak. – 3 év alatt

¹²⁷ Kiss József: A niauvar tanítóképzés statisztikai adatai.

Magy. Tanítóképző. 1929. XLII. évf. 118. lap.

¹²⁸ V. K. M. 1872. évi jelentése.

¹²⁹ Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője. 62. lap.

okos vezetés és a gyakorlat mellett kiképzik magukat tanítóknak. Én erről is úgy vagyok meggyőződve, hogy az így képzett ifjú tanítók sokkal talpraesettebbek ítésznek, mint az akármilyen praeparandiából került tanítók, lia megvolna az anyagi ahhoz, hogy kiváló képzőket állíthatnánk fel, még akkor is az előbb említett képzésnek a híve, ímért az állítandó praeparandiák mindig a mesterkélés bűnében fognak sínyleni – alig lehet ezeket természetes képező-helyekké alakítani. Egyedüli módja volna a praeparandia természetes hatásának, ha, abba, az elméleti oktatás mellett gyakorlati iskolatartás, t. i. gyermektanítás volna beállítva – s mennél kevesebbre szorított elméleti oktatást gyakorlati tanítással (a gyermekek taníttatásával) cserélnők föl... És midőn ezen gyakorlatba belejöttek a tanítónak készülők, a praeparandia vezetői csak akkor vonnák és vonatnák el a tanulókkal a gyakorlatról az elméletet.«¹³⁰ E pár sorból is kitetszik, hogy mily kevés gondot fordítottak a praeparandiák vezetői a gyakorlatra, jóllehet iminden képzőben a helybeli iskolai tanítók is tanárokul működtek.

Az 1869. esztendő megelőzői tanítóképzésre vonatkozólag élénk fényt derít *Eötvös József-nek* az első kultuszminiszteri jelentése, melyben az országgyűlésnek beszámolván a hazai közoktatásügy állapotáról, annak hiányairól és fejlődésbeli akadályairól, többek között a tanítói képzetlenségre is rámutat. A tanítói hiányos képzettségnek egyik okát a következőkben látja: 1. »Mivel igen sok tanítói állomást oly egyéneikkel töltöttek be, kik sem képezdében soha nem tanultak, sem imás utón (p. o. a középtanodai alsóbb osztályokban) a tanítandó ismereteket nem szerezték meg, hanem legfőljebb a templomi szertartásokat s néhány egyházi éneket tanultak be. 2. Mivel a létező felekezeti tanítóképezdek is, legnagyobbbrészt csak az utolsó két évtizedben, állíttatok fel, s azoknak is nagy részében mind a tanfolyamok szervezet, mind a pedagógiai oktatás annyira hiányos volt, hogy a vallástan, egyházi szertartások s énekek tanításán felül paedagógiai s egyéb ismeretek tanítására kevés gond fordított. A legcsekélyebb ismeretekkel felvett növendékeket néhol egy, a legtöbb helyen két évi rövid tanfolyam, elvégzése után képesített tanítókul bocsátották az életbe.«¹³¹

38. Méltatás. Visszapillantva e, korszakra, tagadhatatlanul fejlődést látunk a múlttal szemben. A tanítóképző, mint önálló intézet, ebben az időben jelentkezik, nemcsak a katolikus, hanem protestáns részről pl. A. hároméves tanfolyammal, az itt-ott előforduló több rendes képzőtanárral, a lélektan, gondolkodástan, nevelés- és módszertan és szervezettan komoly méreteket öltő tanításával, a gyakorlóiskoláixak szorosán a képző mellé rendelésével, a jegyzői tisztségnek a taní-

¹³⁰ Gönczy Pál: Tanulmányok 289. lap.

¹³¹ V. K. M. 1870. évi jelentése, 18. lap.

tói hivataltól való elválasztásával az öntudatos tanítóképző szakiskola körvonalai, bontakoznak ki. Egészben véve mégis *Sebestyén Gyula* véleményét köll. elfogadnunk e korszakról: Az abszolút uralom: tanítóképzése szervezet szempontjából nem volt önálló ága közoktatásunknak: alig is egyéb, mint a népiskola legmagasabb fokozatának szakszerű bővítése – a tanítói hivatás szempontjából. mikor háromféle tanítói fokozatot különböztetett meg nem volt egységes: didaktikai tekintetben színvonala alacsony s míg mindenben a gyakorlatilag és hivatásszerűséget állítja előtérbe, az általános műveltség gondozását és emelését csaknem teljesen, elhanyagolja. S ami a legfőbb, ezek a tanfolyamok nem a nemzeti eszmének., hanem az uralkodó törvénytelen hatalomnak s idegen politikai céloknak állnak szolgálatában.¹³²

II. RÉSZ

A TÖRVÉNYEKEN NVUOVÓ TANÍTÓKÉPZÉS 1868- NAPJAINKIG

I. A háromévfolyamú tanítóképzés

30. EÖTVÖS képzője. Az 1868. évi XXXVII t.-c. megalkotásával az eddig jobbadán csak 1 felekezetektől függő s annak világnézetét magánviselő tanítóképzésünk felszabadul. Népoktatási alaptörvényünk óta tanítóképzésünknek legfőbb irányítója az állami, jóllehet a törvény 10. §-a megengedi a tanítóképző felállítását, és fenntartási jogát a felekezeteknek is, sőt ezt a jogot a magánosokra is kiterjeszti (1 í. §), (le azzal, a megszorítással. hogy kötelesek azokat a tudományokat és oly mértékben tanítani, mint azok az állami képzőkben taníthatnak és ugyanolyan fokú vizsgálatok kiállása után nyerik el növendékeik tanítói oklevelüket, mini az állami képzők növendékei.¹³³ Habár Eötvös *József* tervei a tanítóképzés terén csak megnyirbáltan öltöttek testet és egyformán kötelező erőt nem jelenbeli a népoktatási törvény az ország minden tanítóképzőjére, de azért, hogy az államon kívüli tanítóképző-fenntartóknak intézetük mértékéül az állami képzőket kellett tartamok, ha nem is imindjárt. de kétségtelenül érezhetővé vált az egységesítés és egyetemesség gondolata. *Eötvös* tanítóképzője a múlthoz viszonyítva most munt *önálló szakiskola* jelenik ímeg. aminek nem, egyoldalú célkitűzése van. Ez a tanítóképző nem elégszik meg az elemiiskolai tankönyvek tartalmi ismertetésével ki-

¹³² Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése. 13. lap.

¹³³ Magánintézetek növendékei vizsgálataikat nyilvános jogú állami képzőkben tehetik csak le. 105. §.

elégíteni az általános műveltséget, hanem többel kíván nvújtani a tanítónak, mit az tovább ad; ez a tanítóképző nem elégszik meg a tanító hivatásszerű képzését az elméleti pedagógia megtanulásában látni, hanem hangsúlyozottsághoz juttatja a gyakorlati kiképzést is. *Eötvös* nagy dimenziójú tanítóképzője elé igen nagy akadályok gördültek, főképp az eddigi iskola fentartók részéről, kiknek véleménye szerint erkölcsös, hazafias, vallásos és munkás polgárok csak a felekezeti iskolázásból kerülnek ki. Kérdéssé vált előttük, hogy mindezt miképp tudja biztosítani az állami tanítóképzőből kikerült tanító, A közös iskolázástól való állítólagos félelem nemcsak heves politikai szónoklatokat váltott ki, hanem folyóiratokban is élénk polemizálást idézti elő. Főképp nagyvonalúságát, túlméretezettségét kárhoztatták, amit ma csodálunk. Jellemző egy pedagógus kortárs véleménye: ha *Eötvösnek* jó szándékból forrásozott intézkedéseit vizsgáljuk: eszünkbe jut Plato, ki kétféle nevelési rendszeri készített, egyiket a meglevő, másikat, egy eszményi köztársaság számára. *Eötvös* népoktatási törvénye is inkább az eszményiség világából való: pedig eszményiségre kell ugyan törekednünk, de mindig a status quo-ból indulva ki.¹³⁴

40. A népoktatási lörvény. Az 1868. évi XXXVII. I-c-nek a 81. § 115, §-ig terjedő szakaszai vonatkoznak tanítóképzésünkre. E szakaszokat, melyekben felismerni véljük az 1843-i tanügyi bizottság javaslatait *Majer* 1848-i képezdereformjait és az első magyar közös tanítógyűlés óhajtásait, az alábbiakban ismertetjük.

A törvény kimondja, hogy az állami 20 tanítóképzőt llít fel (81. §) s hogy a gyakorlati képzés ne szenvedjen hiányt, mindegyikhez gyakorló elemi iskolát (82. §) és 2 holdnyi kertel rende. A képzés tartama 3 esztendő (87. §). mely idő alatt a következő tárgyak tanítatnak: a) hit- és erkölcsan;¹³⁵ b) nevelésan; c) oktatási módszertan; d) általános és hazai földrajz; e) általános és hazai történet; f) anyanyelv; g) magyar nyelv; h) német nyelv; i) természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazása; k) gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlattal, l) hazai alkotmánytan; m) mennyiségtan és mértan; n) ének és zene (különösen hegedű és zongora); o) szépírás és rajz; p) testgyakorlat tanítása; (j) a gyakorló iskolában a tanítás gyakorlása (88. §) A részletes tanterv a minisztertől függ (89. §.).

A tanítóképzőknek önálló tantestülete van, mely áll az igazgató-tanárból. 2 rendes és egy segéd tanárból és a gyakorlóiskola tanítójából (84. §). A tanári személyzet megállapítása után gondoskodik a törvény a tanárok fizetéséről is (85. §). A rendes tanár évi fizetése 1000 forint és 100 frt. szállásbér. Az igazgató ezenkívül

¹³⁴ Lubrich Ágost: A nevelés történelme. II. r. II. k. 125. lap,

¹³⁵ Az állami képzőkben a hitfelekezetek tisztje a vallásoktatásról gondoskodni. 90. §.

200 ft. tiszteletdíjat is kap. A segédtanár 450 irt. fizetést, az iskolában lakást fűtéssel és a köz tartásban szabad étkezést élvez. A gyakorlóiskola tanítójának a lakáson kívül 700 irt. fizetési biztosít a törvény.

A tanítóképzőbe felvételét kérő ifjúnak ép testén kívül bizonyítvánnyal igazolható, a középiskola vagy a polgáriskola 4. osztályának megfelelő műveltségének kell lennie, vagy ennek hiányában felvételi vizsgálatot kell tennie. Kor tekintetében pedig a betöltött lő. esztendőhöz kötötte a törvény a felvételt (86. §). Minden iskolai év végén a tankerületi felügyelő és az igazgatótanács tagjainak jelentésében vizsgálatok tartanak (101. §). A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legfőllebb két év eltelte alatt, amely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezdei összes tantárgyakból írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet.« (102. §). Akik azonban kétszer vissza vettetnek, többé vizsgára nem bocsáthatók. (104. §).

Az igazgató és a tanári kar intézkedik a növendékek személyes viszonyaiban és fegyelmi ügyeiben (87. §). Az igazgató és a tanári testület fölött az igazgatótanács áll, melynek elnöke a tanfelügyelő s tagjai az igazgató és a közoktatásügyi miniszter által kinevezett öt, a tanítóképzésügy iránt érdeklődő, férfi (98. §.) Az igazgatótanács a miniszter utasításai nyomán vezeti a képző anyagi és szellemi ügyeit, felügyel a tanári kar működésére és dönt a tanári kartól hozzá fellebbezett ügyekben. Az igazgatótanács ítéletei ellen a közokt. minisztériumhoz folyamodhatniuk a felek (99. §). Az intézet közvetlen vezetője és rendjének őre az igazgató (95. §), kinek tiszte az intézet szakszerűségét biztosítani azáltal is, hogy a szakkönyvtár létesítése és fejlesztése feladatai közé tartozik (96. §).

A tanítójelöltek méltányos segélyezését oldotta meg a törvény a köz tartás felállításával (92. §). Minden tanítóképző mellett állítandó *fel* köz tartás, ahol a növendékek mérsékelt díjért teljes ételmezellátásukat biztosíthatták. Kötelező erővel nem bírt. Szegény, de szorgalmas és kifogástalan magaviseletű tanulók ingyenes ellátást élveztek a köztartásban. (93. §). Az ingyenesség megállapítási és elbírálási jogát az igazgatótanács gyakorolta (94. §).

A tanítónőképzőkre csekély kivétellel ugyanazok a rendelkezések érvényesek, mint a tanítóképzőkre. Ilyen eltérések, hogy a nők egy felügye ő tanítónő ellenőrzése mellett mindnyájan bentlakók, a künnlakás igen kivételes (107. §). A felvétel a betöltött 14. életévhez, a felsőnépiskolai tanfolyam bevégezéséhez és ezenkívül szigorú felvételi vizsgához van kötve (108. §). Tanári testületében a férfiakon kívül női tanárok is szerepelnek (110. §). A tantárgyak közül nem kap említést a módszertan, mértan, zene és hiányzik a hazai alkotmánytan, de külön említéshez jut a helyesírás és természetes hang-

súlyt kap a női munka. Végül eltérés mutatkozik; az utolsó vizsgálat rendjében, amennyiben a nők hároméves tanfolyamuk bevégzése után azonnal, összes tanulmányukból szigorú vizsgálat kiállása után, nyelik el oklevelük?!

Közoktatásügyi alaptörvényünknek igen fontos még a 41. §-a, amely végkép megszabadítja a tanítóságot kiválásával össze nem egyeztethető hivatalok viselésétől.

A törvény értelmében tanító csak az lehet, aki oklevéllel rendelkezik. Elrendeli tehát a 134. §-ban, hogy mindazok az oklevéllel neun rendelkező tanítók, akik a törvény életbeléptekor már működnek, a nyári szünapokon a legközelebbi képezdében póttanfolyamon résztvenni kötelesek. 1870 nyarán államköltségen 21) helyen ielőkezeli különbség nélkül résztvett 1090 tanító; 1871 -ben 42 helyen 4280 volt a póttan folyamon a tanítók száma; 1872-ben még ez a szám elérte a 4774-et, de a következő évben, olv csókéi v voít az érdeklődés, hogy az elnéptelenedés következtében, aimiben nagy részük volt a felekezeti iskola fenntartók ellenzésének, sőt tiltásának, a kormány megszüntette.

A nagy tanítóhiányra való tekintettel *Eötvös* a három évfolyamos kélnzés mellett egyéves tanfolyamiul is rendezett olyan, 20. életévüket betöltött ifjak részére 1870z7 l-ben, akik legalább a gimnázium 4. osztályát elvégezték. Államsegélyt helyezett kilátásba a jelentkezőknek, mégis alig akadt 90 az egész országból, holott *Eötvös* ettöii 400 tanító és tanítónő kiképzését remelte évente.¹³⁶ Nem válán be e rendszer, 1871-ben *Pauler* miniszter megszüntette.¹³⁷

41. Az első miniszteri tanterv. 1869. Az 1868. évi XXXVIII t.-c. csupán csak a tantárgyakat sorolja lel, de nem a teljes anyagot. A tanterv elkészítéséi a közoktatási miniszterre bízta a törvény. Az első (miniszteri tanterv a tanítóképző-intézetek számára 1869-ben jelenleg és 1877-ig volt érvényben. Tanulmányunk kereteit jóval túlhaladnánk, ha a tanítóképző-intézeti tantervek részletes taglalásával foglalkoznánk. E történeti vázlatunkban csak rájuk mutathatunk. Az első tauten- anyagfeldolgozása nagyon, közel áll a normáliskolai tanítóképzéshez. Mintát máshonnan venni nem is igen tudott, mert ugyanabban az évben felállított állami képzők máj ezzel a tantervvel kezdték meg működésüket. Ez a gyorsaság, sietség tűnik ki még a fogalmazásán is. Míg a legújabb Utasítás a tanítóképzés célját röviden »az egészséges, vallásos és hazafias, művelt, hivatásukat értő és szerető) tanítók nevelésében látja, addig az első miniszteri tanterv a következő cikornyás első mondatával fejezi ki; A tanítóképző-intézetek célja hivatásuk iránt lelkesülő, foglalatosságaikban jártas

¹³⁶ V. K. M. 1870. évi jelentése.

¹³⁷ V. K. M. 1871. évi jelentése..

oly mukás és ügyes tanítókat képezni, kik az emberiség szeretetének érzésétől áthatva, alapos ismereteik segítségével és kiváltképpen jó példaadással vezessék a gondviselésükre bízott növendékeket: önmunkásságra, az ismeretek gyűjtésére, az (erkölcsi nemesb érzésre és általában, a felvilágosodásra. A tanterv szerint a növendékek tanításában és nevelésében, hármast keli elérni: 1. önzéstelen emberszeretetet, 2. szükséges tudományokat és azok tanítási módját és 3. szellemi és testi ügyességet. Az egyik vezérelv ezeket a szükséges tudományokat azonban igen szűk korlátok közé állítja, mikor szerinte a tanítóképzőintézeteknek az ismeretek gyűjtésére célzó vezérlése nem első rendbeli és éppen nem egyedüli célja, hanem mindenek feletti feladata: az ismereteknek paedagógiai feldolgozása annyira, hogy az ismeretek megszerzésére bármit tegyenek, munkájukon mindenkor bizonyos paedagógiai frissességnek kell előmleni, s tanításuknak a növendékek önálló előhaladhatására kell célozni. Igen megszívlelendő vezérelv, mely kezdetben sok félreértésre adott alkalmat. A tanítóképezdei. tanításnak a népiskolai tanítás előképének kell lenni. Sokan, ebből azt következtették, ami az előző vezérelv: nyomán könnyen érthető, hogy a képző az általános műveltség fejlesztésében megelégedhetik az elemi népiskolai szintájjal. Az elv igazi átértésével csak a legújabb időben találkozunk.¹³⁸

A heti órák száma az 1. osztályban 30, a 11. osztályban 31. a harmadik osztályban. 32: összesen 93. Ebből a paedagógiai tárgyakra és gyakorlati tanításra jut 13 óra. nyelvi és történelmi, tárgyakra 27 óra. mennyiség-tani és természettudományi tárgyakra. 18 óra. készségekre és a testgyakorlásra 21 óra, amihez még 6 óra hittan járul hetenként. Fogatkozásaira helytállóan idézhetjük *Sebestyén Gyula* szavait: A tanterv paedagógiai irodalmunk s általában paedagógiai készültégünk vaskorára emlékeztet. «

42. A második tanterv. 1877. A tanítóképző-intézetek második tanterve: 1877 1882-ig volt érvényben.¹³⁹ Az első tanterv magában hordta már e rövid szereplés okát. Hibáit és hiányait maga a miniszter is elismeri az egyik rendeletében. A felső nép- és polgáriskolai tanítóképző tantervén lényeges módosítások eszközzése után elemi tanítóképző tanterve került a revisio alá. A módosítás előkészítését a miniszter az egyik rend életében¹⁴⁰ az 1. ker. áll. tanítóképző tanári karára, továbbá a II. és VI. ker. tanítónőképző igazgatónőire bízta. A módosítás elveit is közli a rendelet, mely szerint az alapterv épségbentartása melleit igyekezzék a bizottság a meglevőnek

¹³⁸ V. ö. Frank Antal: A tanítóképzés központja: a lanüönövendék, Magv. Tanítóképző XfV. évf. 1932.

¹³⁹ V. K. M. 1877 évi 10.9988. sz. rendelete.

¹⁴⁰ Közli Gyertyánffy István: A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképezde múltja és jelene. 1882. 3-1. lap.

esetleges hiányait vagy kijavítani, vagy pótolni, p. o. házi ipar oktatásra is legyen figyelemmel. Ezek a javítások azonban a jelenlegi, kiszabott tanórákat nem érinthetik s nem jelenthetnek seun a tanároknak, sem a tanulóknak az eddigieknél nagyobb megterhelést, sőt amennyiben, lehet, a tanterv órái csökkenjenek.

A legutóbbi kívánalom nélkül sikerült is a bizottságnak a miniszter irányelveit magáévá lenni, melyet a kultuszminisztériumban levő tantervkészítő bizottság újbóli tárgyalása után a miniszter megerősítve kötelező erejű tantervként kiadott. II. második tanterv tehát változatlanul meghagyta a vezérelveket. de úgy a szak-, mint az általános műveltséget biztosító tárgyaknak megadta a kellő jelentőséget anélkül, hogy egyiket a másikkal elhomályosította volna. Nagy különbség az előzővel szemben, hogy a második tanterv mindem tantárgy élére megadja a tárgy tanításának célját. Általában, a tárgyak felsorolása és részletezés a racionalizálta felfogást juttatja érvényre. Új tárgy a miniszteri intenció értelmében a háziipar, melyet a nőknél természetesen női kézimunkák helyettesítenek. Csak a testgyakorlásban, és a kézimunkában tér el a tanterv a férfi- és a nőtanítók képzésében, egyébként mindkét intézetre egyazon tantervi mérlek irányadó. A neveléstani tárgyak tanításának sorrendjét az első osztályban az embertan (test- és lélektan) vezeti be, a második osztályban a lélektanra épített nevelés- és oktatást, a gyakorló-iskolában való hospitálás folytatja, míg a harmadik évfolyamot a nevelés- és oktatást, története, az iskolaszervezetten tanítása és a gyakorlati tanítások töltik ki. A többi tárgyak tanításában is erősebben érezhető a tantervi successio elve. Heti órák száma az 1. osztályban. 31. a II. osztályban. 32. a III. osztályban; 33 összesen 96. Ebből a pedagógiai tárgyakra és gyakorlati tanításra jut 13. nyelvi és történelmi tárgyakra 27. mennyiségtan és természettudományi tárgyakra 21. készségekre és testgyakorlásra 29 és hittanra 6 óra. Amint látjuk, nem hogy csökkent, hanem még növekedett az órák száma. A múlthoz való 3 óraszaporulatot a mennyiség-tani és mértani órák növekedése okozta.

A tantervben előírt szak- és általános műveltség elsajátításának segédeszközöiről is gondoskodott az első közoktatásügyi, miniszter, figyelve e téren. nemcsak a jövő tanítók szükségletére, hanem a már működő tanítók, műveltségének hiányaira is kiterjedi. A tanítóképzés segédeszközének régi hiányáról, a jó tankönyvről még 1868-ban történt gondoskodás. *Eötvös* megbízásából ugyanis *Gönczy Pál* elnöklété alatt tankönyvszerkesztő bizottság alakult abból a célból, hogy a törvénybeni, előírt és az első. majd a második tanterv szellemének meg felelő könyveket szerkesszen. Míg az első tanterv idején, főleg idegenből hozott könyvek jól-rosszul való fordítása szolgálta az ügyet, különösen a pedagógiai és természettudományi tárgyak terén, addig a második tanterv idején már megindul az önálló magyar kézikönyvek sora, mint bevezetője gazdag tankönyvirodalmunk-

nak.¹⁴¹ A működő tanítók munkáját pedig a Néptanítók Lapja; segítette a megváltozott tanterv szelleméhez simulni. Ugyancsak ezt a cell; szolgálta még 1869. nyarán 36 kitünőbb népiskolai tanító hat hetes külföldi tanulmányútra való kiküldése. *Pauelet* és *Treafort* miniszterek pedig a tanítók képzettségét tornászati, kertészeti és ipari tanfolyamokkal próbálták mélyíteni. Legnagyobb sikere ezek közül a torna-tanfolyamoknak volt.

43. Rendtartási intézkedések. Az állami tanítóképző intézetek belső életére vonatkozó egységes eljárás majdnem 10 esztendei, késéssel; az intézetek felállítása után, látott nap-világot.

1877-ben jelent meg a Szabályrendelet az állami elemi és polgári iskolai tanító- és tanítónőképzdek igazgatásáról.¹⁴² A szervezet magában foglalja: 1. a rendtartási szabályokat, 2. fegyelmi szabályokat. 3. a tanárok, 4. az igazgató. 5. a tanári testület és 6. az igazgatótanács kötelelességeit, jogait és leendőit. A szervezet, rendtartása fejezete szabályozza az iskolai év kezdetét (szeptember 1.), a növendékek felvételét, azok köteleességét; egyik intézetből a másikba való átlépését megnehezíti. Hangsúlyozza az évenkénti nyilvános vizsgákat és az ezekről szóló bizonyítványokat (érdemjegyek: kitünő, jeles, jó, elégséges, elégtelen). Intézkedik a szünnapokról és a szünidőről és a képesítésről^{11.1} (1-12. §§.) Fegyelmi szabályok ugyanazok, melyek niai napig szokásosak (13-15. §§). A tanárokról szóló fejezetnek legkieselkedőbb a 19. §-a, amelyben a kötelező óra száma úgy a rendes, mint a segéd tanárnak 18, rendkívüli esetben 20-ban állapítja meg. (16-19. §§). Az igazgató az intézet közvetlen vezetője, erkölcsi és szellemi ügyeinek felelős öre. Elvi ügyekben az igazgatótanács és tanfelügyelő közbejöttével. A folyó ügyekben pedig a miniszteriummal egyenes összeköttetésben áll. Mint tanár heti 14 órában tanítja a nevelést és vezeti a gyakorlati kiképzést. Mint ellenőrző felügyel a tanárok működésére, figyelemmel kíséri a tanulók minden, ügyét. Ezenkívül a segédtanárral végzi az összes irodai munkát, felügyel a cselédségre és az intézet uninden ingóságára, ingatlanai-val egyetemben (20-23. §§). A tanítóképző-intézet tanárai a gyakorlóiskola tanítóival együtt tanári testületet alkotnak, melynek legfontosabb kötelessége minden hónapban gyűlést tartani, hol az intézet tanulmányi ügyeit intézi (24--26. §§). Az igazgatótanács évenként legalább háromszor tart gyűlést, hogy gyakorolhassa hivatását: Felügyelni az intézet erkölcsi, szellemi és anyagi ügyeire. Határozatától függött a

¹⁴¹ Az akkori képzők számára írl tankönyveinket lásd Gyertyánffy István: A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképzede múltja és jelene. 319-321 .lap. és Gyertyánffy István: Emlékirat. Pest. 1872.

¹⁴² V. K. M. 1877. évi 10.998. sz. rendelete.

¹⁴³ Ideiglenes intézkedések után 1877. évi 10.998. sz. min. rön-delet szabályozta véglegesén.

beíratási és vizsgaidő kitézése. Testületileg jelen van az évvégi vizsgálatokon, és tanítói képesítő vizsgákon. Megállapítja az Értesítő tartalmát (27 37. §§). A szabályzat tág terel biztosított az igazgatótanácsnak. Igaz ugyan, hogy a tanfelügyelő volt az elnöke, mégis laikusok gyülekezete volt, bár a képző intézetek felállítása körül nagy érdemeket szereztek, valójában feleslegesen ékelődtek a minisztériumi és a képzőintézetek közé. Ezt maga az idő bizonyította be legjobban.¹⁴⁴

44. Gyakorlati megvalósulás. A három évfolyamú tanítóképzés elyi követelményeit láttuk a törvényben, szabályzatiján, tantervben lefektetve, vizsgáljuk most már azt, hogy miképpen festett ez a gyakorlatban. Számláljuk elő a felállított állami tanítóképzőket és hasonlítsuk össze a felekezetiakkal, kutassuk, kik voltak tanáraik és növendékeik és végül tekintsük meg, hogy milyen eredménnyel zárult közoktatásunkra nézve a törvényen nyugvó tanítóképzésünk valamivel több, mint első tíz esztendeje.

A törvény 20 tanítóképző felállítását határozta el, míg a tanítónőképzők számáról nem rendelkezett. Az első állami képző 1869 őszén nyílt meg Budán, egyelőre egy osztállyal. 6 tanárral és 9 növendékkel. Ugyanebben az esztendőben láttak napvilágot a csurgói, losonci, sárospataki tanítóképzők és a budai tanítónőképző-intézet. Ezek közül a sárospatakit a református egyháztól vette át az állam. A következő 1870. esztendőben nyíltak meg a bajai, dévai, lévai, máramarosszigeti, modori, székelykeresztúri, zilahi, znióváraljai férfi- és kolozsvári tanítónő képzők. 1871-ben pedig a következők állítottak fel: a csongrádi, melyet 1870-ben. Kiskunfélegyházára helyeztek, t. az iglói és kolozsvári tanítóképzők. továbbá a pozsonyi és szabadkai tani tónőképzők. 1873-ban nyílt meg az aradi állami tanítóképző és 1879-ben a Csáktornyai.¹⁴⁵ A tanítónőképzők számát pedig az állami képzők első 10 esztendejében növelték az 1875-ben felállított) budapesti (VI. ker.) és győri intézetek. Az állami tanítóképzők száma hosszú ideig nem is változik. Felállításuk nemcsak a magyarok területén, történt, hanem az ország szélein, nemzetiségi vidékeinken, azzal a céllal, hogy a vidék magyarosodásának lesznek kovászai. Csak jóval később tapasztaltuk ennek sikertelenségét ami nem a képzőkön, és a képzésen múlt. Állami tanítóképző-intézeteink legtöbbszörre kisebb városainkban találtak otthonra, minek az az oka, hogy kisebb városaink társadalmi viszonyai nem állnak annyira szöges ellentétben falusi tanítóink jövőendő körülményénél.¹⁴⁶ A törvényben (megszabott 20 tanítóképző felállítása nem egyszerre tör-

¹⁴⁴ V. ö. Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése.

¹⁴⁵ V. ö. Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai.

¹⁴⁶ V. ö. Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése.

tént hanem csak apródonként, holott az égető tanítóhiányon sürgősen óhajtott segíteni, a közoktatási kormány. Az egyszerre való felállításnak nagy akadálya volt, mint ezt maga a miniszter mondja, a kellő számú képzett szaktanárok hiánya.¹⁴⁷

Saját épülettel csak a sárospataki képző dicsekedhetett, a lobbí ideiglenesen átalakított bérházban, kezdte meg működését. Az első 2-3 esztendő elmúta után azonban megindult a képzőintézetek felépítése s nem kevésbé azok felszerelése. 1872-ben már büszkén számol be a miniszteri jelentés az országgyűlésnek: ez intézetek felszerelését folytattam s elmondhatom, hogy e tanítóképezdek felszerelés tekintetében már most is úgy állnak, hogy bármily németországi vagy svájci tanítóképezdével a versenyt nemcsak kiállják, hanem azokat részben felül is múlják. A kijelentés talán optimisztikusan hangzik, de annyi bizonyos, hogy nem egy hosszú múlttal rendelkező felekezeti képzőnk már a kezdetben is. jóval felülmúlták.

Tanítóképzőink felszereléséhez hozzátartozó, illiche a képzésnek szoros kelléke: a gyakorló iskola, kellő figyelemben, részesült a felállított állami tanítóképzőknél. Már az állami képzés második évében a miniszter rendeletben intézkedik ezek felállítása és felszerelése tárgyában.¹⁴⁸ A törvény értelmében minden állami képző mellett hat osztályú osztatlan, egy tanítós gyakorló elemi népiskola létesült. Tanulói 6-12 éves gyermekek. Minden osztályban 10-10. összesen 60 volt a számuk. Miniszteri megokolás szerint azért szükséges az osztatlan, gyakorlóiskola, hogy a tanítási gyakorlatot megszerzendő tanítónövendékek, részben szemlélve, részben tanítási, gyakorlással, Im mását lássák jövőző állomáshelyüknek, a legtöbb esetben osztatlan falusi elemi népiskolának, a gyakorlóiskolák megvoltak ugyan, de a legtöbb helyen, különösen, nagyobb városiban, négy évfolyaiméiak. igen nehezen, tudtak hat osztályúvá fejlődni. Gyakorló-ismétlő népiskola szervezése pedig csak rövid időre, nagyon kevés tanulóval, vagy egyáltalában, nem sikerült.

45. A felekezeti képzők. Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. életbe léptetésekor a felékezeteknek számra nézve már virágzó, de belső értékeikre nézve szegényes, tanítóképzők voltak. Az állami tanítóképzők buzgósága az intézeteket lent tarló egyházi hatóságokat hidegen hagyta, nem váltotta ki a remélt nemes versengést. A hiányok és bajok orvoslására néhol az anyagiak áldozatát kerülték el, másutt pedig hajlandóságuk nem volt erre. A hároméves tanítóképzés tíz esztendejében, igen kevés mértékben történt a felekezeti képzőknek az államiakhoz való simulása. A két évfolyamos képzőknek három év-

¹⁴⁷ V. K. M. 1870. évi jelentése. 33. Jap.

¹⁴⁸ 1870. évi 2790. min. rend. V. K. M. 1872. évi jelentés.

folyamúvá fejlesztését felekezeti féltékenységen kívül még nemzetiségi gyűlölködés és ellenséges érzületű politika is lassította.

E korszak kir. kat. tanítóképzői a következő helyeken állottak fenn: Besztercebánya, hol 1872-ben megszűnt. Esztergom, Győr, Kalocsa, Kassa, Nagyszombat, Nagyvárad, Pest, Pécs, Sopron, Szatmárnémeti. Püspöki alapítású kat. képzők pedig Csíksomlyón, Egerben, Szegeden és Szepesváralján működtek. Nőképzők Pesten. Nagyváradon. Szatmárnémetiben, Kassán és Sopronban voltak ebben az időben.

A görög katolikusok tanítóikat Balázs Fa Iván, Nagyváradon. Igváron és Szamosújváron képezték.

Görög keleti oláh tanítóképző volt Aradon és Nagyszeben. A görög keleti szerb tanítóképző pedig Zomborban működött, hol férfiakat és 1873 óta nőket is együtt képezték. E törvényellenes állapot sok iratváltásnak volt szülője, míg a két intézetet kettéválasztották.¹⁴⁹

A református tanítóképzők megmaradtak a régi helyeiken, mert a sárospatakit átvette az állam és a pápai, melyet 1876-ban állítottak fel, erősen, a pápai Főiskolától függött, amiért későbbi meg is szüntették. Maradt, tehát Debrecenijén. Nagykőrösön és Nagyenyeden. Tanítóképzője a református Felekezetnek ebben, az időben még neun volt

Az evangélikusok tanítóképzői a következő helyeken állottak: Felsőlövő, Sopron, Nyíregyháza, ahonnan 1881-ben Eperjesre költözött át, Nagyróce (1872-ben, megszűnt), Beszterce, Brassó, Mod gyes. Nagyszeben, Segesvár. Az erdélyi szász képzők középiskolákkal vagy papi szemináriumokkal voltak egybekötve. E sort kiegészíti még az 1873-ban Eperjesen és 1881-ben. Selmechányán megnyitott evangélikus tanítóképző. A szarvasi gimnáziuminial kapcsolatos képző-intézet hosszabb szünet után 1877-ben újra megnyitotta kapuit.

Az izraelitáknak alapításától kezdve mind végig megvolt és uni-
kődött a budapesti tanítóképző-intézete.

Magántanítónőképző-intézet kellő nyílt 1877-ben, de igen rövid élettartammal. Rimaszombatban működött a *Fábry-féle* intézet, de 1881-ben megszűnt. A másik *Kemény-féle*¹⁵⁰ Szegeden akart képezni tanítónőket, de egy esztendő múlva már becsukta intézetét. Községi tanító- vagy tanítónőképző nem létesült.¹⁵¹

A fejezetek által fenntartott tanítóképzők nem mindenben feleltek meg a törvény kívánalmainak. Ezt többek között *Trefort Ágoston* saját utazásain szerzett tapasztalataiból is tudjuk. Egyik

¹⁴⁹ V. ö. V. K. M. 1891. évi jelentése.

¹⁵⁰ Erre vonatkozó min. rend. lásd: Morlin E. és Szuppán V.: A magyarországi népoktatásügy szervezete 194-196 lap.

¹⁵¹ Statisztikai, adatokra nézve lásd: Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai és v. ö. Sebestyén Gyula. Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése.

rendeletében¹⁵² ugyanis felhívja az egyházi főhatóságokat, Hogy alkalmazkodjanak a kívánalmakhoz. Rendeletét az összes tanfelügyelők-höz megküldi, hogy azok látogatásaik alkalmával ezekre is legyenek tekintettel és számoljanak be róla.¹⁵³ Még tíz évvel, az 1868-as törvény megjelenése után sem állott a felekezeti oktatás a kívánt fokon, A miniszter leiratot kénytelen, intézni a rom. kat. egyházi főhatósághoz a tanítónövendékek felvétele: illetőleg a képesített tanítók életkora ügyében. Igen sok helyen, ugyanis nem kívánták meg a szükséges előtanulmányokat és a 18., illetőleg 17. életév előtt is kiadtak tanítói okleveleket.¹⁵⁴ De talán, a legnagyobb visszatetszést váltotta ki a közoktatási kormánytól az a tény, hogy a. népoktatási alaptörvényben kimondott gyakorlóiskola szükségessége a tanítóképző mellett 1880-ban még 27, kizárólag felekezeti jellegű intézeteknél, hiányzott. A tanítóképzés eme harmadik, talán legfontosabb, tényezőjét olyan felekezeti intézetek is sajnálatosan nélkülözték a tanítóképzésben, melyek az 1820-as évekre vihették vissza alapításukat (szepesváraljai, egri). A protestánsoknál e hiány a múlt gyakorlatából magyarázható (Debrecen, Nagyenyed).¹⁵⁵

Ami pedig a felekezeti képzők nemzeti szolgálatát illeti, a magyar nyelv egyetemessé tételében 11 képző (szász, szerb, oláh) volt nem magyar tanítási nyelvű. 7 képzőben pedig vegyes, magyar-német, magyar-román, magyar-rutén volt a tanítási nyelv. A törvény szerint kötelező volt ugyan a magyar nyelv tanítása, de ez oly silány eredménnyel sikerült, hogy a törvény után tíz esztendőre külön törvénnyel kellett biztosítani jogát. Az 1879. évi XVIII. t.-c. a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tan intézetekben kimondja, hogy minden olyan tanítóképző-intézetben, melynek tanítási nyelve nem magyar, a ima gyár nyelv, mely az 1868. XXXVIII. t.-c. szerint s rendes tárgy olyan órászámmal tanítandó, hogy a tanfolyam alatt minden növendék beszédben és írásban elsajátíthassa. 1882. június 30-tól kezdve senki tanítói oklevelei és alkalmazást nem nyerhet, aki annyira nem sajátította el. beszédben és írásban, hogy a népiskolában taníthassa. A már működő tanítóknak is meg kellett tanulniok 1883-ig. Ugyanez vonatkozik a tanítónőkre is. A törvény végrehajtására felügyel a tanfelügyelő, ki e célból résztvesz a képesítővizsgálatokon. A tanfelügyelőknek kiadott végrehajtási, utasítás¹⁵⁶ tartalmazza a tanfelügyelőknek e tekintetben követendő eljárását. Akik 1872. előtt szerezték meg oklevelüket, azoknak a tanfelügyelő ajánlja a magyar nyelv megtanulását magán úton, akik 1872 után kapták oklevelüket, kötelesek póttanfolyamokon elsajátítani és a magyar nyelvből képe-

¹⁵² 1871. évi 32.632 sz. rend.

¹⁵³ V. K. M. 1876. évi jelentése. 204. lap.

¹⁵⁴ V. K. M. 1871). évi 21.510. sz. rend.

¹⁵⁵ V. K. M. 1881. évi jelentése.

¹⁵⁶ V. K. M. 1879. évi 17.281. sz. rend.

sítő vizsgálatot kiállani, Amilyen nagyhorderejű volt a népoktatási alaptörvény, nem kevésbé méltó az azt kikészítő 1879. évi XVI 1.1. törvény.

46. A tanárok. A legpazarabbul felszerelt intézetek és a legragyogóbb tanterv is csak homokra építés szakképzett és hivatásáért lelkesülni tudó tanárikar nélkül. *Eötvös* nagyságát mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy a felállítandó állami képzők számára (már 1868-ban nyilvános pályázat útján 5, 1869-ben 24, 1870-ben pedig 22 képezdei tanárjelöltet küldött állami segéllyel Németország és Svájc jelesebb tanítóképzőibe a pedagógiai oktatás tanulmányozására. Ezek közül az 1870z71-es tanévben már 15 nyert alkalmazást a képzőkben mint tanár.¹⁵⁷ Ezt az eljárást kezdetben még *Pauler* miniszter is folytatta, de később a külföldi tanulmányutak mindig ritkábbakká válnak és csak kiváló egyének, speciális dolgok tanulmányozására küldetnek ki.

Itt kell megemlékeznünk arról, hogy kik is voltak hát ezideig a tanítóképző-intézetek tanárai? Az iskolák fenntartói az egyházak lévén, érlelmi iskolájuk részére maguk az egyházak képeztek tanítókat, így akarván, biztosítani a saját világnézetük épségét és az egyházi funkcióra való képzésüket. A felekezeti képzőkben természetesen minden pap, akit püspöke erre a hivatalra kinevezett, tanított minden speciális előképzettség nélkül. Legfeljebb arra voltak tekintettel a katolikusok, hogy felszentelt áldozár legyen a tanítóképző-tanár. Ez a rendszer uralkodott hosszú évtizedeken keresztül, sőt uralkodik nagyrészt ma is azzal a különbséggel, hogy ma már képesített, okleveles tanárok is vannak, ha nem is tanítóképzőintézeti tanári oklevéllel rendelkeznek. Egerben, például ma (1933) a több, mint 1.00 esztendő múlttal dicsekvő kir. kat. tanítóképző-intézet tanárai közül egyetlenegy tanítóképzői tanításra jogosító oklevéllel rendelkező tanár nem akadt!¹⁵⁸

Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. értelmében felállított állami tanítóképzőkben kinevezendő tanárok miatt nagy zavarban volt a felettes hatóság. »Kvalifikáció tekintetében meglehetősen tarka volt ez a mi akkori testületünk. Leginkább a theologiai, jogászai, orvosi pályáról *letöri* emberekből, kiérdemült házi nevelőkből és – nem valami nagy számmal – középiskolákra képesített tanárokból állott elő az első hadsereg«, számol be *Gyertyánffy István*.¹⁵⁹ Hasonló elemekből verbuválódott a tanári kar 1875-ig, amikor is az 1873-ban felállított állami polgáriskolai tanítóképző-intézetnek végzett kitünőbb növendékeit, tehát polgáriskolai tanítókat nevezték ki, *Gyertyánffy*

¹⁵⁷ V. K. M. 1870. évi jelentése. 33. lap.

¹⁵⁸ Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője.

¹⁵⁹ Gyertyánffy István: A tanítóképző-intézeti tanárok képzésének és képesítésének kérdéséről.

István a Paedagogium akkori igazgatójának ajánlatára, tanítóképző tanárokul. Érezte azonban a felettes halóság, hogy egy és ugyanazon idő alatt nem nyújthat tökéletes polg. isk. tanítókat és tanítóképző tanárokat, már az elgondolás szerint sem, mert mind a két intézetnek, nevezetesen a polgáriskolának és a tanítóképzőnek más, sajátos célkitűzései vannak. A tanítóképzői tanárképzésnek megoldása már a négyévfolyamú tanítóképzés korszakára esik.

Nemcsak a tanárképzés, hanem a képesítés gondja is súlyosan nehezedett az illetékesek vállaira. V külföldről hazatért tanárjelöltek íminden képesítői vizsgálat letétele nélkül nyertek kinevezési állami tanítóképzőkben igazgatásra és tanításra. kezdetben a kultuszminisztériumban összeült ad hoc bizottság előtt történt a képesítés, de mindössze csak két esetben. E tekintetben is csak a következő korszak hozott döntést. Rendszeres tanárképzés és képesítés tanítóképző-intézetek számára nem volt ugyan, de minden intézetnél akadt lelkes tanár, aki a testületek tagjait a cél érdekében; a maga lelkesütségével összehangolta. Tanítóképzőink értesítőit lapozgatva nagy tisztelettel gondolhatunk azokra a buzgó, hazafias tanárookra, kik úgyszólván semmiből, a kezdés minden nehézségeivel küzködve, lerakták tanítóképzésünk alapjait s ha mindent nem is tudtak százszázalékosan megoldani, magával a rá gondolással is százszázalékos érdemiét szereztek.

A népoktatási törvény egy állami tanítóképzőben az igazgatón kívül 2 rendes és egy segédtanárt ír elő, de ugyanakkor a tanárok óráinak számát is 18 20-ban állapítja meg. Ilyen előírás mellett a heti 93 90 órát megtartani .lehetetlen, Hogy a képzésen csorba ne essék, a tanári létszámot emelni kellett, ha mással nem, hát óraadókkal. E létszámemelésnek eleget lett az állam, de iparkodtak a felekezetek is, hogy el ne maradjanak. Az 1880. évi jelentés szerint az állami tanítóképzőkben 270 tanár működött, kik közül 142 rendes, 38 segéd- és 90 óraadó tanár. A felekezeti tanárok 344-es létszámából 173 rendes, 117 segéd- és 54 óraadó tanár volt. Egy-egy állami, képzőre esett 6 rendes, 15 segéd- és 3 óraadó tanár, míg a felekezeteknél a tanárok száma így oszlott meg: 4 rendes, 26 segéd- és 1 óraadó.¹⁶⁰ A tanárok osztályozása, meglehetősen labilis alapon állott, különösein a Γ ej ékezet éknél, hol valamely közép- vagy felsőfokú tanintézettel volt egybekapcsolva a tanítóképzés.

47. Tanítóhiány A felállított államiés a meglevő felekezeti képzőktől évenként 1000 tanító kiképzését várta a közoktatásügyi kormány, hogy a nagy tanítóhiány rövid idő alatt eltűnhessek. Az egyik miniszteri jelentés¹⁶¹ szerint kimutatott tanítói létszám 17.792. a hiány pedig 10.070. Ezt a nagy hiányt kellett volna megszüntetni a fel-

¹⁶⁰ V. .ö. Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése.

¹⁶¹ V. K. M. 1870. évi min. jelentése.

állított tanítóképzőknek. Ehhez azonban évenként a tanítónövendékek létszámának legalább 4000-nek kellett volna lenni az összes tanítóképző-intézetekben.¹⁶² A várt nagy létszámot a tanárképzés csak jóval később érte el, a 70-es évek legelején a létszám 2321. 2097. 2471 stb. volt.¹⁶³ Elmaradt növendékek özönlése a képzőkbe. Nem igen mérsékelte a hiányt a magánúton szerzed tanítói oklevelek jelentékeny száma sem. Mi volt ennek az oka?

A legnagyobb valamennyi között az, hogy az 1868. évi XXXVII. t.-c. alkotói megfeledkeztek a tanítóképzők mellé internátusról gondoskodni. A miniszteri jelentés¹⁶⁴ hangsúlyozza a törvény eme hiányát, mert bentlakás nélkül a tanítói pályára szándékozó vagyontalan ifjak nem igen képesek tanulni s emiatt a már az első beiratás alkalmával sokan elmentek más intézetbe. A hiány másik okát pedig abban állapítja meg, hogy alkotmányos állami életünk visszaállításával az eddig elzárt, vagy azóta megnyílt anyagilag jobban jutalmazó munkatér inkább vonzotta az ifjakat, mint az előmenetelre: kevesebb kilátást nyújtó tanítói pálya. A növendékhiányon csakis a képzők mellé felállított jó internátusokkal lehet segíteni, uvdvek egyúttal nevelő-miézelek is, állapítja meg a közoktatási kormány. Így jött létre a budapesti 1. ker. tanítóképző mellett az 1876-77. tanévben az internátus, amikor is az intézet rendes költségvetésének keretén belül a növendékek számára szállás béreltetett. A feladatot itt *Gyertyánffy István* szervező genialitása oldotta meg Emlékirat-a¹⁶⁵ alapján. Szerinte ugyanis: A néptanítás valóságos missionariusság. Ugyan hiszi-e valaki, hogy a missionariusságra *tanítani* és nem *nevelni* kell az embereket! S valóban, igaza van.

A bentlakhatás hiányának tulajdonítható a beiratkozott növendékek csodálkozásunkat felkeltő nagy kimaradása. A budai tanítóképző adatai szerint a növendékek átlagos létszáma (1873-74 – 1880-81) nyolc esztendő alatt 67, amiből átlag 17 ifjú maradt ki évenként, vagyis a meglevőknek 25%-a. Az első évet elvégző növendék anyagi ügyei rosszabbra fordultával kénytelen volt tanulmányait a tanítóképesítés elérkezte előtt abbahagyni. A sűrű kimaradásnak volt azután az a szomorú következménye, hogy e nyolc esztendő alatt csupán 53 volt az elemi iskolai tanítóságra képesített növendékek száma, amely a beiratkozott összes növendékek létszámának csak 10%-a.¹⁶⁶

A hároméves tanítóképzés kezdeti növendékhiányának nem kevésbé oka volt a törvénynek ama rendelkezése, hogy a felvételi a be-

¹⁶² V. K. M. 1870. évi. min. jelentése.

¹⁶³ Sebestyén Gyula: id. m. 43. lap.

¹⁶⁴ V. K. M. 1870. évi jelentése.

¹⁶⁵ Gyertyánffy István, Emlékirat az állami tanítóképezdek reformja tárgyában. Budapest 1872. Internátusügy 88-101. lap.)

¹⁶⁶ Gyertyánffy István: A budapesti, állami elemi és polgáriskolai tanítóképezde múltja és jelene. 181-188. lap.

végzett 15. életévben, állapította, meg. Az előtanulmányról szóló rendelkezés pedig a felvételt a polgáriskola vagy más középfokú iskola IV. osztályának elvégzéséhez kötötte. Az a tanuló, aki tanulmányát rendszeres időben kezdte és zökkenő nélkül végezte, 14 éves korában már eleget tett a felvételi követelménynek. Ha tanítóképzőbe akart jutni, két lehetősége volt, hogy a 15. évet megvárja: vagy tovább tanult még egy esztendeig, vagy pedig egy esztendeig szünetelt. Aki nem ért rá egy esztendőig várni, hanem tovább tanult, annak rendszerint megvolt az anyagi tehetsége, hogy nem fanyalodott a sovány jövőt biztosító néptanításra, csak igen ritka kivétellel. Így a tanítóképzők számára maradtak a szegény családok tehetségesebb gyermekei és azok, akik előtanulmányukat osztály ismétléssel végezve, éppen [megfeleltek a kívánt követelménynek. Itt van egyik csirája annak, hogy meg nem érdemelten oly sokáig lenézett volt a tanítói hivatal, mert a tehetős és vagyonosabb családok gyermekei nem értek rá egy esztendőt vesztegetni életükből csak azért, hogy tanítók lehessenek. Mert akik a középiskola 5., esetleg 6. osztálya után kanyarodtak a tanítói pályára, bizonyítványuk rendszerint elégséges fokú.

Az előbb említett budai tanítóképző nyolc évi statisztikája szerint legtöbb növendék különösen a 70-es évek elején, gimnáziumi előtanulmánnyal folytatta tanulmányait az intézetből, 42.54%; felső nép-, vagy polgáriskolai bizonyítvánnyal 20.95%; reáliskolai bizonyítvány útján 10.48%; más képzőből hozott bizonyítvány alapján nyert felvételt 3.80%; s igen nagy számmal, 21.82%, iratkozott be felvételi vizsgálat útján, E nyolc esztendő alatt egyetlenegy érettségi bizonyítvánnyal rendelkező kérte felvételét.¹⁶⁷

E rigorózus követelések mellett természetesen, szomhunyásokat is tapasztalunk. Mind a kor, mind az előképzettség tekintetében, kénytelen volt néhány képző imagát túltenni, hogy növendékeinek létszáma meglegyen. E tekintetben nem volt kivétel az állami képzőknél sem, de szerényebb keretek között, míg a felekezeti túlságba vitték. Erre következtethetünk a miniszternek a tanfelügyelőkhöz intézett rendeletéből: »A múlt években országszerte nagy mérvben érzett tanítóhiány miatt eddig nem fordíthatott elég gond arra, hogy a tanítóképezdekbe a törvénynek s a szabályoknak meg felelő leg csak kellő előképzettséggel bíró s erkölcsileg biztosítékot nyújtó növendékek vétesenek fel.

Innen, származnak, hogy a tanítói pályára gyenge ési hivatással nem bíró egyének jutottak a tanító képezdekbe s a nem kifogástalan magaviseletű növendékeket gyakran kebelt büntetni, sőt a kiutasítások is nem ritkán fordultak elő.

Minthogy most már a tanító hiány nem oly nagy mértékben érezhető, elérkezett az idő, hogy az igazgató-tanácsok a felvételeknél na-

¹⁶⁵ Gyertyánffy István: I. m. 181. lap.

gyobb szigorral járjanak el s ezután csakis oly növendékeket vegyennek fel, akik egyfelől kellő előképzettséggel bírnak a tanítóképzési tanfolyam sikeres folytatására s másfelől addigi kifogástalan erkölcsi magaviseletüket igazolni tudják.

Továbbá az igazgató-tanács arra is kellő gondot fordítson, hogy köztartásban s egyéb jótéteményben csak arra minden tekintetben, érdemes szegem növendékek részesíttessenek.¹⁶⁸

A következő esztendőben kiadott egyik rendelet¹⁶⁹ pedig a tanítónőképzőkbe való felvétel elbírálását az igazgatótanácsoktól megvonja, a tanfelügyelő Íratáskörébe utalja. Szigorúbb felvételt kíván a rendelet. Csak azok vehetők fel, kik tényleg tanítónők is lesznek. Kirekesztendőek mindazok, akik a tanítónőképzőt csak nevelőintézetnek tekintik. Még ugyanezen esztendőben lát napvilágot az a rendelet¹⁷⁰ is, amely újból szabályozza a felvételt úgy a férfiak, mint a nők részéire. A rendelet, (mivel elég képző van már, sőt néhol tanító felesleg is mutatkozik, a legszigorúbb körütekintést követeli az igazgatótanácsoktól a tanító- és tanítóképzőbe való felvételnél.

48. Gyertyánffy István. A budai állami tanítóképző felállítása után rövid időn beül az ország első tanítóképzője lett., Ezt a rangot nem helyzeti kiváltsága, hanem belső szervezete és élete biztosította, amit igazgatója, *Gyertyánffy István.* alkotott. *Gyertyánffy* a székelykeresztúri állami tanítóképző egy évi igazgatása után tapasztalatait és kívánalmait írásban kiadta¹⁷¹, mely egyúttal bepillantást nyújt a hároméves tanítóképzés mikéntjére is. Emlékiratán végigvonul a Svájcban szemlélt képzők magyar földre való átültetésének minden vágya. Hatvan esztendő távlatában csodáljuk azokat a bámulatos meglátásokat, amik az ízig-vérig a tanítóképzőt szervező igazgatót jellemzik. Meglátásai és javaslatai, melyek még ma sem valósultak meg egyetemesen, eredményei és bírálata a három évfolyamú tanítóképzőnek. Nemcsak a külső szervezet, tanárok megválasztás: és képzése, a gyakorlóiskola fontossága, az intézet belső élete neun kerüli el figyelmét, hanem a tanítóképzésnek legkisebb s talán csak igen távolról érintő dolgaiban is, aprólékos gonddal mélyül el a tág látókörű pedagógus elméje. Valóban nem feleslegestül volt tanulmányútján Svájcban.

A tanítóképzés magvát a gyakorlóiskolában látja, mondja *Emlékiratában*, ami azonban a gyakorlóiskola tanítójának fizetésében nem jut kifejezésre, holott munkaideje jóval nagyobb, mint a rendes tanáré. A gyakorlati kiképzésben az igazgatóval közösen járnak el. A tanításra kijelölt növendéket az igazgató előkészítette abból a tárgyból,

¹⁶⁸ V. K. M. 1879. évi 15.717. sz. rendelete

¹⁶⁹ V. K. M. 1880. évi 1588. sz. rendelete.

¹⁷⁰ V. K. M. 1880. évi 21.KM. sz. rendelete.

¹⁷¹ Gyertyánffy István: Jelentés és Emlékirat. Pest. 1872.

amit a gyakorlóiskola tanítója kiszemelt. A tanítást önbírálat, azután az összes növendékek, majd pedig az igazgató bírálata követi, a sarkalatos tanítási alapelveiket fejtegetve, mondja jelentésében.

Egy éves tapasztalat után megállapítja, hogy az a tantervi kiváncsóság, miszerint a pedagógiai tárgyak, (már az első osztályban, tanítandók, igen illuzorikus. Ennek eredményességét gátolja a tanulók fiatal kora és hiányos előképzettsége. Éppen ezért: »múlhatatlanul megkívántatik, hogy tanítóképezdeinkben a három évi tanfolyam négy évre emeltessek. Eszerint a négy évi tanfolyamból álló tanítóképzés következő szakaszokat foglalná (magában):

I. osztály az előkészítés számára. Az ismeretek kiszélesítése, bővítése és szilárdítása, különös tekintettel az alaki képzésre.

II. és III. osztály a szerzett alapon főleg az elméleti szakképzést fogja eszközölni.

A IV osztályban túlnyomóan a gyakorlati kiképzés fog szerepelni. Ezen kívül a neveléstan története is itten fog behatóan tárgyalatni.¹⁷²

Javaslatával, úgy véli, megszűnnék és elkerülhető lenne az eddigi negyedek, a gyakorlati év minden visszassága. A 4. év elgondolása szerinte biztosítaná a gyakorlatot és a tanulmányok befejezése után nyomban lehetne képesítővizsgálatot tenni.

A tanítóképzőre, mint nevelőintézetre nézve már láttuk, felfogását. Még csak egyet említsünk meg messzeható gondolati közül. Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. alapján felállított állami képzők mintául azokat a külföldi képzőket vették, amelyeket igazgatóink tanulmányoztak, így minták voltak a gothai, küsnachti, kreuzlingeni, münchenbuchseei, stb. tanítóképzők, amikről, azt mondja, sokkal jobban vannak értesülve a képzőintézeti tanárok, mint a magyarországiakról. Ezért javasolja sürgősen az »associatio:-t, a tanárok egyesületét, ahol konferenciákon tapasztalataikat kölcsönösen kicserélhetnék. *Gyertyánffy* ezen gondolatai a tanítóképzés következő korszakában öltének testet, máig is alig megváltozott külsővel.

II. A négyévfolyamú tanítóképzés

49. A négy évfolyam szükségessége. A tanítóképzés idejének, teddigi három esztendőről négyre való felemelését az 1881. évi 655. és 15.369. sz. miniszteri rendelet határozta el. Amilyen mértékben lehetővé tette a tanítóképzés jövőjének korszerű fejlődését ez a rendelet, ugyanolyan mértékben rést ütött az egységes magyar tanítóképzéseiben. A tanítóképzés négy évfolyamja csak rendeleten nyugodott, nem pedig törvényen s így az államon kívüli tanítóképző-fent-

¹⁷² Gyertyánffy István: Emlékirat 81-85. lap.

tartók nom tartották magukra nézve kötelezőnek. Az 1900-as évek «tején, sikerült csak c rendeletnek érvényt szerezni s az egész országban egyöntetűvé lenni a tanítóképzés külső keretét.

A valamivel több, mint tíz éves tapasztalat a tanítóképzés terén meggyőzte a kormányt arról, hogy a népoktatási alaptörvényben lefektetett elveket nem tudja hiány nélkül valóra váltani a háromévfolyamú tanítóképző. Egyfelől ugyanis szűknek bizonyult a három éves keret a kellő műveltség megszerzésére és a szakképzés biztosítására, másfelől pedig nagy nehézségeket okozott az egy vagy két éves gyakorlat közbeékelődése a képzés és képesítés közé. V növendékek alacsony fokú előképzettsége és sokfélesége előkészítő-évet kívánt. A négy éves képzésnél ez megvalósult, a gyakorlati év a tanítóképzőhöz osztatott és a képesítés a tanfolyam befejezése után történt.

A négyévfolyamú tanítóképzés előzményének *Gyertyánffy* »Emlékiratát« kell tekintenünk. Már 1871-ben meglátta hiányait a hároméves képzésnek. Budai igazgatósága lehetővé tette számára, hogy közvetlenül érintkezzék a tanítóképzés ügyét intéző körökkel. A közvetlen érintkezés következménye volt azután az a miniszteri rendelet,¹⁷³ mely a budai férfitanítóképezőben a meglévő baromi osztály elé egy előkészítő osztályt állít, hogy »az intézetbe belépő ifjak ezen előkészítő osztályban a tanulás helyes útjára vezetessenek, s az en;¹ következő 3 évi tanfolyami alatt elméletileg és gyakorlatilag alaposan kiképezte s s ének.; Ez a rendelet volt a négyévfolyamú tanítóképzésnek a csírája, melynek hatálya kevés módosítással két éves kipróbálása után az összes állami tanító- és tanítónőképző-intézetekre kiterjedt. Az átalakulás az állami képzőknél, zökkenő nélkül ment teljesedésbe, úgy, hogy 1884-ben már minden állami tanítóképző négy esztendő tanfolyamon, képez tanítókat. A tanítóképzőt négy évfolyamra emelő miniszteri intézkedés hosszú időre megszabta; annak külső kereteit s csak a világháború után, az anyagi összeomlásból a kultúrába való kapaszkodás kiemelte, tágította, ezt a keretet. E hosszú korszak külsőleg eseménytelenebb az előzőknél, de tanítóképzőink belső élete kiforr, elvei tisztázódnak; az aprólékos gond megteremti a haladó kor követelte művelt, modern imiagyar tanítót.

50. Statisztika. A népoktatási alaptörvényben kimondott 20 tanítóképző-intézet felállítása csak most, a tanítóképzés négy évfolyamú korszakában vált valóra, sőt ezt a törvényes számot meg is haladta. Az eddig fennálló tanító- és tanítónőképzők pedig, csekély kivétellel önálló, saját épületet nyertek. Ebben a korszakban nyílt meg 1892-ben a temesvári tanítóképző a megszüntetett zilahi helyett. Nagy hiány pótlására nyitották meg 1896-ban a pápai állami tanítóképzőt.

¹⁷³ 1879. évi 16.014. sz. min. rend.

1913-ban újra megnyílt a zilahi s a következő évben, 1914-ben pedig a munkácsi és nyíregyházi tanítóképző. Az állami tanítóképzők sorát az 1917-ben megnyitott jászberényi zárja be és ezzel számuk 22-re emelkedett.

Az állami tanítóképző-intézetek száma is megnövekedett a korszak végére. A budapesti VI. ker. állami tanítóképzőt pedagógiai érdekből a kormány 1884-ben megszünteibe és helyette nevelőképzőt állított fel. 1899-bein nyílt meg az eperjesi, 1900-ban a sepsiszentgyörgyi tanítóképző-intézet. Az 1903-ban megnyitott Fröbel-nőegyleti tanítóképzőt az állam 1907-ben átvette s mint a budapesti VI. ker. állami tanítóképző működött s jelenleg a VII. ker. Dalmjanich-utcai bérházban talált otthonra. Magyarország megcsontításáig az állami tanítóképzők száma 8-ra emelkedett.

Az állami tanító- és tanítóképzők lassan, fokozatosan, 50 esztendő lepergése alatt érték el ezt a számot. Amíg az állami képzők számban szaporodtak, keretben bővültek és tartalomban mélyültek, addig a felekezeti képzésnél a keret bővítése és a tartalmi elmélyítése számuk rovására történt. így a római katolikus tanítóképzők közül (megszűnt 1872-ben a besztercebányai, 1893-ban a soproni, 1896-ban a pesti és a nagyszombati, hogy a győri, illetőleg az esztergomi képzők a törvényben előírt unod on intenzívebben oldhassák meg feladataikat. Az így (megszüntetett képzők száma tehát leolvadt 11-re.

Annál nagyobb volt a szaporulat a katolikus tanítóképzőkben. Az 1868-ban már fennállottak rohamosan megsokasodnak. 1869-ben nyílik meg a kalocsai, 1871-ben az egri, 1875-ben a kőszegi, 1880-ban a temesvári. Budapesten pedig 1887 óta működik a Randler-intézet, 1893-tól nyilvánossági joggal. Ez ideig növendékei másutt vizsgáztak. Számuk egyre nő. 1893-ban kezeli miankássácat a pozsonyi, 1894-ben a veszprémi. 1895-ben a nagyszombati és pécsi. 1896-ban a nagyszebeni, 1899-ben a debreceni és soproni. 1901-ben a szegedi, 1903-ban a pápai, 1913-ban a kiskunfélegyházi és 1918-ban a kecskeméti és kiskvárdai tanítóképző-intézet. 1918-ig a római katolikus tanítóképzők a férfiképzők kétszeresére, vagyis 22-re emelkedtek.

Görög katolikus tanítóképzők száma a meglévőkön kívül szaporodott az 1895-ben felállított eperjesi intézettel. Tanítóképzők is nyíltak Ungváron 1902-ben és Lúgoson 1914-ben.

De szaporodott a görög keleti oláh tanítóképzők száma is az 1889-ben Karánsebesen felállított intézettel, ahol tanítónők is nyertek kiképzést. A görög keleti szerbek tanító- és tanítóképzőjéről már megemlékeztünk

A reformátusok tanítóképzőinek száma e korszakban nem változott. Amilyen korán gondoltak a tanítóképzésre, ugyanolyan későn állították fel tanítóképzőiket. így az elsőt 1899-ben Debrecenben,

majd 1902-ben. Pápán, 1903-ban. Szatmárnémetiben. 1905-ben Nagyváradon és az ötödiket 1918-ban Kecskémé len nyitották meg.

Az evangélikusok képzői közül az erdélyi evangélikus egyházi konzisztórium, az állam sürgetésére, hogy képzőik az állami nívót megüssék, 1893-ban megszüntette a segesvári, 1895-ben pedig a beszercei, brassói és medgyesi képzőket. Ezentúl csak a nagyszebeni maradt lenn a törvénynek megfelelően, de német tannyelvű tanítóképzőnek. Az első tanítónőképzőjük 1903-ban nyílt meg Segesváron, a második pedig Szarvason 1917-ben.

Egyleti tanítónőképzőink nem voltak hosszú életűek. Mindössze kettő milolt. Az egyiket az Orsz. Nőképzőegyesület nyitotta meg Budapesten 1894-ben, de már 1905-ben átvette az állam és belőle jett a budapesti Szegényház-téri óvónőképző-intézet. Ehhez járult még a Fröbel Nőegylet budapesti tanítónőképző je, melynek történetét előbb láttuk.

Az izraeliták budapesti tanítóképzője semmi változást nem szenvedett.

E korszak végén, (1918), tehát még az integer Magyarország tanítóképzését a következő intézetek látták el:

Tanítóképzők neve	áll.	r. k.	g. k.	g. kel.	ref.	ev.	izr.	összesen
férfi	22	11	5	4	3	5	1	51
nő	8	22	2	1	5	2	—	40
Összesen:	30	33	7	5	8	7	1	91

51. A felekezeti képzők. A tanítóképző-intézetek három esztendő tanfolyamának négyre való felemelése igen sokáig húzódott. Ebben a késlekedésben a meg nem értésen, a nem akaráson kívül jelentékenyen szerepelt az iskolafenntartók szegénysége is. A számra nézve sok és a magyar tanítóképzés történetében magának jelentős helyet biztosító rom. kat. tanítóképzők közül 1888-89. tanévben még 14 háromévfolyamú és 1894-95. tanévben pedig még mindig csak 8 intézet négyévfolyamú. A rom. kat. tanítónő képzők gyorsabb ütemben tértek a négyévfolyamú rendszerre, igaz, hogy sok helyen váltakozó

¹⁷⁴ Statisztikai adatokat lásd: Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Magy. Tanítóképző XLII. évf. 1929; Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése; V. K. M. országgyűlési jelentései.

évfolyamokkal működtek és legtöbbjüknek megnyitása már a négy-évfolyamú korszakban történt. Fokozatosan minden felekezet, a reformatus 1888-ig, a négy évfolyamú képzésre rendezkedett be. Legutolsó volt e téren a nagyszebeni görög keleti oláh tanítóképző, melynek IV. évfolyamát 1910-11-ben nyitották meg.¹⁷⁵ A négyévi olyamu képzés kifejlesztését késleltette az a körülmény is, hogy a törvény csak 3 évfolyamúnak rendeli, a tanítóképzőt.

Az állami képzők színvonalának elérésére a felekezeti, különösen, a róm. kat. és evangélikus tanítóképzőfenntartók úgy törekedtek, hogy kevés létszámú képzőiket bezárván, a megszünteitükre fordított anyagiakat a meglévőkre ruházták. A felekezeti képzőkre 1898 óta kevesebb panasz hangzott el, de fenntartásukra nemi lévén elegendő anyagi, kénytelenek voltak az állami támogatást kérni, de ezzel szemben az állami költségvetés feltételeket, tehát a tanterv és a vizsgálati szabályzat, de legfőképpen a törvényben előírt állami felügyelet érvényesülését, kellett elfogadniuk. 1903-tól kezdve tanítóképzőintézeteink, elérték a kívánt mértéket, hivatásuk magaslatán állottak. A közoktatási kormány a költségvetés keretén belül hatalmas összegeket fordított a szükséges épületekre, felszerelésekre és tanárookra.

Amíg a felekezeti intézetek külső kereteikben az állami hasonló intézeteit utolérték, addig nagy szakadékok mutatkoztak a gyakorlati kiképzés gerincéül szolgáló gyakorlóiskola tekintetében. Az 1878-79. tanévtől kezdve miniszteri jelentésekben állandóan szerepel a gyakorlóiskola. Sajnos, igen sok panasszal, ennek hiánya miatt. Az 1878-79-ben fennálló 67 tanító- és tanítónóképző-intézet közül gyakorlóiskolája 45-nek volt, 22-nek pedig hiányzott. Tíz évvel később, 1889-90. évben csak 11 felekezeti képző rendelkezett gyakorlóiskolával, a többi 36 idegen elemi népiskolában, vagy sehol sem gyakorolta növendékeit. E rosszabb statisztika a gyakorlóiskolák törvényszabta követelményeinek szigorúbb elbírálásában keresendő. A statisztika egy-némelyik jelentésben még ennél is kedvezőtlenebb képet fest. Még tíz esztendővel később, 1900-ban, a 74 képző közül 14-nek, 1911-ben 2-nek hiányzott a gyakorlóiskolája, míg végre 1913-tól minden intézetnek megvan a tanítóképzés eme nélkülözhetetlenül fontos szerve, mely nélkül tanítóképzés csak homokraépítés.

A törvény a magyar tanítóképzőktől nemcsak képzett, hanem magyar tanítókat is várt. Az állami intézetek meg is feleltek e kívánalonimak, de már kevésbé a felekezetiéik¹⁷⁶ 1872-ben az állami kép-

¹⁷⁵ Kiss József;.. A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. M. T. XLII. évf. 1929.

¹⁷⁶ V. ö. Halász Ferenc: Nemzeti állam és népoktatás c. tanulmánya. Népmívelés 1906. évi 9., 10. sz. »A hitfelekezeti tanítóképzésben tanítói képesítést nyert ifjúság nagy része sem készültség, sem hivatás, sem pedig hazafias megbízhatóság tekintetében sem állja ki a versenyt az állami képző-intézetekből kikerült tanítói karral.«

zők tanítási nyelv mindenütt magyar, kivéve a dévai magyar-oláh. és a modori magyar-tót vegyes tannyelvű intézeteket. Az, ország 51) tanító- és tanítónő képzőjéből magyar tanításnyelvű volt 38, magyarral vegyes 10, német 6, oláh 3, szerb 1, tót 1. Százalékos arányban pedig magyar volt 64.4%, nem magyar 18.6% magyarral, vegyes pedig 17%. 1918-ig jóval kedvezőbb képet nyerünk, amennyiben a nem magyar intézetek száma 2 német, 4 oláh, 3 oláh-magyar, 2 szerb-magyar volt. Százalék szerint pedig: 87.9 % magyar, 2.2 % német, 4.4% oláh, 3.3 % oláh-magyar, 2.2 % szerb-magyar volt tanítóképző intézeteink tanítási nyelve s nyelvében – mondhatjuk szelleme is.

A nem magyar és vegyes tanítási nyelvű tanító képző intézetek magyar tannyelvűvé válása igen. lassan fejlődött. Az 1879. évi magyar nyelvi törvénynek igen kevés fogantatja volt. Éppen ezért felhívja a miniszter az egyik rendeletében¹⁷⁷ az egyházi főhatóságok figyelmét a magyar nyelvnek a törvényben megjelölt céllal és eredménnyel való tanítására képző-intézetekben.. A nyári hónapokban tartott nyelvi póttanfolyamok is inkább nagyobb költséggel, mint eredménnyel záródtak. E tanfolyamok elrendelése óta 1890-ig mintegy 3400 tanító tett magyar nyelvi képesítést. 1889-90. tanévben elemi népiskoláink száma 16.805, melyből a nem magyar tanítási nyelvű 4938. Ugyan- ebben az esztendőben, a magyarul nem tudó tanítók száma csak 1954, amiből következik, hogy hiába volt a közoktatásügyi kormány nagy erőfeszítése, maga az iskolai nem fogadta be a magyar nyelvet. Az autonómia védőbástyám belül meghúzódó felekezeti tudatos passzivitása, főként az oláh és szerb, magukban a tanítóknak is megbénította a magyar nyelvi képesítés megszerzésének igyekezetét. Ennek szomorú következményét robbantotta ki az idő.

52. Az 1881. és 1882. évi tantervek. A tanítóképzők négyévfolyamra emelése a tanterv kiszélesítését vonta maga után. Az új tantervek elődje a negyedik évfolyammal megtoldott budapesti áll. el. iskolai tanítóképző tanterve volt, melyet 1879. évi szept. 1-től ott tényleges normának tekintettek. Ez a kipróbálásra szánt ideiglenes tanterv némi, módosítással lett kötelező erejűvé a tanítónőképző-intézetek számára 1881-ben,¹⁷⁸ a tanítóképzők részére pedig 1882-ben.¹⁷⁹ Mind a két tanterv az 1877. évi közös tantervnek az átdolgozása négy évfolyamra. Legnagyobb hátránya e két tantervnek, hogy nem egy időben, nem együttesen készült, mert így külsőleg megbomlott az egység a tanító és a tanítónőképzés között. A négy évfolyamnak az időszaporulatát nem a kívánt módon, mint azt az okok sürgették, rendezték. Általánosságban mondhatjuk, hogy a három év anyagát

¹⁷⁷ V. K. M. 1890. évi 45.099/189. sz. rend.

¹⁷⁸ V. K. M. 1881. évi 20.361. sz. rendelete.

¹⁷⁹ V. K. M. 1882. évi 3998. sz. rendelete.

négyre osztották el. Gyakorlatiasságot a tanterv a pedagógiai órák két óra többletével úgy akarta biztosítani, hogy azt a gyakorlóiskolában való hospitálásra használják fel, de határozottan nem jelölte ki e célra. A tanítóképző-intézetnek ez a tanterve sem domborította ki szakiskolai jellegét.

A négyosztályos általános óraterv eltérést mutat a férfi- és nőképző óraszámában. A tanítóképző-intézetek heti 107, míg a tanítónőképzők 110 órával működtek. A tanító- és tanítónőképzők tantervei eltérés; egymástól csak az egyes tárgyak több órában való tanítása van. Így a fiúknál a számtan tanítására heti 9, a leányoknál heti 8 óra jutott; a mértanra 4, illetőleg 3; a természettan- és vegytanra 5, illetőleg 4; a rajz- és szépírásból a leányok javára többet ír elő a tanterv, amennyiben a tanítóképzőkben 7, a tanítónőképzőkben 9 órát. A tanítóképzők heti 8 tornaórájából a pöknél csak 4-et találunk. Amíg a női kézimunkát heti 8 órában határozottan előírja a tanterv, addig a 17. tantárgyak felvett házi-ipar tanítására nem jelöl ki külön heti órákat. Erre vonatkozólag a tanterv azt mondja, hogy hetenként a szabad órákon a körülményekhez képest különösen a téli időszakban. E gyakorlati tárgy alkalmisága nem biztosít határozott eredményt. A háziipar felvétele a tanítóképzők tantervébe kezdetét jelentette a különböző gazdasági foglalkozások és egyéb ügyességek tanfolyamszerű tanításának.

A nép gazdasági bajainak enyhítését a tanító gyakorlati tudásával próbálta enyhíteni a kormány a nyolcvanas évektől. Kiképzésükre pedig a tanítóképzőt jelölte ki. bogy tanítói kiképzésültkel párhuzamosan elsajátíthassák a gazdasági bajok orvoslására való tudást is. A tanítóképzők így gyakorlatiasabbakká lettek ugyan, de nem abban az irányban, melyre elsősorban létesültek. A tanfolyamokat a közoktatásügyi miniszter a képezdei oktatás gyakorlati iránya tárgyában kiadott rendelete¹⁸⁰ is elősegítette. E szellemiben született meg az a rendelet,¹⁸¹ mely a hazai szőlőfajtákat kipusztító phylloxera elleni védekezés elsajátítására tanfolyamot rendel. A védekezés főként amerikai szőlőfajtáknak a hazai fajtákkal való nemesítésével történt. Elrendeli a miniszter, hogy több tanítóképző-intézetben *szőlőiskolák* létesüljenek, hol a növendékek a gyökereztetésben és oltásban gyakoroltassanak. Az 1889-ben kibocsátott rendelet¹⁸² újól felhívja az igazgató-tanácsok figyelmét a *méhészeti* oktatás hathatósabb felkarolására. Hivatkozik több állami tanítóképzőben létesült gyakorlati méhészkedés elért sikerére. Egy másik, 1890-ben kiadott rendelet¹⁸³ a *selyemhernyó-tenyésztésről* intézkedett, hogy a tanítóképzőkben a hasz-

¹⁸⁰ Y. K. M. 1882. évi 1. sz. rendelete.

¹⁸¹ V. K. M. 1887. évi 35. 882. sz. rendelete.

¹⁸² V. K. M. 1889. évi 31.752. sz. rendelete.

¹⁸³ V. K. M. 1890. évi 12.025. sz. rendelete és 1880. évi 6740. sz. körrendelete.

nos foglalkozás akként állíttassék, hogy a növendékek azt elsajátíthassák: s mint tanítók, a nép közé vívő érdeklődést keltsenek e hasznos iparág iránt és azt terjesszék.

Az egyházi ének és zene s a *kántori teendők* megszerzésére elrendelte a közoktatási kormány, hogy az állami tanítóképzők zene-tanárai, is e célra tanfolyamot szervezhetnek heti egy órában.¹⁸⁴ A római katolikus és protestáns növendékek a képző III. és IV. osztályaiból vettek részt. A többi vallásfelekezetek kántori tanfolyamát a következő esztendőben rendezték az illető felekezetek földrajzi elterjedtségének központjában fekvő áll. képzőben. A felekezeti képzők természetesen már régóta képeztek saját vallásuk szolgálatára egyházi énekeseket és kántorokat.

A tanfolyamokhoz sorakozott inég a *tűzoltási* tanfolyam is, melyet a közoktatási miniszter 1891-ben rendelt¹⁸⁵ el azokban a tanítóképző intézetekben, hol szakértő tanító és szervezett tűzoltóság van. A tanfolyamot az Orsz. Tűzoltó Szövetség ismételt megkeresésére rendelte el a miniszter, úgy, hogy a tanítóképzők harmadik évfolyamú testileg alkalmas növendékei 10-15 héten kb. 20 órában vegyenek részt, a veszélyesebb gyakorlatok kikerülésével.

A közoktatási kormánynak 1894-ben az az intézkedése, hogy az ismétlő népiskolákat gazdasági oktatással köti össze, újabb megterhelést jelenteti a tanítóképzők számára, mert ezzel kapcsolatban intézkedés történt a képző-intézetekben, hogy a leendő tanítók eme újabb tisztségükre elméletileg és gyakorlatilag kellően, előkészíttessenek.

53. Az 1903. évi tanterv. E sokféle apróbb tanfolyam súlyosan nehezedett a tanítóképzőre, melytől »ezermester« tanítót vártak. Nagyszerűen jellemzi a tanítóképzőtől kívánt követelmények sorozatát *Radó Vilmos*, hogy az mi mindenre képesítse a leendő tanítót. Azok ne csak a nép gyermekeinek, hanem magának a népnek is legyenek nevelői, a közegészségügy őrei, a hiányzó orvosok megbízható helyettesítői, legyenek ügyes mezei gazdák, pomológusok, méhészek, selyemhernyó tenyésztők, értsenek mindenféle házi-iparhoz, legyenek a zenét alaposan értő kántorok, akik nemcsak a templomban tudják kötelességüket teljesíteni, hanem tudjanak dalköröket is szervezni és vezetni, tudjanak legalább valamit a süketnémák s a hülyék tanításához, legyeinek képesek működésük helyén a tűzoltást szervezni, a tanítónő esetleg lehessen *gouvernante*, azért tudjon jól franciául, zongorázni stb.. stb.¹⁸⁶ Ezért azt ajánlja, hogy a tanítók iskolán kívüli

¹⁸⁴ V. K. M. 1891. évi 29.7151. sz. rendelete.

¹⁸⁵ V. K. M. 1891. évi 19.745. sz. rendelete.

¹⁸⁶ Radó Vilmos: Tanítóképzésünkről. Magyar Paedagógia. I. évi. 1892. 21. lap.

tudnivalói és ügyességei szüntessenek meg, mert azoknak a tudnivalóknak és ügyességeknek rovására fejlődnek, melyekre magában az iskolában van a tanítónak nagy szüksége.

A sok tanfolyammal teletűzdelt tanítóképző-intézetekét csak a tanterv újbóli revíziója vezethette vissza eredeti céljához és menthette meg az elszíntelenedéstől. Ezt azok érezték legjobban, kik a képzés munkáját végezték, maguk a tanárok. Nem véletlenség tehát, hogy a tanterv-revízió munkáját a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének 1891-ben a kormányhoz emlékirat alakjában felterjesztett tantervi javaslata indította meg. Az 1890. aug. 18-án megtartott tanáregyesületi gyűlés ugyanis tárgyalásra tűzte a tanítóképzés lényegét érintő tételeket és közöttük a tanterv módosítását is. Minden tanítóképző tanári testülete, de igen sok egyéni elgondolás és terv is foglalkozott a kitűzött problémával. A sok határozati javaslatot és véleményt kovácsolta eggyé a fenti gyűlés, mely a tanítóképző tanárság egységes tantervi reformtörekvését képviselte. A közoktatásügyi miniszter ennek hatása alatt, 1892-ben felszólította¹⁸⁷ az Orsz. Közoktatási Tanácsot, hogy a fővárosi tanítóképző-intézeti tanárok bevonásával vegyék revízió alá az akkor érvényben levő 1881. és 1882. évi tanterveket. A Tanács a tantervet 1894-95-ben el is készítette, de kiadását megakadályozta a tantervhez készülő utasítás késése, időközben a Közoktatási Tanács átszervezése és újból való megalakulása is egyelőre elodázta a kész tanterv kiadását.

Az elkészült tanterv megjelent a »Magyar Tanítóképző« 1895. és 1896. évfolyamaiban és így újra alkalom adódott a tanítóképzői tanárságnak véleményadásra. A vélemények meghallgatása után, melyek között legjelentősebb az, hogy az új tanterv folytatása legyein a középfokú iskola IV. osztályában tanult anyagnak és a képző szakiskola jellege domborodjék ki, a közoktatásügyi miniszter ismét kiadta az Egyesületnek véleményezés céljából.¹⁸⁸ Ennek megtörténte után, végre 12 esztendei szakadatlan munkásság után 1903. január 3-án¹⁸⁹ napvilágot látott az új tanterv. Valóban új tanterv és nem átdolgozás. Csak az 1868. évi népoktatási alaptörvény elvei maradtak meg benne változatlanul. »Az új tanterv ezzel helyreállította a tanítóképző-intézetek szervezeti és tanulmányi egységét s köztük csupán oly jelentéktelenebb eltéréseket enged meg, amelyek a kétnemű képzés természetéből önként következnek.« »A tanítóképző-intézet nem lehet más, mint *szakiskola*, amely kizárólag és teljesen a népiskolai tanítói hivatásra készíti elő tanítványait s mint ilyen, a népiskolának áll szolgálatában.« Gordiusi csomóként oldja meg a kísérő miniszteri rendelőt

¹⁸⁷ V. K. M. 1892. évi 37.547. sz. rendelete.

¹⁸⁸ V. K. M. 1900. évi 25.389. sz. alatt.

¹⁸⁹ V. K. M. 1902. évi 40.181. sz. rendeletével. Csak a Hivatalos Közlöny 1903. XI. évi 4. számában jelent meg.

a közműveltségi és szakműveltség! tárgyak egymáshoz való viszonyát is: »A tanítóképző-intézet oly szakiskola, amelynek tanulmányi rendjében a közműveltségi tárgyak ép oly lényegesein, hozzátartoznak a hivatásszerű kiképzéshez, mint a pedagógiai tantárgyak és a tanítói gyakorlat.« Mind emellett: »Teljes mértékben elismeri és méltányolja a pedagógiai elméletnek és gyakorlatnak nagy jelen tőségét a hivatásszerű képzésben s ehhez képest fenntartás nélkül megadja nekik az elsőséget a többi tantárgyak között.« »A pedagógiai tantárgyakon kívül az új tanterv különösebb azokat a tantárgyakat emeli ki, amelyek a nemzeti nevelésnek, a hazafias szellem ápolásának leghathatósabb tényezői.« De neun hagyja figyelmen kívül a többi tárgyakat sem) az új tanterv, amiennyiben a tanterv kiadását kísérő miniszteri rendelet erre vonatkozólag azt mondja, hogy »a mennyiségtan és természet-tudományi tantárgyak körében éppoly nyilvánvalóak a javító újítások, mint a művészeti és gyakorlati tantárgyaknál.«

Az új tanterv tartalmi növekedése-, az előzővel szemben, az általános óratervben is kifejezésre jut. A tanítóképzők eddigi 107 órája $30+31+31+31=123$ -ra emelkedett, míg a tanítónőképzők 110 órája $33+34+33+33=133$ -ra. Az eltérést a két óraszám között a női kézimunka $3+3+2+2=10$ órája okozta. Egyébként teljesen azonos óraszámúban tanulta mindkét nemű tanítóképző növendéke a 17 tantárgyat. Sajnálhatjuk, hogy a javaslatban szereplő *könyvvitel* tanítása, mely a tervezet szerint a III. osztály mennyiség-tani óráinak keretében kapott volna helyet, kimaradt. Hiányát különösen azok a kisebb vidéki városokban levő tanítók érezték, akik az iparos vagy kereskedőtanonc-iskolákban tanítottak. Az új tanterv az 1881. évi tantervhez képest 26, az 1882. évi tantervhez pedig 16 óraszaporulatot jelent. A tanítóképzők heti óraszámához járult még a gazdasági gyakorlatok és a kézimunka óráinak száma is. Ez a nagyfokú iskolai elfoglaltság, amihez még különböző gyakorlások is járultak, (az előbbi szakaszban említett egyik-másik tanfolyamcsökevény) megfosztotta a növendékeket a házi munkájuktól. Előállott a *túlterhelés*, amely egy középfokú iskolánkra sem nehezedett rá úgy, mint éppen a tanítóképző-intézetekre. Az 1903. évi tanterv megjelenése óta az eddig óhajtott képzési keretbővítés mind határozottabb és határozottabban kezd elodázhatatlan probléma lenni. A tantervmódosító javaslatok lényegileg a négyévfolyamos képzők túlterhelését akarják megszüntetni, de hasztalan.

54. Az 1911. évi Tanterv és Utasítás. Alig nyolc esztendő leforgása után újabban módosított tanterv kiadása volt szükségessé. Erre ösztönzést az 1903. évi tanterv kipróbálása közben felmerült hiányok és az 1905-ben kiadott elemi népiskolai tanterv szolgáltatott. Legnagyobb hibája az volt, hogy a tökéletesebb tanítóképzést szolgáló éhek csupán csak a tantervet kísérő miniszteri irat tartalmazta, de magában a tantervben ezek nem érvényesültek. Az 1911-ben, kiadott

tanterv és vele együtt az utasítás¹⁹⁰ iparkodott a felmerült bajokat orvosolni és a tanítóképzés kiforrott módszerét nyújtani,

A kísérő rendelet szerint a: módosítások legnagyobb részben a tanítás anyagának pontosabb meghatározására és célszerűbb csoportosítására vagy módszerének helyesbítésére vonatkoznak. Újra kifejezést adott a tanterv annak az elvnek, hogy a képzőintézeti tanításnak olyannak kell lennie, hogy az összhangban legyen a népiskolai tanítás jelmódjával. Vezető gondolata legyen minden tanárnak, hogy miképp vezesse be növendékeit a népiskolai tanítás gyakorlatába. A tanítás a tanár és az egész osztály közös mimikája legyen, a tanár főképp csak irányítson, miért így fog tanítani növendéke, a leendő tanító is. Az utasítási rész, mely minden irányban részletes tájékoztatással szolgált, kiemeli, hogy a pedagógiai tárgyak tanítása és a tanítói gyakorlatok vezetése is lehetőleg a módszertant tanító tanár kezébe kerüljenek. Különválasztja a szaktanár és a pedagógus tanár munkáját a módszertanra vonatkozólag, de minden tanárnak kötelességévé teszi, hogy figyelemmel legyenek a népiskolai vonatkozásokra, a növendékek gyakorlatiskolai tanításain jelen legyenek, úgyszintén az előkészítésein és bírálaton is.

A túlterhelést ez a tanterv sem oldotta meg. Azt mondja a kibocsátó rendelet, hogy a módosításkor »a heti órák számának csökkentése természetesen szóba sem kerülhetet«, ami csak növelte az eddigi túlterhelést. A heti órák száma mind a négy osztályban 36-36 lett, úgy a tanító-, mint a tanítónőképző-intézetekben. Az időközben elrendelt tanfolyamok pedig csak növelték a meglévő nagy óraszámot. Mint pl. az egészségügyi-, anya-, csecsemő-, gyermekvédelmi-tanfolyamok, melyek a II. és III. osztályokban 10-10 külön óra keretében tartattak meg.¹⁹¹ Vagy a szociológiai előadások a IV. osztályban. Szaporodott a neveléstani órák száma eggyel, a III. osztályban, a mennyiségtan az I. és IV. osztályokban 1 – 1 órával, a természetrajz és chemia az I. és II. osztályokban 1-1 órával, a fizika a IV. osztályban egy órával, a gazdaságtan (háztartástan) az alsó három osztályra való kiterjesztésével osztályonként heti 2, összesen 6 órával. Növekedett az órák számát az *egészségtan-nak*, mint külön tantárgynak a IV. osztályban heti 1 órával való szereplése. Ugyancsak ehhez járult a majdnem újként megjelenő kézimunka, *slöjd*, osztályonként és hetenként 2, összesen 8 órája is. Ezzel a tantárgyak száma 19-re, mindkét nemű képző heti óráinak összege pedig 144-re emelkedett. Növekedés az előbbi tantervhez képest a fiúknál 21, a leányoknál 11 óra. Eltérést az óraszámában csak az ének és zenje, továbbá a slöjd óraszámában van. A tanítóképzőben az ének és zene tanítására 16 óra jut, míg a tanítónőképzőben csak 12, hogy a fentmaradó 4 órában

¹⁹⁰ V. K. M. 1911. évi 78.000. sz. rendeletével.

¹⁹¹ V. K. M. 1917. évi 1(58.418. sz. rendelete.

osztálonként, a slöjd tanítására 1-1 óra jusson. Nemi új, tantárgyként, de helyet kapott a tantervben a közgazdaságtan, illetőleg a nemzetgazdaságtan keretén belül a *szociális ismeretek* tanítása is.

Az önmagában pompásan felépített tanterv nem tudott megbirkózni, két nagy hibájával. Az egyik hiba, hogy a módszertan, kedvéért csökönyszerűen ragaszkodott minden tantárgynak az elejétől való tanításához. Nem vette figyelembe, hogy a növendékek mit hoztak magukkal, pedig az első háromévfolyamú képzők növendékei és az 1900-as évek növendékei között nagy különbség volt. Az ismétlés jellegű tanítás egyrészt unalmassá vált, másrészt pedig a közműveltségi tárgyakkól nem tudott annyit nyújtani, főleg a tanítót érintő tárgyakkól: magyar történelem és irodalomtörténet, mint a középiskola. A másik hibája pedig szervezetéből következett: neun: tudta végrehajtani a közműveltségi és pedagógiai tárgyak tanításának időbeli egymásutánját. Ami még inkább súlyosbította: az előző hibáját. Más oldalról pedig a lélektan és logikai tanulmányok a növendékeknek arra az életkorára estek, amikor még nekik e téren semmi tapasztalatuk nem volt. A lélektan tanításának kitolásával segíteni nem lehetett, mert a nevelés- és módszertan viszont a lélektanra volt felépítve.

55. Rendtartási Szabályzatok. Az 1911. évi Tanterv és Utasítás érvény belépésével a magyar tanítóképzés háború előtti virágkorát érte el, A tanítóképzés 40 esztendő tapasztalata véget vetett minden kísérletezésnek és merész egyenes vonalban törekedett kitérő célját legjobban megközelíteni. A cél érdekében láttak napvilágot gyors egymás utáni átdolgozásban a Rendtartási Szabályzatok és a Képesítővizsgálati Szabályzatok, hogy szorosán hozzásimuljanak a Tantervekhez. Az 1900-ban kiadott Rendtartás¹⁹¹ haladást jelentett ugyan az előző szabályzatokkal szemben, mert míg a régi 1877. évi csupán a fegyelmi szabályokat, a tanár, az igazgató, a tanári testület és az igazgató-tanács teendőivel foglalkozott, addig az új a tanítóképző-intézetek szakszerű jellegét iparkodik kidomborítani, felölelve a szakszerűséget biztosító minden jelentősebb intézkedést, mint a gyakorlati képzés, az anyag módszeres feldolgozása stb. Az 1902-ben kibocsátott Tanterv, a tanítóképző-intézeti tanárképzés intézmény szerűsége, az elemi népiskolák új tanterve, a gyakorlóiskola & a gyakorlati kiképzés rendszerének kialakulása és végül az 1911. évi Tanterv és vele együtt az Utasítás sok tekintetben elavulttá tette az 1900-ban, kiadott Rendtartást. Az új Rendtartási Szabályzat a im. kir. állami ekunii népiskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek számára 1914-ben adott ki.¹⁹² A tanítóképzés minden ügyét felölelő Rendtartás az Általános meghatározásokon kívül három részre tagolódik. Az első a Szervezeti szabályok keretében tárgyalja a felvétel, az iskolai év, a vizsgálá-

¹⁹² V. K. M. 1900. évi 45.781. sz. rend.

¹⁹³ V. K. M. 191-1. évi 31.152. sz. rendelete.

tok, tanulmányi szabályok, a segélyezés, fegyelmi szabályok, a gyakorló-népiskola és a gazdasági ügyek kérdéseit, a második rész a Tanítószemélyzettel foglalkozik, mint a nevelők, a tanárok és az igazgató teendőivel. A harmadik rész, a Tanulmányi rendtartás, felöleli a tanári értekezleteik, a tantárgyfelosztás, az órarend, az iskolai könyvek jegyzéke, a tanulmányi rend, a részletes tanmenetek, a gyakorlati kiképzés, a könyvtárak, ifjúsági körök, tanulmányi kirándulások és a tanítók és tanítónők továbbképzésére vonatkozó szabályokat. Ezeken kívül biztos útmutatást kap a tanulmányozó a tanítóképzővel kapcsolatos gazdasági ismétlő iskoláról, az ifjúsági egyesületek szervezetéről, de mintát kap még az írásbeli dolgozatok javításának módzataira és az intézet napirendjére, továbbá biztos tájékozódást a nyomtatványokban is.

A négyévfolyamú tanítóképzésnek ez az aprólékos gonddal készített új Rendtartási Szabályzata irányította a tanítóképzők és interna tusaik nevelő munkáját. De pontosan körvonalazták a képzést a m. kir. állami elemi népiskolai tanító- és tanítónőkészítő-intézetek és az ezekkel kapcsolatos gyakorló elemi népiskolák számára 1916-ban kiadott *Tanmeneteket* is. Az úgynevezett Normáltanmenetek kiadásával a Tantenben felvett tanítási tárgyak mennyisége nyert határozott mértéket. A tanítóképzés szervezetének kiteljesülését pedig elősegítette az időrendben utolsónak kiadott, de jelentőségében nőni! utolsó helyien álló tanító- és tanítónő képző-intézetek tanszerbeli és könyvtári felszereléshez való Utasítás.¹⁹⁵ A Felszerelési Jegyzék különösen a nem állami képző-intézeteknél nagy hiányt pótol. Az 1910-es években napvilágot látott rendelkezések kialakították a tanítóképzés végleges formáját. Egyöntetűséget pedig az 1909-ben kiadott Szabályzat¹⁹⁶ biztosított, mely szerint minden nem állami, de fizetéskiegészítő államsegélyt élvező tanító- és tanítónőkészítő-intézetek részére a Tanterv és Utasítás, Rendtartási Szabályzat és Képesítő-vizsgálati Szabályzat kötelező erővel bírt. Az így kialakított tanítóképzési szervezet biztos kereteivel folytatták munkájukat a tanítóképzők a háborús és a háborút követő idők zivatarjaiban, bogy ennek elmúltával a megváltozott idők követelte szellemhez újjólal igazodjanak.

56. Tanárok. A tanítóképző-intézeti tanárképzés és képesítés problémáját a négyévfolyamú tanítóképzés korszaka vetette fel és oldotta meg jól-rosszul. Az alaptörvény életbeléptetésekor felállított tanító- és tanítónőkészítők tanáraikat, mint azt az előző fejezetekben láttuk, a külföldet e célból megjárt tanárok közül nyerték. A következő tanárgenerációt a jelesebb polgáriskolai tanárság adta átmenetileg. A tanítóképzés sajátossága azonban nem elégedhetett meg azzal a kép-

¹⁹⁴ V. K. M. 1911). évi G1.800. sz. rendelete.

¹⁹⁵ V. K. Aí. 1961. évi 34.180. sz. rendelek-.

¹⁹⁶ V. K. M. 1909. évi -16.447. sz. rendelete.

zéssel, mely lényegében a polgáriskola követelményeit tartotta szem előtt. Külön, a tanítóképző szükségeit, céljait, érdekeit magában, foglaló képzést követelt a magyar tanítóképzés. A Paedagogium igazgatója, *Gyertyánffy István* vetette fel 1882-ben először a különképzés gondolatát. Hosszabb szünet vitán 1887. aug. 30.-án, 28.903. sz. rendeletével *Trefort Ágoston* miniszter a tanítóképző-intézeti tanári tanfolyam felállítását rendeli el. E rendeletben mindazok a vonások fellelhetők csírájukban, melyek jellemzik a tanítóképző-tanárképzést. Egyéves tanfolyamra a legkiválóbb polg. isk. tanítók vétettek fel. kiket a Paedagogium tanárai képeztek fonton hivatásukra. E külön tanfolyam felállításával megindul a nagy harc a képzés helyéért. Az érdekeltek két táborra szakadnak: egyetemi képzés és pedagógiumi tanárképzés mellett kardoskodnak. A Paedagogium igazgatója a tanári karral együtt nem annyira a szakműveltség tudósi rangját akarják biztosítani, mint inkább a speciális tanárt, *Gyertyánffy* szerint a »hatványozott népevelő«-t

Az 1889-ben megalakult *Tanítóképző-intézet. Tanárok Országos Egyesülete* pedig csakis az egyetemi kiképzést véli az egyedüli sikerre vezető útnak. Ettől az időtől kezdve minden, a tanítóképzésre vonatkozó, fontosabb kérdésben a közoktatási kormány az Egyesület meghallgatásával döntött. *Trefort* miniszter rendelete szerint a képzés ügye elintéződött, de a *képesítés* kérdése függőben maradt. Kezdetben ugyanis a képesítés a minisztériumban összeült ad hoc bizottság előtt történt. A tanítóképző-tanfolyam felállítása után egy rendeletében a képesítő vizsgálatot feleslegesnek tartja, amidőn rendeletében kijelenti; a jelöltek a tanfolyam végeztével külön képesítő vizsgálat alá vonását mellőzendőnek találtam«. A tanfolyam végeztével a végzett jelöltek a tanári kar által aláírt elbocsátó bizonyítványt kaptak, melyet az intézet pecsétjével is megerősítettek. A képesítés is természetesen igen sok vitakozásra adott alkalmat.

Ilyen vitakozó hangulatban jött el 1896-ban a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus, melynek a tanítóképzési Szakosztálya a képzés és képesítés tekintetében a következő határozatot hozta:

I. képzés.

1. §. A fent nevezett képzőintézeti tanárok képzése elméleti és gyakorlati.

2. §. Az elméleti képzés az egyetem filozófiai fakultásán történik. E célból az egyetemre bocsáttatnak.

a) Tanítói érettségi vizsgálatot legalább jeles általános osztályzattal tett oly tanító- és tanítónő-jelöltek, kik valamely nyilvános elemi iskolában legalább két évig kiváló sikerrel tanítottak.

b) Polgári isk. oktatásra jeles vagy jó eredménnyel országos vizsgáló-bizottság előtt képesített tanítók és tanítónők.

3. §. Az egyetemi tanfolyam a 2. §. a) pontja szerint belépettekre 4 éves, a b) pontja szerint felvettekre nézve 2 éves.

Nőhallgatókra nézve ajánlatosabb, ha a b) pont szerint a 2 éves kurzusra lépnek be.

4. §. A gyakorlati képzés e célra kijelölt tanító-, tanítónő- és kisdédvőnö-képző intézetekben történik.

Az állam a tanárok gyakorlati képzésére a budai Paedagogiumban és a budapesti. VI. ker. áll. felsőbb tanítónő-képző intézetben, internátussal egybekötött egy-egy kollégiumot állít tel.

E kollégiumokban a gyakorlati képzés áll:

a) Tudományos gyakorlatból, mely az egyetemi tanulmányok sikeres felhasználására és kiegészítésére szolgál. Rövid kurzusokban előadandók itt oly melléktárgyak (gazdaságtan, könyvvitel tan. stb.) melyekre az egyetemen nincs tanszék, vagy melyeket a jelölt az egyetemen eszközölhető tárgycsoportosítás mellett nem hallgathatna.

b) Iskolai tanítási gyakorlatból. A 4 éves tanfolyam hallgatói a 3-ik évben hospitálnak elemi iskolai tanító-képzőben és kisdédvőnö-képzőben, az utolsó évben ugyanily képző intézetekben tanítási gyakorlatokat végeznek. A 2 éves tanfolyam hallgatói az utolsó évben tanítási gyakorlatokat végeznek képző-intézetekben.

5. §. Az ének-, zene- és rajztanárok képzése a Budapesten fennálló országos felsőbb szakiskolákban a tanítóképző tanárok képzése követelményeinek megfelelőleg törteink.

A testgyakorlat e célra kijelölendő intézetekben minden hallgatóra nézve kötelező.

II. képesítés.

6. §. Elemi isk. tanító-, tanítónőképző, úgyszintén kisdédvőnö-képző intézetekben tanároknak csak oly egyének alkalmazhatók kik országos törvény által elrendelendő képzőintézeti tanári vizsgálat alapján tanári oklevelet nyernek.

A képesítést a Budapesten felállítandó országos vizsgálobizottság adja.

7. §. A vizsgáló-bizottság tagjait a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium oly főiskolai és képzőintézeti tanárok közül nevezi ki, akik a vizsgálat tárgyainak előadásával és szakszerű művelésével foglalkoznak.

8. §. A vizsgálatra bocsáttatnak az egyetem 4, illetőleg 2 éves tanfolyamon levő, illetőleg azt bevégezett és a szabályzatnak megfelelő gyakorlati képzésben részesült jelöltek.

Kivételesen vizsgálatra bocsáthatók a tanárvizsgálóbizottság ajánlatára a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium engedélyével oly egyének is, kik nem végezték el ugyan a kiszabott egyetemi tanfolyamot, de irodalmi munkáikban szakképzettségüknek kiváló jelét adták; s akik e mellett kimutatják, hogy a tanítással gyakorlatilag is foglalíkoznak.

6. §. A vizsgálat 2 fokból áll: alap- és szakvizsgálatból.

A 4 éves kurzus hallgatói a 2-ik év végzése után alapvizsgálatot[^] a 4-ik év után szakvizsgálatot tesznek. A 2 éves kurzus hallgatói a tanfolyam bevégezése után csupán szakvizsgálatot tesznek.

Vizsgálati szakcsoportok.

a) Paedagógiai és segéd tárgyai;

a) Magyar nyelv, történelem, (alkotmánytan, statisztika, közgazdaságtan), földrajz;

d) mennyiségtan, (kereskedelmi és politikai számtan, mértan, könyvvitel), fizika, kémia;

- e) fizika, kémia, természetrajz, gazdaságtan;
- f) ének és zene;
- g) rajz és írás;
- h) torna;
- i) kézimunka.

A filozófiai és pedagógiai tárgyakból minden szakcsoport jelöltje; tartozik vizsgálatot lenni.¹⁹⁷

A kongresszus határozatának az érvényesülése, ha nem is egészben, de részben teljesezésbe ment, mert az 1897/98. tanévben a tanárjelöltek egyes tárgyakból (paedagogiai) az egyetemre utasítottak, 1899 óta pedig rendszeresen látogatták az egyetemet s ettől kezdve már csak az Országos Tanítóképző-intézeti Tanárvizsgáló Bizottság felállításáért folyt a harc.

A kongresszusi határozat után 10 évre, 1906-ban alakult meg a tanítóképző-intézeti tanárok képzésének önálló szerve, az Apponyi-kollégium.¹⁹⁸ Tanárjelölt csak az lehet, ki egyúttal tagja az Apponyi-kollégiumnak. Tagjait a polgáriskolai tanárképző főiskola tanári karának javaslata, alapján korlátozott számban veszi fel a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Tagokul csak azok vehetők fel, kik polgáriskolai tanári oklevéllel rendelkeznek. A tanárjelöltek választott szakjukat két évig részben a budapesti egyetemen, részben az Apponyi-kollégiumon hallgatják, szemináriumaikat és laboratóriumi gyakorlataikat az Apponyi-kollégium külön e tiszttel megbízott tanárainak vezetése (mellett végzik. Tanítási gyakorlataikat a budapesti I. ker. áll. el. iskolai tanítóképzőben, nő tanárjelöltek pedig az Erzsébet-nőiskola gyakorlóiskolájában szerzik meg. Tanári oklevelüket az Országos Tanítóképző-intézeti Tanárvizsgáló Bizottság előtt, letett tanárvizsgálat után nyerik el.

Az intézmény megalakulása után csak részleges változtatásokkal módosult. így az 1915-ben megjelent erre vonatkozó rendelet a tanárjelölteknek közös pedagógiai órát írt elő a kollégiumban, hogy tanításaik majdani során elsősorban ne szaktárgyaikat, hanem a tanítót lássák. Az 1919-ben és 1922-ben megjelent rendeletek gyarapítják a már meglevő ismeretek számát (közgazdasági és társadalmi ismeretek), szaporítják a pótló előadásokat.

Így módon képezte és nyerte tanárait a magyar tanítóképzés egészen az 1920-as évek végéig, amikor azonban a megváltozott körülmények újabb megfontolásokat támasztottak a tanítóképző-intézeti tanárok képzésében. Ennek szerencsés megoldását még a jövő takarja. Mert csak átmeneti intézkedésnek tekinthetjük, hogy a közoktatási miniszter az Apponyi-kollégiumot eddigi alapelveinek megtartásával a szegedi egyetemre helyezte át 1929/30. tanévtől kezdve. Jelenteg

¹⁹⁷ II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója, 1. k. 2r. 678-679. lap.

¹⁹⁸ V. K. M. 1906. évi 11.890. sz. rendelet és 51.167. sz. rendelet.

tehát az Apponyi-kollégium a négy-évfolyamú polg. isk. tanárképzés fölé szervezett egy-évfolyamú intézmény. Miniszteri biztosi minőségben felügyelője a szegedi, polg. isk. tanárképző-főiskola igazgató-tanácsának az elnöke, igazgatója pedig a polg. isk. tanárképző-főiskola igazgatója, gyakorló iskolái a szegedi róni. kat. tanító-és tanítónőképző intézetek. Az állami intézet kénytelen, a felekezeti intézettel kapcsolatban képezni a tanárokat, mert Szegeden nincs állami tanítóképző-intézet. A tan-képző-intézeti rajz- és zenetanárok képzése változatlanul Budapesten maradt, az Orsz. képzőművészeti Főiskolán, illetőleg az Orsz. Zene-művészeti Főiskolán történik.

57. A tanítónővendékek. A négyévfolyamú tanítóképző növendékeinek száma állandóan növekszik. A nagyfokú kimaradás, amely jellemző a háromévfolyamú képzésre, nem szűnik ugyan meg teljesen, de fokozatosan csökken. Nagy mértékben alászáll a kimaradottak száma, különösen az 1900-as évektől kezdve. Ennek egyik oka a tanítói hivatal társadalmi elismertségében található meg, a másik pedig abban leli magyarázatát, hogy az állami költségvetésben a tanítóképzésre több jut. A közoktatásügyi kormányzat módjában van a növendékek szociális helyzetének megjavítása. A segélyek és ösztöndíjak száma szaporodik, de legkiemelkedőbb helyet e téren az in torna tusok foglalják el. A segélyeket és ösztöndíjakat az internátusi ingyenesség és féldíjasság váltja fel, másrészt pedig, mint nevelő intézetek, a tanítóképzés melegházaivá lesznek. S ezzel terel nyer az az ely, hogy a növendékeket jó tanítókká nemcsak képezni, hanem nevelni is kell.¹⁹⁹ Az internátussal felszerelt tanítóképzők nevelő-intézeti jellege különösen a nőképzőkben domborodott ki. Leányközépiskoláink felállításáig egyedüli leánynevelő-intézeteink csak a tanítónőképzők voltak. Ma meglevő három leány középiskolánk, gimnázium, liceum és kollégium, egy sem nyújtja a női műveltségnek azt a fokát és mértékét, mint a tanítónőképző kiválósága miatt száma rohamosan nő, növendékei pedig megostromolják kapuit felvételükért. Hiába adja ki rendeletét²⁰⁰ a közoktatásügyi miniszter a felvétel korlátozásáról, mely szerint egy-egy osztályba csak 20-25 kiváló jelölt vehető fel, az ostrom tovább tart. A tanítóképzőt nevelőintézetül tekintők ellen is intézkedett, mondja a XXI. miniszteri jelentésben. Utasítja valamennyi tanítónőképző igazgatótanácsát, hogy mindazok a növendékek, akik az ingyenes oktatáson, kívül valamely segélyben (ellátás, bcnlakás, bennétkezés, pénzsegély) részesülnek, kötelesek írásbeli nyilatkozatot csatolni a felvételi kérvényükhöz arról, hogy oklevelük megszerzése után öt évig a tanítónői pályán fognak működni.²⁰¹ A fel-

¹⁹⁹ V. ö. A tanítónővendékek neveléséről. A Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének IV. Emlékirata. Magy. Tanítóképző 1890. XI. cvf.

²⁰⁰ V. K. M. 1888. évi 29.599. sz. rendelete.

²⁰¹ V. K. M. 1891. 1891. évi 11.990. sz. rendelete.

vételt megszigorító intézkedések dacára a tanító nőképző-intézetek növendékeinek száma egyre nő, úgyhogy 1913-ban meghaladja a férfinövendékek számát s ettől kezdve megmarad számbeli többségben.

Tanítóképzőink növendékeit sok ideig a szegényebb családok jó tanuló fiaiból nyerik. A világháborút megelőző esztendőben, majd a háborús esztendők után a tanítóképző-intézetektől eddig elzárkózott társadalmi osztályok fiai is szívesen keresik fel az általános műveltségei és biztos megélhetést nyújtó intézetei. Tanítónőképzőink növendékei kezdetben is magasabb fokú társadalmi osztályból származtak, mint a férfiak. Találón mondja *Radnai Oszkár*: A tanítónőképző nem a leánytanulóifjúság proscribáltjainak mentsvára.²⁰² A társadalom legmagasabb osztályaiból is találkozunk működő és csak oklevelet szerzett tanítónőkkel.

Előtanulmány tekintetében a képző intézetek növendékei túlnyomó többsége polgáriskolai tanulmánnal rendelkezik. Ezenkívül igen sokan a gimnázium negyedik osztályának bizonyítványával nyerték felvételüket a képzőkbe. A törvény életbeléptetésekor nagy reményekre jogosító felsőbb népiskolából elenyésző csekély számmal jöttek a növendékek. Szemléltetésül álljon az 1907/8. tanév növendékeinek előtanulmánya- A tanítóképző első évfolyamára felvettek közül iumnáziumból jött 578, reáliskolából 68, felsőkereskedelmi iskolából 2, polgáriskolából 705. felsőnépiskolából 60. az elemi isk. VT. osztályából különbözeti vizsga után 1. Ami azt jelenti, hogy a tanítóképző növendékeinek 49%-át a polgáriskolából, 40.8%-át pedig a gimnáziumból kapta. Ugyanezen tanévben a tanító nő képzők növendékeit a következő középfokú iskolákból vették: gimnáziumból 5, felsőkereskedelmi iskolából 0, felsőbb leányiskoláiból 104. polgáriskolából 1746, felsőbb népiskolából 79 és óvónőképzőből 2. Tanítónőképzőink első évfolyamára felvett növendékei túlnyomóig, 89.1 %-a, polgáriskolai műveltséget hozott magával.²⁰³ Életkor tekintetében a tanítóképzők növendékeinek átlagéletkora nagyobb, mint más középfokú iskolák tanulóinak életkora, még 1900 után is. Az ekkor kiadott rendtartás ugyanis a felvételi életkort a fiúkra nézve is a betöltött 11. esztendőben állapítja (meg. Az átlagos életkort különösen a magántanulók emelték. Volt esztendő (1892), mikor a képesítettek harmadrésze magánúton szerezte meg a képesítéshez szükséges tanulmányait. A magántanulás különösen a felekezeti képzőkben burjánzott erősen. Míg végre erős korlátozását rendelte el a közoktatási miniszter,²⁰⁴ majd teljesen megszüntette.

²⁰² Radnai Oszkár: A tanítóképzés különleges szempontjai. Magyar Tanítóképző 1929. XLII. évi 281-285. lap.

²⁰³ Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai.

²⁰⁴ V. K. M. 1905. évi 20.119. sz. rendelete.

A növendéklétszám és tanítói képesítés növekedése a négyévfolyamvi tanítóképzés ideje alatt főbb vonásokban a következőkben alakult. 1882-ben az 54 férfi és 16 nő képzőben a növendékek száma: 3897, tanítói oklevelet nyert 1259. 1892-ben 53 férfi- és 18 nőképzőben 4294 növendék tanult és képesítést 1056 nyert 1902-ben 48 férfi- és 28 nőképzőben volt 9028 növendék, az oklevelet nyertek száma pedig 2285. 1906-ban 48 férfi és 34 nőképzőben a férfi tanító-jelöltek száma, mely egyúttal a tanítójelöltek maximális száma is, 5595. a nőké 5035, összesen 10.630, az oklevelet pedig 2577 szerezte meg. 1912-ben 48 férfi- és 34 nőképző növendékeinek száma 9026, melyből oklevelet nyert 2154. 1918-ban, az utolsó háborús esztendőben a tanítójelöltek száma 4820, míg a tanítónőjelölteké 6838, összesen 11,658, az oklevelet nyertek száma 2236. Ez utóbbi szám a háborús év dacára is azért ilyen nagy, mert a katonának besorozott III. éves növendékek rövid úton, néhány hetes tanfolyamot végezve, képesítődtek.²⁰⁵

58. Képesítővizsgálati Szabályzat. 1892-től már új képesítővizsgálati szabályzat²⁰⁶ szerint történt a növendékek képesítő vizsgálata. A vizsgálóbizottság elnöke a kir. tanfelügyelő, vagy a minisztertől megbízott helyettese, tagjai pedig a képzőintézeti tanártestület tagjai., esetleg még a miniszteri biztos. Az 1877-es szabályzattal szemibe« lmezsabja a magántanulók vizsgálatának feltételeit, pontosan körvonalazza a vizsgálati eljárást és habár a vizsgálat az igazgató-tanárfcs jelentétében történik, az osztályozásból kirekeszti annak tagjait. Az új képesítő vizsgálat a ti szabályzat kiadásával a közoktatásügyi miniszter felhívást intézett valamennyi egyházi főhatósághoz, hogy képesítővizsgálatuk rendjét az államihoz hasonlóan állapítsák meg. A felekezeti intézetek képesítő vizsgálatait az állam nem hozta közösnevezőre, megmaradt nagy autonómiájuk, az állam elenyészően csekély felügyelete mellett.²⁰⁷

Az 1900-ban kiadott Képesítővizsgálati Szabályzatot²⁰⁸ a tanulmányi körök megnövekedett terjedelme és szakszerűsége tette szükségessé, A mintegy 18 tárgykörre kiterjedt tanulmányi anyagból pedig csak egyetlen alkalommal kellett képesítő vizsgálatot kiállaniok a jelölteknek. »E rendszer egyfelől a tanítóképző-intézetek képesítő-vizsgálatainak színtáját süllyesztette le aggasztóan alacsony fokra, de más oldalról a vizsgálatnak pusztán a szerencsétől függő esélye majdnem minden esetben kockára tette a négyévi munka eredményét is.« Részen ez, az egymásra halmozott vizsgálati tárgy, részben pedig az

²⁰⁵ Részletes statisztikai adatokat lásd: Kiss: József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai.

²⁰⁶ V. K. M. 1892. évi 12.152. sz. rendelete.

²⁰⁷ Lásd 1879. évi XVIII. törvényt.

²⁰⁸ V. K. M. 1900. évi 45.781. sz. rendelete.

új Tanterv kiadása természetes megokoló! a negyévnyamú tanító-képzés utolsó Képesítő-vizsgálati Szabályzatnak. Elsőízben 1911-ben,²⁰⁹ majd változatlanul ugyanaz 1914-ben²¹⁰ adatott ki.

Az új Szabályzat szerint a tanítóképző-intézetben tartott összes vizsgálatok vizsgáló-bizottságának elnöke a vallás- és közoktatás-ügyi m. kir. miniszter rendeletével megbízott miniszteri biztos; tagjai: az intézet igazgatója és a tanári testület ama tagjai, kik a tantervben előforduló s bármely osztályra előírt tárgyat tanítanak; az óraadók (helyettesek) azonban csak abban az esetben, ha az illető vizsgálat valamelyik tárgyát ellátják (58. §). Ezzel az intézkedéssel végleg kiszorult minden laikus, elem a vizsgáló-bizottságból.

Az új Képesítő-vizsgálati Szabályzatnak legjelentősebb eredménye, hogy a vizsgálati tárgyak zsúfoltságát megszüntette. Az egy alkalomra összehalmozott vizsgálati tömeget elaprózta évfolyamokra, felosztván osztály-, osztályképesítő- és befejező képesítő-vizsgálatokra. az I., II. és III. éves növendékek osztály- és osztályképesítő-vizsgálatai csak szóbeliek. (A magántanulóké írásbeli és gyakorlati is.) Az első évfolyam végeztével csak osztály vizsgálat van a tanult tárgy akgyakból. A második évfolyam végén az osztály vizsgálaton, kívül az első osztályképesítő vizsgálat következik, melynek tárgyai: 1. egyetemes történelem, 2. egyetemes: földrajz. A harmadik évfolyam osztályvizsgálatát követő osztályképesítő-vizsgálat tárgyai a természetrajz és kémia. A negyedik évfolyam osztály vizsgálatának tárgya: 1. hit- és erkölcsstan, 2. neveléstörténelem, 3. magyar irodalom, 4. magyar alkotmánytan. Az osztályképesítő tárgyai már részben szóbeliek, részben írásbeliek, részben pedig gyakorlatiak. Szóbeliek: 1. német nyelv, 2. imás hazai nyelv, 3. mennyiségtan, 4. fizika, 5. egészségtan, 6. gazdaságtan (háztartástan); írásbeliek: 7. német nyelv, 8. más hazai nyelv, 9. geometria; gyakorlatiak: 10. ének, 11. zene, 12. rajz. 13. szépírás, 14. kézimunka (slőjd), 15. női kézimunka, 16. testgyakorlás és játék (22. §).

A sikeres osztályképesítő-vizsgálat kiállása után a jelöltek e három részből álló befejező képesítő-vizsgálatra bocsáttatnak-y írásbeli vizsgálat: a neveléstudományi tárgyak köréből; gyakorlati vizsgálat: tanítási gyakorlatból; szóbeli vizsgálat: 1. hit- és erkölcsstanból, 2. neveléstudományokból: a testi élet ismertetése, a lelki élet ismertetése, a népiskolai nevelés- és oktatástan, a magyar népoktatás ügy szervező, a neveléstörténelem, 3. magyar nyelvből és irodalomból, 4. a magyar nemzet történelméből, 5. magyar alkotmánytanból és 6. Magyarország földrajzából.

E sokféle vizsgálat sem könnyítette meg a képesítést a tárgyak sokasága miatt. Különösen ezen vizsgálatoknál derült ki mind jobban

²⁰⁹ V. K. M. 1911. évi 30.000. sz. rendelete.

²¹⁰ V. K. M. 1914. évi 31.152. sz. rendelete.

a szak- és általános műveltséget nyújtó tárgyak szétválasztásának szükségessége.

E vizsgálati rend csak a tanácsköztársasági államforma, idején, 1919-ben szünetelt néhány hónapig. A közoktatási népbiztosság az osztály- és osztályképesítő vizsgálatokat eltörölte.²¹¹ A befejező képesítő vizsgálatot pedig úgy módosította, hogy az írásbeli vizsgálatot megszüntette, a szóbeli vizsgálat anyagát pedig a következőkre redukálta: 1. népiskolai nevelés- és oktatástan; 2. neveléstörténeleni, 3. a tanácsköztársaság alkotmányának ismerete; 4. a Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosok rendeletei, ezekből azonban elsősorban a tanés nevelésügyre vonatkozó intézkedések.

A magántanulók a rendes tanulókkal egyforma elbánás alá estek, A kiadott bizonyítványokon csak a »megfelelt«; és »nem felelt meg« jelzés szerepelt²¹² az eddigi öt erdemfokozat: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen helyett. Miután a Forradalmi Kormányzótanács nemcsak az állami intézeteket, hanem, az összes felekezeti intézeteket a köztulajdonba vette,²¹³ a vizsgálati rendelet valamennyi tanítóképző-intézetében egyformán érvényesült. Az 1918/19. tanév végén a fenti rendelet szerint képesítő-vizsgálatot tett és oklevelei nyert tanítóknak a kommunizimius bukása után újból képesítő vizsga la tol kellett kiállniok.

59. Reformtörekvések. II. Orsz. és Egyetemes Tanügyi Kongresszus. A négyévfolyamú tanítóképzésről az eddig elmondottak azt a multat tárják fel, mely szerint az valóban lefolyt. De nemi lenne teljes a múltja a rávonatkozó reformtörekvések nélkül. A háromévfolyamú tanítóképzés korszakában a tanítóképző-intézetek felállítása és berendezésük gondja elterelte az ez irányú igyekezetet. Másrészt a tanító képzéssel foglalkozó pedagógiai irodalmunk nem művelésében találjuk meg a feleletet e korszak reformtörekvéseinek hiányára. A képzőintézetek megnyitása és négy évfolyamra való berendezkedésük után azonban a reformidőkre emlékeztető hatalmas lendületű munkásságot találunk ezen a téren. Amíg a 80-as években főként a tanítóképzés belső életére vonatkoznak a reformtörekvések, addig a korszak második felében, már a képzés keretét bővítő javaslatokkal találkozunk. A tantervre víziók, az új tantervek a tanítóképzés korszerűségére törekedtek, hogy a megváltozott szellemi áramlatokkal a magyar tanítóképzés is lépést tartson. Az új tantervekbe felvett szép és magas célkitűzések nagy száma azonban a szűk keretek között nem tudott érvényesülni, előállott a túlterhelés, amit a tanítóképzés keretének bővítésével gondoltak a reformtörekvések kellő mederbe vezetni.

²¹¹ Közoktatási népbiztosság 31. K. N. sz. rendelete.

²¹² Közoktatási népbiztosság 28. K. N. sz. rendelete.

²¹³ A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendelete.

1882-től új korszaka kezdődik a magyar tanítóképzésnek e téren is. Ettől kezdve nemcsak a külföldet járt tanárok másoló tendenciái, hanem új embereknek tanítóképzésünkre vonatkozó sajátosan magyar gondolatai is érvényesülnek. Az 1889-ben megalakult Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete, amit az akkori közoktatásügyi miniszter, *Csáky Albin gróf*, mint segítőtársat üdvözöli, nagy megértéssel karolta fel a tanítóképzés minden ügyét. Az egyesület hivatalos lapját, a Magyar Tanítóképzőt lapozgatva megtaláljuk benne a tanítóképzést érintő minden kérdés alapos és szakszerű tárgyalását, vitáját, javaslatát. E történeti vázlatunkban, a reformjavaslatok ismertetésénél, egyebeken kívül, főként a M. Tanítóképző 47 kötetére támaszkodunk.

Az Egyesület megalakulásának mindjárt az else) évében a tanítóképzés lényegét érintő kérdéseket tűzte ki tárgyalásra: 1. a tanterv módosítását abban az irányban, hogy a szakiskola-jellege ki-domborodjék;

2. a gyakorló-iskola szervezőiének átalakításai a tanítóképzés céljainak legmegfelelőbbben:

8. a tanítójelölt felvételét és fölvételi vizsgálatát:

1. a tanító képesítést és végül.

2. a felekezeti intézetek tanárainak fizetését.

A felvetett kérdésekre minden egyes tanítóképző-intézet alapos tárgyalás után elkészíti a maga javaslatát, melyet azután 1890-ben megtartott! plenáris gyűlésen újból megvitattak és mint egységes front-állásukat a tanítóképzés reformjaként az illetők tudomására hoztak.¹¹¹

A felekezeti és állami tanítóképzés közötti különbség kiküszöbölésére vetődött fel az *egységes tanítóképzés* és az *egységes képesítés* gondolata. A tanítóképzők önállósága és szakiskolai jellegének hangsúlyozására, továbbá a laikus igazgató-tanácsok kiküszöbölésére már 1889-ben felmerül a tanítóképzők részére az *önálló* tankerületi *szakfelügyelet* reformja. A tanítóképző-intézeti *érettségi*, gondolata már ekkor, 1891. felbukkan s mind a mai napig felszínen marad.²¹⁵

Közeledvén a millenniumi 1896-os esztendő, melyet a nemzet méltóképen akart megünnepelni úgy, hogy felvonul tattá az ország anyagi és szellemi javait. A tanítóság és tanárság pedig a II. Egy elemes Tanügyi Kongresszus megrendezésével hódolt. A tanítóképzéssel foglalkozó tanárok, a majdnem 5 évi előzetes megfontolás és boncolgatás után, négy leghamarabb elintézendő kérdésben váltak egyetemleges állásfoglalást a kongresszustól. A tételek – mint 1. a tanító, tanítónő- és óvónőképző-intézetek állítása, fenntartása és elhelyezése; 2. a tanítók képesítése; 3. a tanítóképző-intézeti tanárok képzése és képesítése és 4. a tanítóképző-intézetek hatása a nemzeti szellem

²¹⁴ Magyar Tanítóképző 1890. év 207. lap.

²¹⁵ Margita v József. Magyar Tanítóképző 1891. év, 447. lap.

fejlesztésében – kitűzésében, előkészítésében és előadásában kimagasló helyet vívtak ki fejtegetéseikkel *Nagy László, Simitó Endre, Radó Vilmos, Dezső Lajos, Kovács János, Groó Vilmos* és *Gömöri Sándor*. A gondolatok tisztázásával a Tanítóképzési Szakosztály a meglevő keretek meghagyása mellett a tanítói képesítésre nézve a következő határozatot hozta:

1. A tanítóképző-intézetek növendékei a tanítóképző négy éves tanfolyamának bevégezése után, valamint a magánúton készült jelöltek is a most érvényben levő szabályok és feltételek alapján tanítói érettségi vizsgálatot tesznek, amely kiterjed a tanítóképzőben tanított vadamennyi tantárgyra s részint írásbeli, részint szóbeli és gyakorlati.

2. A tanítói érettségi vizsgálaton a tanfelügyelő, illetőleg a tanítóképzők felügyeletére rendelt kormányközeg, elnökte, hitfelekezeti képzőknél ezenkívül az illetékes egyházi kiküldött társelnökte alatt, az intézet tanárai vizsgálnak és osztályoznak.

3. Az érettségi vizsgálat alapján nyert tanítói érettségi bizonyítvány feljogosít az egyéves önkéntességre, a tanítói állás ideiglenes elfoglalására, a tud. egyetem bölcsészeti fakultására való beiratkozásra.

4. A tanítói hivatal végleges betöltésére csak a tanítóképesítő vizsgálat alapján nyert tanítói oklevél minősít; ez jogosít fel az orsz. nyugdíjintézetbe való belépésre is.

5. Tanítóképesítővizsgálatra oly jelöltek mehetnek, kik a tanítói érettségi vizsgálat kiállása után legkevesebb két éves tanítói gyakorlatot tudnak bizonyítvánnyal kimutatni, melybe a magántanítóság is beszámítható, ha azt nyilvános vizsgálat fejezi be. Ugyanezen feltételek alatt a középiskolai érettségi bizonyítvánnyal bírók is bocsáthatók tanítói képesítő vizsgálatra, ha a tantárgykülönbözetből pótvizsgálatot tesznek. Az érettségi vizsgálatról számítva, négy évnél későbbben senki képesítő vizsgálatra nem bocsátható s ha valamely jelölt a képesítővizsgálatot négy év múlva le nem teszi, tanítói hivatalt tovább nem viselhet.

6. A tanítóképesítő-vizsgálatok megtartására a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön tanítóképesítő országos bizottságokat rendel, melynek tagjait a szaktudósok, a tanfelügyelők, az állami és hitfelekezeti tanítóképző-intézeti igazgatók és tanárok, valamint a kiváló népiskolai tanítók sorából három-három évre a közoktatási miniszter nevezi ki.

7. A tanítóképesítő-vizsgálat, amelynek nyelve csakis a magyar lehet, írásbeli, szóbeli és gyakorlati. Tárgyai: nevelés- és oktatástan, a népiskolai tantárgyak részletes módszertana, nevelés-történet, iskolai szerveztan és gyakorlati tanítás.²¹⁶

A németországi tanítói mozgalmak hatása alatt a tanítóképzésre vonatkozó reformjavaslatokban a magyarországi tanítók eltértek a tanítóképző-intézeti tanárok kongresszusi határozatától. A tanítóképzőt végzett tanítók szellemi és anyagi emelkedésüket egyedül a magasabb képzéstől várva, német mintára kongresszusi határozatként ki-mondották, hogy a tanítóképzés joga az államé és csupán pedagó-

²¹⁷ II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója. I. k. 2. r. 661-662. lap.

giai legyen, az általános műveltséget a tanító a középiskolában szerezzék meg; a nevelési tárgyakat a tanítók is ugyanabban a terjedelemben tanulják, mint a középiskolai tanárok; a tanítóképzés csak a neveléstani tárgyra vonatkozzék; a tanítói oklevelek ezek szerint értékileg a középiskolai tanárokéval egyenlők, csupán a tárgyi szakképzettségre vonatkozólag különböznek. Ez a két vélemény a mai napig nemi nyert kiegyenlítődést.

Alig zajlott le a kongresszusi és már is újabb mozgalmat indított Irmeg *Nagy László*: A tanítóképzésről szóló törvény módosítása c. reformjavaslata.²¹⁷ A tanítóképzés problémáit újlag tárgyalja, amelyek a felvétel, igazgatás, fizetés, fegyelmi eljárás és felügyelet. Legérdekesebb a képzés keretét kibővítő elgondolása, mely szerint a tanulmányi idő 4 esztendő ugyan, de utána még egy év a tanítási- és gazdasági gyakorlatok megszerzésére fordítandó. A másik jelentős reformjavaslata az egységes tanító-tanítónő- és óvónőképzők felügyeletére vonatkozik. E szempontból az országot 5 kerületre kívánja osztani, melyek élén állana egy-egy tanítóképző-intézeti főigazgató. E javaslatoknak pedig legfőbb érdekessége az, hogy általánosságban vita nélkül elfogadhatónak tartották, melyből arra következtethetünk, hogy ezek a javaslatok valóban szükségeseik voltak.

A tanítónő képzés és az óvónőképzés egységesítésének lelkes szószólói voltak a 90-es években *Peres Sándor* és *Láng Mihály*. Főérvük – hogy a tanítóképzők mintaóvodákkal láttassanak el – a kisgyermek tanulmányozása volt, amint ezt külföldön sok helyen bevezették. E reformgondolat azonban, az óvóképzésnek 1898-iki rendezésével, soha sem tudott érvényesülni.

A legfontosabb problémáknak, a tanítóképző-intézet tantervmódosításának történetét, láttuk az előző pontban. Ez egyszerű tételből is kitűnik, hogy a pedagógia történetének kettősségét: az intézmények és elvek történetét, sokszor csak mesterkéltén lehet szétválasztani.

60. KÁRMÁN MÓR. Az 1900-as évek elején *Kármán Mór* szemlét tartván a tanítóképzésre vonatkozó javaslatokon, arra a megállapításra jut, hogy a legtöbbnek az 1868. XXXVIII. t.-cikknek meg nem tartása az oka, sem az állam, még kevésbé a felekezetek részéről. A negyven esztendeje fennálló törvény sok tekintetben csak a kereteiben valósult meg, pl. a képzés lényegét biztosító gyakorlóiskola sem létesült mindenütt. Maga az állam, a saját képzőiben is eltekintett sok olyan követelménytől, melyet a törvény határozottan kimond. *Kármán* főként a felvétel-, a tanulmányi rend- és a képesítésre vonatkozólag kíván reformokat új törvénnyel biztosítani.

Az eredeti törvény a 15. életévet teszi korhatáruul abban a reményben, hogy az elemi népiskolára épített felső népiskola a maga

²¹⁷ Magyar Tanítóképző 1897. XII. évi.

3 esztendő tanfolyamával kerekded egészet biztosít előkészítőjéül a tanítóképzőnek. Az időközben elszaporodott polgáriskola azonban sokkal nagyobb látogatottságnak örvendett, mint a felsőbb népiskola. A felsőbb népiskola nem bizonyult életképes iskolának a törvény szerint; sem. A tanítóképző szempontjából a baj abban van, hogy a polgáriskola négy osztálya nem biztosítja a kerek egészet, mert tanterve 4 évfolyamra oszlik. A képző részére kívánatos volna a polgáriskola tantervét úgy fölépíteni, hogy egy befejezett egészet nyújtson (1918. évi polg. isk. tantervben ez megvalósult), mert különben nincs alap, amire építsen. Ugyanez a baj jelentkezik akkor is, ha a képző növendékeit a középiskola 4. osztálya után, veszi fel növendékül. Akárhonnan is kapja tanulóit a képző, szükséges legalább a 15. életév betöltése, de elmaradhatatlan a felvételi vizsgálat, amelyen a képző céljainak elérésére a saját szempontjai szerint a legjobban megfelelőköt válogathatja ki. Erre mutat a külföldi praxis, de ezt kívánja a képző jól fel fogott; érdeke is. A négyévfolyamú tanítóképző, mely elvettette a gyakorlati esztendőt, nem juttat kellő mennyiségű időt a gyakorló-iskolában való szereplésre; 4. esztendőben is sok elméletet kénytelen nyújtani, mert az első év a hiányok pótlására fordítódik, szinte előkészítő jelleget ölt.

A második reformcsoport a tantárgyakra vonatkozik. Tagadhatatlan, hogy idők folyamán megváltozott; az elemi népiskola tanítási anyaga, amihez a tanítóképző anyagának is meg kellett változnia. E változás hozza azonban közelebb az életet, a gyakorlatot az iskolával. Az alaptörvény megjelent óta minden tanterv az egyes *tudományáguk neveit* ölelte fel tantárgyakként. Holott ez nem fejezi ki a tanítóképző lényegét, jelesen azt az intézetet, amelynek feladata egyrészt az általános műveltséget nyújtó tudományok alapvető ismertetésével, másrészt a szakiskola jellegét biztosító pedagógiai tárgyak tanításával megközelíteni a tökéletesebb tanítóképzést. A tudományágaknak egymással természetesen összefüggő részeit kell egy-egy tanulmányi körbe illeszteni. Ezen tanulmányi körök a kitűnő tantervkészítő *Kármán* elgondolása szerint a következők lehetnének: 1. *neveléstani tanulmány* (lélektan, nevelés-történet, neveléstan, szervezettan); 2. *nyelvi és irodalmi tanulmány* (magyar nyelv, irodalom, ékesszólás, stílusgyakorlat, valamely hazai nyelv, latin, vagy modern nyelv); 3. *társadalmi és történelmi tanulmány* (Magyarország története és társadalmi fejlődése, államtan, hazánk és a főbb államok politikai földrajza, közgazdaságtan, gazdasági összeköttetések, hazai és idegen államok gazdasági földrajza, hazai köz-, magán- és büntetőjog elemei); 4. *matematikai és természettudományi tanulmány* (alkalmazott aritmetika, algebra, és geometria, matematikai és fizikai földrajz, hazánk természeti viszonyai, fizika, kémia alkalmazásai, hazánk gazdasági életére való tekintettel a természetrajz mind a négy ága: föld- és ásványtan, növény- és állattan, az emberi test ismertetése, fejlődése); 5.

művészeti és ügyességi tanulmányok (ének és zeue, rajz, mintázás, gazdasági, és háztartási gyakorlat, testgyakorlat és céllövészet).

A harmadik csoportot alkotják a képesítésre vonatkozó reformok, amiket *hármán* magáévá tesz. Elvi alapon a következőképpen menne végbe a képességvizsgálat: bármilyen jellegű tanítót vagy tanítónót csak az állaim által megbízott 12 képesítő bizottság egyikénél magyar nyelven, kiállított vizsga után lehet alkalmazni rendes tanítónak. Ezen tanítói lizli vizsgálaton a pedagógiai tárgyakon kívül szerepel: magyar nvelv és irodalom, hazai történet és földrajz, alkotmánytan.

A képesítő bizottság tagjait és elnökeit mindentől függetlenül a. miniszter nevezi ki, szakfőr fiak. főképen tanítóképző igazgatók, tanárok, tan felügyelők, felsőbb és középiskolai tanárok közül.

Ezzel megszűnnének a felekezeti képzők és az állami képzők között levő különbségek.²¹⁸

61. Az 1904. évi népoktatási törvényjavaslat. A történelmi sorrendet (megtartva, az elvi tanítóképzés múltjában állomást jelent *Berzeviczy Albert* minisztersége alatt 1904-ben napvilágot látott törvényjavaslat, mely a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. t. cikket s az ezzel kapcsolatos törvények módosítását foglalja magában.²¹⁹ A javaslatnak a tanítóképzés- és képesítésről szóló IV. fejezete törvényben óhajtja kimondani mindazokat az intézkedéseket, melyek 1901-ig a négyévfolyamú tanítóképző-intézetekben csak rendeleteken nyugodtak. E tervezet a tanítóképzés keretét ugyan nem érinti, továbbra is meghagyná 4 évfolyaméinak, de újat jeleni a lanítóképesítő vizsgálatok tekintetében. A vizsgálat két szakaszból áll: 4. a tanítóképesítő alapvizsgálatból, mely felöleli a tanítóképzőkben tanított általános műveltséget nyújtó tanulmányokat; 2. a tanítóképesítő szakvizsgálatból, mely a tanítói szakműveltség, a tanítói és nevelői készség megállapítására szolgál. (65. §) Az alapvizsgálatra minden képzőintézetben a miniszteri kiküldött elnöklete alatt a négy évfolyamot sikerrel elvégzett jelöltek bocsáttanak, melynek rendjét bármilyen jellegű tanító- és tanítónőképző-intézetre nézve a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Az alapvizsgálat a tanítói állomás ideiglenes betöltésére jogosít. Végleges tiszt betöltésére az alapvizsgálat letétele után legfeljebb 2 év múlva kiállott szakvizsgálat, mely után a jelölt oklevelet nyer, jogosít. A szakvizsgálat állami (országos) vizsgálóbizottság előtt történik. A magyar nyelvű állami szakvizsgálat tárgyai a nevelés- és tanítás tanon, a tanítási gyakorlaton kívül a hit-es erkölcsstan, a magyar nyelv és irodalom, hazai történelem és földrajz

²¹⁸ Kármán. Pedagógiai dolgozatok. II. k. 1-67. lap,

Kármán: Vélemény a tanítók képzése és képesítése tárgyában, a népoktatás egész körét tekintve. Magyar Tanítóképző 1904. XIX. évf. 30-38. lap.

²¹⁹ Magyar Tanítóképző 1901. XIX. évf.

és alkotmánytan. Az alapvizsgálat utáni 1 vagy 2 év a hivatalosan igazolható tanítói gyakorlat megszerzésére szükséges. Az állami képe-
sítés gondolatának érvényre jutását a javaslat indokolása a tanítói
tisztség nagy horderejével, az állami köztisztviselői mibenlétével és
a külföld hasonló intézkedésével erősíti. Több, mint 20 esztendő
lepergése után valósultak meg, akkor is csak részben, a javaslat gondo-
latai. A javaslat törvényre emelését ugyanis elsodorta az akkori poli-
tikai egyenetlenség. Az alap- és szakvizsgálat, ha nem is ezen a néven,
de érvényesült az ötévfolyamú képzés szálkában. Az állami képe-
sítés pedig több más javaslattal együtt még mindig a javaslat álla-
potában, sínylődik.

62. KÖVESKUTI JENŐ. A magyar tanítóképzés ezmppfoi-lörténe-
tének legjelentősebb fejezete *Köveskuti Jenő* nevéhez fűződik. A ta-
nítóképző-intézeti tanárok 1908. évi január 5-én tartott kongresszusán
a tanítók *akadémiai* kiképzéséről tett radikális javaslata meglepte a
kongresszust. Pedig a javaslat lényege már benne volt a levegőben,
Köveskuti megérezte a közhangulatot és történelmi alapot adván neki.
bátran foglalta szavakba. A közvélemény tavába bedobott kő hatalmas
hullámgyűrűket vert fel, de e gyűrűződés még ma sem ült el. A
gondolat ma is él, talán csak megindokolása nyert a negyedszázad
után más színezetei. Az akadémiai törekvések egyik eredőjét a német-
országi tanítói mozgalmakban kell keresnünk.²²⁰ Königsbergben, 1904-
ben megtartott német tanítói gyűlés visszavonhatatlanul magáévá tette
az akadémiai tanítói képzés megoldását, melyet *Muthesius* és *Rein*
Vilmos is pártfogoltak. E példából merítette erejét a magyar tanítószág
hasonló mozgalmaiban, melynek elérésétől remélte az intellektuális
és szociális emelkedését. Ennek adott kifejezést az V. egyetemes ta-
nítógyűlésen, de ezt hangsúlyozta a II. tanügyi kongresszuson, is.
A tanítók akadémiai kiképzésének második eredője kétségtelenül pe-
dagógiai természetű. A tanítóképzés háromévfolyamú intézményének
négyévfolyainúvá való fejlesztése nem váltotta be a hozzáfűzött re-
ményeket. Különösen nem az 1900-as évektől kezdve, amikor is
a túltömött tanterv részben fárasztó és unalmas ismétlésével, más-
részt nagy heti óraszámával bénító lag hatott az öntevékeny, a magát
az intézet elhagyása után is továbbképző tanító megteremtésére. Más-
részt pedig az igen sok tekintetben mélyebb átgondolást követelő pe-
dagógia, mint a kultúrhistoria, a műveltség szoros tartozéka, a ta-
nítónövendék korával össze nem egyeztethető erőfeszítéseket kívánt.
Akinél ez az erőfeszítés hiányzott, az a pedagógia helyett egy nagy
ballasztot cipelt magával az életbe, lelki csömört érezve minden reform
iránt, ami a szükséges »tanítói mesterség«-en kívül esett. A sokszor
csak sovány kenyérkereső tanítói mesterség gyakorlása pedig csak

²²⁰ Ily irányú mozgalmak Németországban már az 1870-es évek
elejére vezethetők vissza.

psychikai reakciója volt a nem minden irányban kielégítő tanítóképzésnek.

Köveskúti javaslatában kiemeli a tanítóképzők nagy szerepét a nemzet közművelődésében. Annak emelése csakis a tanítóképzés emelésén keresztül lehetséges. Javaslatában kiindulópontul veszi a tanítóság ama gondolatát a tanítóképzés terén, hogy akadémiai fokon történjék s formáiban a középiskolai tanárképzéshez hasonlítson. Tervezte a fentebbiek alapján a következő pontokba foglalható:

1. A tanítók (-nők) kiképzésére és képesítésére a tanítóképző- (tanítónőképző-) intézetek fölül két évfolyamra terjedő pedagógiai akadémiaikat szervez a vall. és közokt. miniszter.

2. A hivatásukhoz megkívántató neveléssel és közismeretekkel az eddigi fokon és irányban működő tanítóképző középintézetek látják el a tanító-növendékeket.

3. A tanítóképző középintézet elvégzése után tanítói érettségi vizsgálatot tesznek a növendékek az összes közismereti tárgyakból és a pedagógiai előkészítő ismeretekből, melyek: az embertan, lélektan, logika.

4. A tanítói érettségi vizsgálaton a min. kiküldött, illetőleg a tanítóképző felügyeletére rendelt kormányközeg elnöke alatt a tanítóképző int. tanárai kérdeznak és osztályoznak.

5. A tanítói érettségi bizonyítvány feljogosít az egyéves önkéntes-ségre, a pedagógiumra²²¹ és a tud. egyetem bölcsészeti fakultására, de elsősorban a pedagógiai akadémiaira való beiratkozásra.

6. A pedagógiai akadémia tantárgyai: a) embertan, b) lélektan és logika, c) nevelés- és oktatástan, d) részletes módszertan, e) neveléstörténet, f) iskolaszerveztan, g) bölcsészettörténet, h) gyakorlati tanítások.²²²

A pedagógiai akadémiaira középiskolai érettségivel is be lehet lépni, ha az illető a tanítói érettségi tantárgykülönbözetből pótvizsgálatot tesz.

7. A ped. akadémiai évfolyamok befejeztével nyomban tanítóképesítő-vizsgálatot tehet a jelölt az akadémia tárgyaiból, melynek sikeres letevése után tanítói (-női) oklevelet nyer.

8. A tanítóképesítőn a minisztertől kiküldött bizottság működik, melynek tagjai: szaktudósok, kir. tanfelügyelők és jeles népiskolai tanítók, kiket a miniszter 5-5 évre nevez ki, végül az akadémianak s a tanítóképző-intézetnek igazgatója és tanárai.

9. A magánúton való tanulás nincs megengedve, de a régi rendszer alapján végzett oki. tanítók, ha akarják, magánúton is megszereshetik az akadémiai képesítést.

10. A ped. akadémia mellett két gyakorló-iskola működik, két tanárral. Az akadémiahoz tartoznak a tanítóképző középintézetnek szaktanárai is. előadván szaktárgyaiknak részletes módszertanát.

11. Az akadémianak pedagógiai szaktanárai (tanárnői) számára, az átmeneti időre (amennyiben szükséges) a miniszter pedagógiai és

²²¹ Polgáriskolai Tanárképző Főiskola.

²²² Kár, hogy a tervezetből kimaradt az erkölcsstan, az etika, mert hisz a pedagógia a lélektanon és etikán épül fel.

bölcsészeti tanfolyamokat szervez. E tanfolyamokat vizsgául fejezi be, melynek letévése vitán a megvizsgáltak ped. akad. tanári oklevelet nyernek.²²³

Merész előrs a tanítóképzés történetében *Köveskúti* javaslata, ha egybevetjük az akkori lényeges tanítóképzéssel és a tanítók és azidejű szociális helyzetükért folytatott küzdelmével. Az első ilyenmü javaslat, mely főiskolai jellegü tanítóképzést kíván, hogy ez által minden keretbövítő javaslatnak kútfeje legyen. Tanulmányának utolsó fejezetében megengedhetőnek tartja, hogy egyetemi városokban a pedagógia akadémia kapcsolatba hozandó az egyetememéi, oly módon, hogy az akadémia növendékei bizonyos tárgyakat az egyetemen hallgathatnának.²²¹

Az egyetemi képzés gondolatának folyamányát kell látnunk a katolikus tanítók Pécssett, 1911 júliusában megtartott országos gyűlésén elhangzott *Kóródy Miklós-féle* javaslatban, A tanítóképző megahagyásával ugyan, de egyetemi tanítói tanfolyam végzéséhez köti a tanítói oklevél megszerzését. Tervezete szerint a tanítóképző a polgáriskola vagy középiskola 6. osztályát végzett tanulókból veszi növendékeit. A képző 3 évfolyamü, ami után következik a. 2 esztendő (egyetemi tanítóképző) tanfolyam és ezt betetőzi az 1 éves tanítói gyakorlat megszerzése. A tanítóképesítő-vizsgálat csak a gyakorlat megszerzése után történék.

Ugyancsak az egyetemi képzés mellett döntött, megmaradva eredeli álláspontjánál az 1912-ben megtartott VII. egyetemes tanítói gyűlés. A tanítógyűlés a tanítóképzést a középiskolai érettségire épített 2 éves egyetemi vagy főiskolai képzésben látta bitosítottnak a maga céljainak elérésére!

Mindezek a javaslatok, tervezetek, híjával voltak annak a megahgondolásnak, hogy a csupán jobb anyagiak elérését célzó magasabb fokü tanítóképzés nem jelenti egyúttal a legjobb tanítóképzést. Ön-kéntelenül felötlük a kérdés, hogy a középiskola és az egyetem meny-nyiben vannak tekintettel tanulmányi célkitűzésükben a tanítóképzésre? Vájjon a tanítóképzés teljesen kimerül-e az általános és szakmüveltség okulásában? Ha igen, miért létesültek külön, önálló tanítóképző-intézetek, hanem miért akarják sajátosságától megfosztva és miért nem a meglevő kereteit bővítve fejleszteni?

64. FINÁCZY ERNŐ. Azok, akik a tanítóképzésben nem csupán az ismeret egy bizonyos tömegének elsajátítását, hanem a történeti alapot meghagyva és a tanítótság misszióját a képzésen kívül a nevelésben is látták, főképen a tanítóképző-intézeti tanárok, a tanítóképzés fejlesztését a meglevő intézetek épségben hagyása mellett gondolták

²²³ Magyar Tanítóképző 1909. XXIV. évf.

²²⁴ Magyar Tanítóképző 1909. XXIV. évf. 212. lap.

el. A tanítóképző-intézeti tanárság egyelőre feleslegesnek gondolta az akadémiai vagy egyetemi tanítóképzést. Sokkal közelebb feküdt hozzá *Mohar József* javaslata: a meglévő évfolyamok számát egyel növelni.²²⁵ Ezzel a túlterhelés megszűnnék és a nívó is emelkednék.

Az 1911. évi tanterv túlterhelését megszüntetni és az elmélyülést biztosítani csakis a meglévő keret bővítésével, az V. osztály felállításával, látja sikeresnek *Quint József* idevágó tanulmányában, melyhez a külföldi hasonló intézmények alapos tanulmányozása adta meg az alapot. Szerinte: Ámítás, bogy a tanuláshoz elegendő a lanár és tanuló iskolai együttes munkálkodása.²²⁶ A túlterhelést csak az óraszám apasztásával lehet megoldani. Ennek pedig egyedül megnyugtató kiútja az öt évfolyam megszervezése a mai tanterv alapján.

De nem szándékozik a tanítóképzést az egyetemre, vagy más pedagógiai akadémiaira vinni a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének 1912. évi április 1-én és 2-án Kiskunfélegyházán tartóit közgyűlésének illusztris előadója. *Fináczy Ernő* sem. Az európai szemüvegen nézett Tanítóképzésünk jövője: c. előadást nagy érdeklődéssel várta a közgyűlés, mert az előadó a budapesti tudományegylelem pedagógiai rendes tanára és az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető elnöke volt. *Fináczy* a jó néptanító fogalmából indul ki és boncolgatja, hogy a jelenlegi tanítóképzés mennyiben szolgálja ezt a célt. Megállapítása szerint a közműveltségi anyag szerfelett sokfélesége aránylag rövid időre van össze tömörítve, aminek következménye a kompendiózus: tanulás, ami a szellemi energiát nem fokozza, hanem ernyeszti, a finomabb gondolkodást lehetetlenné teszi. Másrészt pedig hibája a meglévő képzésnek, hogy a közismereti és pedagógiai tárgyak tanítása nincs időben elválasztva. Lélektan, pedagógia, gyermektanulmány, továbbá a tanítás gyakorlata nem szerencsés egymásutánja a tanítónő vendek oly fiatal korára esnek, amikor neki még igazi lelki élménye alig volt, elméleti szempontjai nincsenek, a megfigyelésnél hiányzik a tudatossága, ami végeredményben a Lanítói eljárás átgondolását nehezíti meg.

A meglévő hibák a tanítóképzés új szervezetével volnának kiküszöbölendők a műveltség gyarapítása és a pedagógiai képzés elkülönítésével. *Fináczy* szerint a tanítóképzés ideje 6 esztendő. Az első négy év a közismereti tárgyak elsajátítására fordítandó, mindig a népiskolára való vonatkozásokkal együtt és a gyakorlóiskolai tanítások állandó megfigyelése mellett. A tanítóképző második tagozata 2 esztendő, imely 4 szemeszterre oszlik. Az első félév anvaga a lest- és élettan, a másodiké általános és gyermekpsychologia. gyermektanulmány. A harmadik félév tárgya a pedagógia és módszertan, továbbá a gya-

²²⁵ A tanítóképző-intézeti tanárok temesvári 1910-ben megtartott közgyűlése is ezt fogadta el.

²²⁶ Magyar Tanítóképző 1912. XXVII. évf. 82. lap.

korlati pedagógiával szerves összefüggésben az iskolai szervezet; a negyedik félévben a pedagógia története. Ebben a tagozatban folynék a gyakorlati tanítás is, továbbá a pedagógiai képzéssel párhuzamosan a vallás, ének, zene, rajzolás, kézimunka, testgyakorlás és a leendő néptanító szociális kiképzése kapcsolatban a gazdaságtannal és neveléstörténettel. Az így szervezett tanítóképzéssel és a tantárgyi felosztással elegendő idő jutna úgy a közismereti, valamint a pedagógiai műveltség elmélyítésére, szellemük megértésére a sok olvasás révén. Az új tanulmányi szervezet új tanítóképesítést kíván. *Fináczy* tervezete szerint az első tagozat végén a növendékek a közműveltségi anyagból tennének vizsgálatot. Még pedig a következő tárgyakból: magyar nyelv és irodalom, magyar történelem, természettan és mennyiségtan. A második tagozat végén tennék le az elméleti és gyakorlati pedagógiai vizsgálatot.

A reform maga után vonná a tanítóképző-intézeti tanárképzést is, melynek súlypontja a tudományos képzés szempontjából az egyetemre esnék²²⁷

Fináczy előadásában a tanítóképzés enne szervezetét a »jövő zenéjé«nek nevezte, valóban az volt, de érdekes, hogy ettől kezdve a tanítóképző-intézeti tanárság magáévá tette ezt a jövőt. Kezdetiben nagyon sokan mintha megijedtek volna a »rohamos« fejlődéstől, de hovatovább minden időadás és tanulmány, mely a túlterhelés, szociológia, gyakorlati képzés, alkotó munkára való nevelés, továbbképzés, szakszerűség, szakfelügyelet, egységes tanítóképzés és képesítés, az egyes tantárgyak mindenoldalú szervezeti és didaktikai bírálata már a tanítóképzés hat esztendő kereteinek szemelött-tartásával jutott kifejezésre, így *Fináczy Ernő* előadása fáklyagyújtója volt a magyar tanítóképzés történeti alapjait meghagyó továbbfejlesztésnek.

64. MOHAR JÓZSEF törvénytervezete. A tanítóképzés szervezetének megreformálásában mind jobban és jobban megerősödött az a felfogás, hogy hivatását jövőben is csak akkor tölti be legtökéletesebben, ha a képzés helye továbbra is az érdemekben gazdag múltú tanító-intézetekben marad. Az eredeti javaslatában pedagógiai akadémiákat kívánó *Köveskúti* is revidálta nézetét és polémiába száll a tanítóság ama követelésével, hogy a tanítóképzés a középiskolai érettségire épített egyetemi tanfolyamokon történjék. Véleménye szerint a »tanítót tanítóvá nevelni kell«, amire sem a középiskola, sem az egyetem nincs berendezkedve, de nem is akar és nem is tudna berendezkedni.²²⁸ A tanítóképzés eddigi helyét megtartva készíti elő *Mohar József* is az ötévfolyamú tanítóképzés törvénytervezetét.²²⁹ Két esz-

²²⁷ Magyar Tanítóképző 1912. XXVII. évf. 254-262. lap.

²²⁸ Magyar Tanítóképző 1914. évf. 313-326. lap.

²²⁹ Magyar Tanítóképző 1914. évf. 327-332. lap.

téridővel később, 1916-ban pedig megjelenik tőle tanítóképzésünk továbbfejlesztésének irányelveivel együtt a tanító- és tanítónőképzés országos és egységes rendelkezéséről szóló törvénytervezete.²⁵⁰ E dolgozatok már a háború sugalmazta nemzeti érvényesülés, a magyar vezető szerepet továbbra is biztosító törekvések jegyében hagyták el a sajtót. A háború idején már hallhatóvá lett nemzeti aspirációk kiegyenlítésére a tanítóképzésünkben eddig hiányzó nemzeti egység orvoslására a magyar nemzeti szellem kidomborítását és uralmát szögezi le tanító képzésünk legelső és uralkodó irányelvűl. *Mohar* a történeti fejlődés alapján áll, mikor a tanítóképzés eddigi bevált rendszerét akarja továbbfejlesztetni, azt nemzeti szellemmel és modern pedagógiai tartalommal telíteni, aminek figyelembevételével a tanítóképző szakiskola jellege fokozódik. A tanítóképzést mélyebb nemzeti tartalommal, több pedagógiai értékkel ellátni, a szociális és állam polgári nevelést több figyelembe részesíteni kívánó *Mohar* az eddigi keretet szűknek találja. Éppen ezért, a tanítóképzést arra a színvonalra, amelyről a kívánt nemzetnevelés hatásokat kifejtheti, csak bat évfolyammal emeljük.²⁵¹ Az akkori (jelenlegi) szűkös pénzügyi viszonyokat tekintve véve, átmenetileg megelégszik 5 évfolyammal is, amit legkönnyebben a heti 36 óraszámnak 30-ra való leszállításával lehet elérni a majdnem eddigi tanári létszám mellett, csupán alig számbajövő dologi kiadásokkal.

A tanítóképzés 6 évfolyamára vonatkozó elvi álláspontja mellett törvénytervezetét a tanítóképzés országos és egységes rendezéséről 5 évfolyamúnak dolgozta ki. A 96 §-os törvénytervezetet a nemzeti jelleg rigorózus érvényesülése és nagy körültekintés jellemzi. Felöleli az állítás és fenntartás, a szervezet, felvétel és segélyezés, tanulmányi, ügyek, tanári testület és igazgatás, tanárok fegyelmi ügyei, tanítóképesítés, tanítók továbbképzése, tanárképzés és képesítés, felügyelet és ellenőrzés fejezeteiket, amelyek sok-sok részletmunka, beható tárgyalás, a kivihetőség lelkiismeretes megvizsgálásának összessége, rövid törvényszakaszokba való belepréselés. Törvénytervezetének szinte kivonata az a 12 pontból álló határozati javaslata, melyet a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének 1917. évi közgyűlése határozta el. E hatévolyamú terv elfogadásához hozzájárult *Seyferl Richárd* zchopai szász kir. tanítóképző-intézet igazgatójának ugyanezen közgyűlésen megtartott előadása, a szász tanítóképzéséről.²⁵² A külföldi hasonló mozgalom csak erősítette a magyar törekvést.

Az elfogadott javaslat törvényben kívánja kimondani a tanítóképzés sürgős továbbfejlesztését nemzeti szellemben, szakiskolai és

²⁵⁰ Magy. Tanítóképző 1916. XXXI. évi. 2., 3., 4. szám.

²⁵¹ Magy. Tanítóképző 1916. XXXI. évi. 43. lap.

²⁵² Magy. Tanítóképző 1917. évf. 225., 233. lap.

népies irányban a történelmi folytonosság alapján. A nemzeti szellem követelményének megfelelően a pedagógia, a nemzeti tárgyak bővítve, mennyiségtan, ének és torna az összes hazai tanítóképzőkben kizárólag ungar nyelven tanítandók. A szakiskolai jelleg a pedagógiai órák kedvezőbb számában jusson kifejezésre, a gyakorlati képzést pedig a bárom tanítós osztott gyakorló-iskola képviselje, a demokratikus fejlődés érdekében teret kell engedni a szociális és állampolgári nevelési biztosító tárgyaknak, de ezenkívül a tanítóképző minden irányú nevelői hatását fokozni kell az akarat és jellem, az alkotó munkára való nevelés érdekében. A testi nevelésben a honvédelmi készség fejlesztése érdekében kapjanak helyet a katonai gyakorlatok és a nevelő sport egyes ágai. A hatékonyabb nevelés előmozdítására és a képzés intenzitásának növelésére a képzőkkel kapcsolatban inter-nátusok és köztartások állítandók.

A felsorolt ebek és követelmények kellő érvényesülése a mostani négyesztendős keretben csak fokozná a meglevő túlterhelést, ezért a tanítóképző-intézetek 6 évfolyamú és osztályú szakiskolákká fejlesztendők, melynek két felső évfolyamára essék tantervileg a pedagógiai, gazdasági, szociális és népművelési képzés. Az egység biztosítása érdekében valamennyi képző tanterve és normál tain mené te kivétel nélkül azonos az állam intézeteivel, azonképen azonosak a tanárok anyagi és szolgálati viszonyai. Tanítóképzőkben csak törvényes képesítésű tanítóképző tanárok és tanítók alkalmazhatók. Az intézetek szakszerűségét egységes állami felügyelet biztosítja. A tanítói képesítés kizárólag az állam joga. Két részből áll: a IV. év végén leteendő és főképen közműveltségi tárgyakra kiterjedő alapvizsgából és a VI. év sikeres elvégzése után pedagógiai, nemzeti, és népműveltségi. továbbá gazdasági ismeretekre vonatkozó tani tó képesítő vizsgálatból. A végzett tanítók részére az állam gondoskodik intézményszerű továbbképzésről.²³³

65. FEKETE JÓZSEF és FRANK ANTAL. A háború utolsó esztendejében nagy figyelmet keltett *Fekete József*. Tanítóképzésünk korszerű újjászervezése című²³¹ modern elgondolása, ma is üdén ható javaslata. Tanítóképzésünk szervezeti és tantervi kidolgozásánál a korszerű uralkodó eszmék és a népművelés irányítják tollát. A világháború lezajlása utáni korszakol szerinte a demokrácia, a szocializmus és a nemzetköziség lógiák jellemezni. E három nagy áramlatban magyarságunk megtartására, az áramlatoknak a kellő mederben tartására egyedüli biztos támaszt népművelésügyi reformokból kell építeni. A népművelés, mely a nemzeti politika elsődrendű lel adata, tudományos tanítóképzést kíván, A jövő tanítójának a nemzet nevelőjének kell lennie, mert a háborúban eldurvult néplélek finomítása,

²⁵³ Magyar Tanítóképző 1917. XXXII. évi. 181-183. lap.

²⁵⁴ Magyar Tanítóképző 1918. XXXIII. Évf. 225-2 10. lap.

nemesítése és a néperkölcös megjavítása is a tanító feladata. A népnek a háborús szenvedés nemcsak a jogát és a jóllétét érlelte meg. Az igazi demokratikus államnak a háború által felébresztett művelődési vágyát is ki kell elégítenie. A magyar tanítóképzés újjászervezésének tehát fokozottabban nemzeti szellemben a nemzeti egység megteremtésére, a szociális érzület és gondolkodás kifejlesztésére, a demokratikus szellem megalkotására és tudományos szakszerűségekre kell törekednie.

E követelmények megszerzésére, a szellemi: és gondolkodásmód elsajátítására tanfolyaimok alkalmatlanok. Sikeres megoldásuk csak a kéltagozatú 6 évfolyamú modern, tanítóképző-intézetekben érhető el, oly formán, hogy – a tantervi egységnek és kapcsolatoknak fenntartása mellett – az alsó négyéves tagozatban főként a közműveltségi-, a felső kétévesben pedig a szakképzés uralkodnék. A képzés és a nemzeti egység biztosítására a szakképzés kizárólagos joga az államé, míg az alsó tagozatban, a közműveltségi képzés az állam és a felekezetek kezében lenne. A pedagógiai és szociális szakképzés tárgyai a félévekre osztott felső kétéves tagozatban, heti 32 órában a következők: magyar nyelv és irodalom, az előadás művészete, nemzetiségi nyelv, magyar művészet története, iskolai- és népegészségtan; általános és gyermeklélektan gyakorlatokkal és kísérletekkel, logika, etika, nevelés tan, tanítástan, módszertan mintatanításokkal, pedagógiai szemináriumi és tanítási gyakorlatok, bölselet- és neveléstörténet, a magyar neveléstörténet, művelődési politika és a magyar köznevelés szervezete, népiskolai ügyvitel; néprajz és társadalomtudomány szemináriumi gyakorlatokkal, .szociálpolitika, népfőiskolai gyakorlat; gazdaságtan és gyakorlata, rajz, kézimunka és testedzés.

Az alsó tagozat elvégzése után. a jelöltek érettségi vizsgálatot tesznek. A felső tagozat kötelező félévi és év végi. kollokviumok után a hallgató alapvizsgát tesz, melynek tárgyai a nevelés-tudomány alapos segéd tudományai, néprajz, szociológia, irodalom, az alapvizsgálat, után a tanítójelölt két évi gyakorlatra kötelezendő a közoktatási miniszter által kijelölt nemzeti gyakorló iskolában, mely után tanítói szakvizsgát tesz a neveléstudomány valamennyi ágából.²³⁵ A gyakorlat alatt köteles dolgozatot készíteni iskolájának pedagógiai és néprajzi állapotáról.

Nagyjában ugyanezen szellemben és keretben építi meg *Frank Antal* a tanítóképző felső tagozatának tantárgy és órabeosztási tervzetét. A pedagógiai tanulmányok tudatos továbbfejlesztése és helve a 6 évfolyamú tanítóképzésben ²³⁶ c. hosszabb dolgozatában a ta-

²³⁵ Lásd: Lechnitzky Gyula: A kötelező gyakorlat, a tanítói szakvizsga és tanítói továbbképzés. Magy. Tanítóképző 1918. XXXIII. évi. 182-196. lap.

²³⁶ Előadatot, de nyomtatásban nem jelent meg. A szerző kézírata.

nítóképzés növelését a pedagógiai tantárgyaknak, mint a képzés tengelyének, helyes kiépítésében ragadja meg. Tanulmányának kiindulása az az elv, hogy a Legjobb iskola sem készítheti elő a tanítót az élet minden eshetőségére. Ezért a pedagógiai tanulmányokat tudatosan továbbfejlesztő munkában a teremtő erő nevelését, az alkotói munkára való törekvést tüzi ki célul. A cél elérésének pszichológiáját az elmélet és gyakorlat teljes harmóniájában, az önálló tantárgyként szereplő gyermektanulmányban, egy rendszeres tudományos pedagógiai elméletben látja. Miivel pedig a pedagógia összefüggése a filozófiával nyilvánvaló, szoros tartozéka tehát a tanítóképzésnek is, annak történetén kívül a mai ismeretelmélet és ontológiával együtt. A logika, etika, és esztétika pedig önálló disciplinaként kell, hogy szerepeljen a tanítóképzés tantervében. Mindezen tanulmányok nem dogmatikusan, tárgyalandók. Az öntevékenység és a tanítójelölt világnézetének kialakítását segíti elő a pedagógiai szeminárium keretén: belülről a sok olvasás. Az eredeti forrásból való roerítés üdesége, a háborús tapasztalat ügyes felhasználása, a humaniorák és reáliák kölcsönössége és a gyakorlat kellő szóhoz juttatása jellemezze a jövő tanítóképzését.

66. MOLNÁR OSZKÁR munkaterve. Történeti vázlatunkban lehetlenség megemlékezni mindazon téglahordókról, akik a jövő tanítóképzés épületét modernizálni igyekeztek. Csak az útjelzők munkája is óriási. A bátor vonalvezetést az 1919. esztendőben egy kicsit megakadályozta a proletárdiktatúra négy havi, történelmi alapot elvető, nemzeti és vallásos szellemet kirekesztő egyoldalú kultúrpolitikája;. Reformjai során a tanítóképzést az egyetemre akarta vinni, hogy a jövő tanítógenerációt a saját uralkodásának szel lemében alaposabban képezhesse ki a középiskolai »tanítók::-kai közösen, szemes egységben.²³⁷ Az idő meggátolta az, ötlet valóra válását.

A proletárdiktatúra elmúta után, az ország talpraállításának munkájában a tanítóképzés már nemcsak a vele foglalkozó pedagógus szakörök, hanem az egész nemzet egyetemes ügye lett.²³⁸ A reformok újbóli elővételét a tanítóképzés terén megint a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete állította előtérbe. 1920. januárjában, a törekvések tudatos és tervszerű megindulása *Molnár Oszkár* nevéhez fűződik, aki A tanítóképzés reformjának munkaterve:²³¹ c dolgozatában a reformira irányuló tevékenységet, hogy az a cél érdekében eredményre jusson, megszervezte. Kitűnő gondolata volt a

²³⁷ L.: Fináczy Ernő: Négy hónap a magyar közoktatás lörléneléből. Magyar Paedagógia 1919. XXVIII. évf. 92-114. lap.

²³⁸ V. ö. a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 205.116-1919/B. I. sz. leiratát, melyben a minisztérium az általa szervezendő tanítóképzői reformbizottságba a Tanítóképző Intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének három kiküldöttjét kéri.

²³⁹ Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. évf. 21-25. lap.

munka tervéi elkészíteni. Nagyszerű programújának első pontja a tanártestületek Int. intézendő kérdőpontok összeállítására.²⁴⁰ E kérdőpontok vonatkoznak a tanítóképzés keretére, annak kitöltésére, a tanítók továbbképzésére és a tanárképzésre. A 49 kérdésből álló kérdőív az ország valamennyi tanítóképző-intézetében a tanártestület megbeszélésének tárgya volt. A visszaérkezett válaszok alapján, készítette el az Egyesület az 1920. június 6-áról kelt *memorandumát*²⁴¹ a magyar tanítóképzés újjászervezéséről²⁴² juttatta el a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, hol imiegeértő fogadtatásra talált. A memorandum a tanítóképzés szükségességét a már eddig ismert lett érvekkel igyekezett eredményre segíteni. Amíg azonban az eddigi tervek a tanítóképzőti osztályát két tagozatúnak javasolták, a memorandumban egytagozatú iskolaként szerepel, ami visszaesést jelent. Meghagyja a magántanulás lehetőségét az alsó három osztályban. A közismereti tárgyak óraszámát az emelkedő évfolyamokkal csökken, a pedagógiai tárgyaké pedig nő. A gyakorlatra nagy hangsúlyt helyez: a gyakorlati kiképzés az utolsó baromi évben szerepel a pedagógus, gyakorlóiskolai. tanító és a közis sine re lek tanára együttes munkájával egy osztatlan és egy részben vagy teljesen osztatott gyakorlóiskolában.

Molnár Oszkár munkapontjai között másodikként szerepel a magyar tanítóképzés ámultjának és a felmerült reformtörekvéseknek kritikailag feldolgozott történeti áttekintése. Felfogása szerint a jelen törekvését csak a múlt ily irányú kísérleteiből leszűrt eredmény és a történeti fejlődés figyelembevétele segítheti előbbre. A kérdés kidolgozására az egyesület válaszmánya az ez irányú igyak vések alapos ismerőjét *Köveskúti Jenőt* bízta meg, aki *A magyar tanítóképzés fejlődése*²⁴² címen készítette el értekezését.

A munkaterv egy további pontja a külföld hasonnemű intézeteinek, a külföldi tanítóképzésnek kritikailag áttekintése. A munka o fejezetének megírásához sem hiányzott a hozzáértő munkás toll. *Quint József* dolgozata »A tanítóképzés külföldön»²⁴³ felöleli a kultúrában számottevő valamennyi állami tanítóképzésének szervezetét.

Annál inkább sajnálhatjuk, hogy a munkatervben szereplő hazai gazdasági, társadalmi, kulturális és pszichikai millió megvizsgálása, a hazai tanító- és tanítónőképzők tanulóanyaga antropometriájának és psychographiájának áttekintése – az idő rövidsége és a tárgy természetete miatt – csak gyér munkásra talált. Az előbbi szempont szellemében írt cikket *Tanfí Ivan*,²⁴⁴ kinek mély meggyőződése, hogy a jövendő tanítóképzésnek legelső és legfontosabb feladata a képzés

²⁴⁰ Összeállították: Molnár Oszkár és Sanudy Ottó. u. ott. 25-28. lap.

²⁴¹ Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. évi. 05-70. lap.

²⁴² Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. cvf. 3-1, 5-0, füzet.

²⁴³ Ugyanod.

²⁴⁴ Tanfí I: A tkpző-int. reformjának kérdéséhez.

Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. évi. 3-4. füzet.

anyagának és tartamának megállapítása, ennek beosztása, elrendezése »majdnem technikai föladat«. De a pozitív tartalom hiányzik értékes hozzászólásában. Az utóbbi munkaprogramm keretében írja tartalmas cikkét *Kirchner Béláné* »A leány-ifjúság változási korának élet- és lélektani jelentőségei«²⁴⁵ címen. A felvetett problémák fontossága írma imár nein kétséges. Csak a legutóbbi időben akadtak hazai viszonylatban munkásai.^{2 4 6}

Ha még megemlíjük *Molnár* munkatervének utolsó pontját: tájékoztatást kérni a minisztériumtól köznevelésünk tervezett reformjának kereteiről s vezető gondolatairól, bátran állíthatjuk, hogy úgy szellemében, mint elgondolásaiban a négyévfolyamú tanítóképzés korszakának tervekben és javaslatokban oly gazdag bőségszarujában is kimagasló nevet biztosít a szervezőnek és munkatársainak a tanítóképző hatévfyományú, 1920-ban utolsó reformtörekvése.

1920-ban utolsó törekvés, mert ugyanazon, év őszén megvalósul.²⁴⁷

III. Az ötévfolyamú tanítóképzés

67. A hatévfyományú kísérlete. A világháborút követő politikai hintázás megszűnte után végrei valóra vált az 1891 óta állandóan szőnyegen levő 6 évfolyamú tanítóképzés. A háború súlyos csapásait egyetemes nemzeti megújhódással vélte gyógyítani a politika. A politikától a kultúrpolitikához való átpártolás a háború következménye, tanulságainak kellő mérlegelése. A magyar fajnak minden katonai nagyszerűsége mellett hiányosak voltak ismeretei és tudása. Az elmulasztottak pótlására lázas igyekezet keletkezett. Az általános tudás és nevelés alapjait a népiskola rakja le, aminek főütőereje a tanítói. Tehát a benne működő tanítót úgy kell nevelni és annyi tudással felszerelni, hogy nagy feladatának --- a nemzet egyetemét erkölceiben és ismereteiben felemelni, – meg tudjon felelni.

A hatévfyományú tanítóképzés közelebbi előzményei a múlt korszak végén említett sok-sok esztendő reformmozgalmakon kívül azok az értekezletek, melyek az első nemzetgyűlés vallás- és közoktatásügyi minisztere, *Haller István*, személyes elnökle alatt folytak a minisztériumban az összes érdekeltek bevonásával.²⁴⁸ Hogy mennyire-

²⁴⁵ Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. évf. 3-4. füz.

²⁴⁶ Lásd Frank A.: Bevezetés a pedagógiai ifjúságtanulmányba. Magy. Tanítóképző 1934. XLVII. évfolyam 1-2. sz.

²⁴⁷ Lásd: Kiss József: A magyar tanítóképzés reformgondolotai. Különlenyomat a Magyar Tanítóképző 1933. évi 1-2, és 4.

számából.

²⁴⁸ A tanítóképzés hatévfyományra való kiterjesztésének előadója: Szűcs István min. tanácsos.

szükséges volt; a tanítóképzés kereteinek kibővítése, arra igen. jellemző, hogy az értekezleteken jelentevő tanító képzőt fenttartó konzervatívabb egyházi hatóságok képviselői is sürgősnek mondták ki. Az egyházakra nagy terhet jelentő átszervezés anyagi vonatkozására pedig kijelentettek, hogy ez a kérdés fontosságával szemben szóba sem jöhet. A sorozatos értekezletek eredménye volt azután 1920. augusztus 21.-én napvilágot látott vallás- és közoktatásügyi miniszter 86.377/1920. VIII. B. sz. rendelete,²⁴⁹ mely a tanítóképző-intézeteknek eddigi négy évfolyamját hatra terjeszti ki az 1920/21. tanévtől kezdve. A rendeletet kiegészítette a vele egyidőben kiadott Szabályzat a népiskolai tanítók és tanítónők képzéséről, íképesítéséről és továbbképzéséről.²⁵⁰ A tanítóképzők célja a »jó erkölcsű és nemzeti érzületű nevelőtani személyiségek kiművelése.« A tanítóképzés nemek szerint elkülönítve történik. A tanítóképzők 6 osztályú, egytagozatú intézetek. A tanítóképzést szolgálja a képzővel szerves kapcsolatban levő egy osztatlan es két osztott gyakorló népiskola, továbbképző népiskola és ifjúsági egyesület. A közismereti tárgyak és a pedagógiai tárgyak egymás mellett tanítandók, az V. és VI. osztályokban azonban a pedagógiai és a gyakorlati szakszerű kiképzés előtérbe helyezendő. A közismereti tárgyak lényegében a középiskolai ismeretanyagnak feleljenek meg. A 6. évfolyami sikeres befejezése után a növendékek tanítóképzővizsgálatra bocsá tandók. A (működő tanítók tudományos és szakszerű továbbképzését biztosítja az öt évenkénti, legalább 24 munkanapra terjedő tanfolyamon való részvétel. Azok a hatévfolyamú képzőt végzett tanítók, kik négy éven át valamely népiskolában rendszeresen, sikerrel (működtek, a felvételi vizsgálat sikeres letétele után a polg. isk. tanárképző III. évfolyamára vehetők fel; a népiskolai működés nélkül pedig csak az I. évfolyamára.

Ugyancsak egyidőben jelent meg a Tanításterv a halosztályú tanító- és tanítónőképző-intézetek I. osztálya számára.²⁵¹ Az 1920 21. tanévben a tanítóképző-intézetek már ezzel az új tantervvel kezdték meg működésüket. Az első osztály pedagógiamentes, tisztán <i>közismereti képzés szolgáltatásban áll, heti óráinak száma 30. A tanítóra való kiképzés előkészítéséül csupán a magyar nyelv és irodalom tantervi keretén belül találjuk az olvasmány tárgyalás célját és módszerét. A szakképzés a II. osztályban kezdődik. A II-VI. évfolyamok tanterveit a miniszteri rendelet a tanév folyamán tervezte kiadni. A közölt általános óraterv szerint a heti óraszám az I-III. osztályban 30, a IV-VI. osztályban pedig 32. A hat osztály heti óráinak összege 186, melyből a pedagógiára 20, a gyakorlati tanításra 1-2, összesen 32 óra jutna, vagyis egyhatod rész. Az így felépített tanító-

²⁴⁹ Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. cvf. 99-100. lap.

²⁵⁰ Ugyanott.

²⁵¹ Magyar Tanítóképző 1920. XXXV. évi. 103-107. lap.

képző-intézetek tantervi menni nyújtja sem anyagában, sem elrendezésében azt, amit az intenzív tanítóképzés érdekében oly sokan hangoztattak. A két tagozatú intézmény hiányában a tanítóképzés eddini lényeges hibája, a több évfolyam és nagyobb óraszám dacára továbbra is megmaradt.

68. A Magyar Paedagogiai Társaság tantervi vitája. A hatév-folyamú tanítóképzéssel kapcsolatban a közoktatásügyi minisztériumban 1920. augusztus 13-án megtartott értekezlet a miniszter utasítására a tantervjavaslat elkészítését a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Orsz. egyesületének adta ki. Az Egyesület a tantárgyak kiszemelése, annak osztályok szerinti elrendezésére az egyes tárgyak óraszámának és anyagának megállapítására szakszerű értekezleteket tartott, ahol a kijelölt feladatok elvégzésére, a tanterv egységes felépítésére, általános érvnyű szempontokat állapított meg. A bizottságok munkái, tantervkészítő szempontjai az Egyesület közgyűlésein is tárgyalatott. Ezek szerint mindenekelőtt a *nemzeti* szempont jusson érvényre. Nom anyugati műveltség szemüvegén, hanem, sajátos magyar szemüvegen keresztül kell az anyagot minden tárgyban felkarolni. Érvényesülni kell a *szakmai* szempontoknak, Imert a tanítóképző elsősorban szakiskola. Az *erkölcsös éles* szempontjából ki kell emelni az összes tárgyakból a nevelővonatkokozásokat, még akkor is, ha ez a humaniorák uralmát jelenti. A készülendő tanterv vessen számot a *psychológiai* szemponttal. Figyelembe kell venni az ifjúság fejlődését, nemi különbségét, fizikai és szellemi munkabírását. Érvényesíteni kell a *didaktikai* szempontot, a holt befogadást az élő tanítás és tanulás váltsa fel. A tanterv készítésénél érvényesüljenek a *tudománytani* szempontok, mint a koncentráció, szukcesszió és szimultaneitás. S végül figyelembe kell venni a *technika* szempontot, hogy az elmaradhatatlan értékelés, vizsgálat és képesítés könnyem keresztülvihető legyen. Ez a 7 tantervi szempont a szerzetiekkel összesen 15-re emelkedett.

A felsorolt szempontok figyelembevételénél 16 szaktanári bizottság alakult és a megadott kereteket tartalommal töltötte meg. A kész tantervjavaslat már 1921. márciusában a minisztériumba került. A rövid idő alatt elkészített terv véglegességében az Egyesület elnöksége sem bízott, ami kísérő iratából is kitűnik.²⁵² Az Egyesületnek nem lévén anyagija, a tantervet nom tudta ugyanazokon a retortákon át fimólmítani, mint az eddigi reformjavaslaít. Elmaradt a tanítóképző-intézeti tanári testületekhez való megküldés és ezzel a véleményezés is, most ezt a minisztertől kérte, továbbá azt is, hogy valamennyi teslvér egyesületnek és a Magyar Paedagógiai Társaságnak véleményezés céljából küldje meg. A kérésnek a miniszter eleget tett és a tanítóképző-intézetek új szervezetének és tantervének megvitatását a Magyar. Paed.

²⁵² Magyar Tanítóképző 1921. XXXVI. évf. 1. 1. szám.

Társaság 1921. október 15-én, november 12-én. 26-án és dec. 17-én. rendezi meg.

A vita alá került tanterv a megnagyobbított kerettel szemben. nem érvényesítette azt az óhajt, ami amiatt a keretbővítési törekvések megindultak. Jóval túlhaladta a miniszteri rend eleiben megszabott óraszámot. Megszaporodott ugyan az osztályok és ezáltal az órák száma is, de ezzel, együtt rengeteg anyag kapott bebocsátást; a meglévők szaporodtak, az újak pedig gátat nem ismerő tömegben nyertek polgárjogot, így pl. az V. osztályban, felvett pedagógiai (szemináriumi) gyakorlat, mely maradandó értékű neveléstudományi munkák olvasására, értelmezésére és feldolgozására volt szánva, 19 olyan művet tartalmaz, melyek lapszáma 4-600, sőt 800 között ingadozik. S az erre fordítandó idő heti 2 óra. Kétségtelen, hogy elvégezhetetlen, túlzás.

Nagyjában igaz és elfogadhatók azok a megállapítások, melyeket *Weszely Ödön*, mint főelőadó, a Paedagógiai Társaság vitaülésén a tanítóképző-intézetek új tantervével kapcsolatban tett.²⁵³ Hibája a tantervnek az előadó szerint, hogy a többi iskolafajra nincs tekintettel. sem le-, sem felfelé., nem illeszkedik be a jelentegi iskolaszere ve zelfőe. Az új tanterv mindent újra és előlről kezd. Aki ebbe az új tanítóképzőbe lép, annak nem kell egyebet tudnia, mint írni és olvasni.:²⁵¹ Nincsen tárgy, mely az eddig tanultakra épülne. (Pl. a magyar nyelv és irodalom, számlan-mértan.) Igen sok a felvett tananyag, különösen a matematikában és természetrajzban. Nem igen érvényesül a tantervi szukcesszió és szimultaneitás, hiányzik a koncentráció. Nem helyes a filozófiát a pedagógia történetével összekapcsolni. Felesleges a pedagógiai szemináriumi gyakorlat, mert az olvasást a pedagógiai órák keretén belül is el lehet végezni. Rengeteg az irodalmi olvasmány és olyanok is, amelyek már az előző tanulmányokból ismeretesek. Ismétlések nagy számmal fordulnak elő. Túlzások jellemzik a tantervet. Az I. osztályt előkészítőnek kellene venni s így öt osztályban is el lehet végezni a képzést. *Weszely* szerint lényegében most is ötosztályú a tanterv.

Az előadó ismertetése és bírálata után megindult tárgyalás folyamán igen értékes hozzászólások hangzottak el politikai, szociológiai. gazdasági és szervezeti szempontból.²⁵⁵ A vita igen jelentős állomás a tanítóképzés történetében. Első eset, hogy a tanárok egyesületén

²⁵³ Magyar Paedagógia 1922. XXXI. évi". 1-14 dap.

²⁵⁴ Ugyanott. 1. lap.

²⁵⁵ Magyar Paedagógia 1922. XXXI. évf. 1-2., 3-4. füzet. Az előadón kívül hozzászóltak: Bardócz Pál, Bozóky Endre, Fináczy Ernő. Frank Antal, Geöcz Sarolta, Hidas Sándor. Juba Adolf, Kemény Ferenc, Kovács János. Molnár Oszkár, Quint József, Scherer Sándor. Suppán Vilmos. Tanti Iván. Urhegyi Alajos.

és az Orsz. Közoktatási Tanácsom .kívül, egy szabadabban mozgó és színesebb összetételű, elméleti és gyakorlati pedagógusokból álló társaság vitatja meg a képzés tervét. De viszont a vita eredeti céljától, való eltolódásnak is éppen ez volt az oka. A majdnem egységesen állásfoglaló tanítóképző-intézeti tanárok hozzászólásain kívül messze kimagaslott a társaság elnökének, *Fináczy Ernőnek* felfogása. Felszólalásában megismételte azt a tervét, melyet a Tanítóképző-intézeti Tanáregyesület .kiskunfélegyházi közgyűlésén 1912-ben kifejtett. Ha a tanítóképzés kerete megmarad 6 évfolyamúnak, akkor szerinte csak. 4-4-2 tagozatú tanítóképző oldhatja meg becsületesen, a jelenteg európai kívánalomnak, a tanítók műveltségi színvonalainak emelését. A tantervi vitából lassanként szervezeti vita fejlődött, melyben igen sokan *Fináczy* tervezetét fogadták el.

A vita befejezése után a Magyar Paedagogiai Társaság a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez való felterjesztésében megállapítja, hogy a hatosztályú tanítóképző-intézet abban az alakban, melyben a miniszter rendelete megállapítja, nem illeszkedik bele köznevelésünk, jelesen népoktatásunk szervezetébe. Az új szervezett megnövekedett pénzügyi nehézségeire való tekintettel, mely egyrészt a tanítói fizetés szükség-szerű emelkedéséből, másrészt pedig a hit felekezeti képzők fokozottabb segélyezéséből áll elő, amit tetéz még az ország általános anyagi le-romlása, az egész intézkedés hatályon kívül helyeztessék és állíttassék vissza a négyosztályú szervezetéiben a tanítóképző a felvétel és tantervének alapos revíziója mellett. Abban az esetben, ha a miniszter ragaszkodik a hatévfolyaimhoz, a Társaság magáénak vallja *Fináczy* tervezetét, mely legjobban megközelíti a kívánt tanítóképzést, biztosítja az általános és szakműveltséget és nagyobb zökkenő nélkül illeszkedik a jelenlegi iskola szervezetbe. Ebben az esetben a miniszter az Orsz. Közoktatásügyi Tanácsot a tanítóképző-intézeti tanárok bevonásával bizza meg az e megoldásnak megfelelő tanterv kidolgozásával. Amennyiben pedig a miniszter az általa kiadott szervezethez ragaszkodik, úgy a megvizsgált tantervet újólág bocsássa alapos vizsgálat alá a Közoktatási Tanács útján. S. végül a Társaság magáévá teszi *Hidasi Sándor* javaslatát, mely szerint a miniszter figyelme külön is hivassék fel, hogy a képzőintézetek reformja az egész népoktatás reformjából kiszakítva, alig valósítható meg biztos kézzel. ^Min- denekelőtt meg kell tehát állapítani azt a munkakört, mely a jövő tanítójára vár és csak ha ez pontosan körül van határolva és ha számba- vélettek a mai népnevelésnek és népoktatásnak az, életben mutatkozó hiányai és jó oldalai mind, csak akkor lehet a tennivalókat tudatosan megállapítani, meghatározni, hogy a képzésre mennyi idő kell és milyen, legyen a tanterv.²⁵⁶

²⁵⁶ Magyar Paedagogia 1922. XXXI. évf. 61. lap.

A tanítóképző-intézetek új szervezetének és tantervének hűvös fogadtatása, továbbá a sok kultúrpolitikai akadály elé állítása az első állomás volt bukása felé. Az időközben egyre süllyedő gazdasági életünk pedig megadta a kegyelemdőfést a hatosztályú tanítóképzésnek. Ki sem fejlődött s máris megbukott és vele, együtt a tanítói tisztség színvonalának pedagógiai emelése és az ezzel együttjáró társadalmi és gazdasági emelkedése. Találón mondja *Kiss József*: »A végén szinte örülni kellett, hogy az 1923. évi 81.986. sz. rendelet nem állította vissza a 4 évfolyamú képzést s megmaradt belőle az öt évfolyam, mint a több, mint egy emberöltőn át folytatott reformmozglomnak eredménye.²⁵⁷

69. Statisztika. Mielőtt az öt évfolyalmú tanítóképzés szervezetének és tantervének taglalásához kezdenénk, vessünk számot az ország megcsonkításával kapcsolatban a magyar tanítóképzést ért veszteségünkhöz. Hazánk szélein fekvő városainkkal együtt elveszítettük képzőintézeteinket is. Veszteségünket fokozza, hogy nemzetiségeinkkel figyelmesebbek lévén, ezek az intézetek, csekély kivétellel, szép épületekkel és gazdag felszereléssel voltak ellátva. Legnagyobb veszteségeink a román megszállás területén és a cseh megszállás vidékein vannak. Nagymagyarország Trianon előtti 51 tanító- és 42 tanítónőképző-intézete igen megfogyatkozott. Megmaradt 8 állami tanító- és 4 tanítónőképző, összesen 12; 6 r. k. tanító- és 16 tanítónőképző, összesen 22; 2 ref. tanító- és 3 tanítónőképző, összesen 5; 2 evang. tanító- és 1 tanítónőképző, összesen 3; 1 izr. tanítóképző.²⁵⁸ Trianon után tehát 19 tanító- és 24 tanítónőképző-intézet fogott az újjáépítés munkájához. Veszteségünk 53.77%.

A megmaradt tanítóképzők száma egy jó ideig stagnál, de azután rohamosan növekedik, különösen a tanítónőképzőké. 1921 októberében megnyílik ugyan egy új állami tanítóképző-intézet Vácott, de a rossz gazdasági viszonyok következtében 1922-ben becsukta a közoktatásügyi kormány. 1926 őszén nyílik meg az új kőszegi állami tanítóképző és a Szent Orsolya-rend r. k. tanítónőképző-intézete, A következő 1927. évben ugyancsak Szt. Orsolya-rendi tanítónőképző nyílik Dombóváron. 1928-ban Nyíregyházán ref. tanítónőképző létesült. Az 1929-30. tanévben igen sok intézet nyit kaput: Budapesten a Salvator-rendi nővérek vezetésével, Baján a Miasszonyunkról nevezett kalocsai szegény iskolanővérek vezetésével, Zalaegerszegen Notre Dame női-kanonok- és tanítórend vezetésével és Zsámbékon a Keresztes Nővérek vezetésével nyílnak róm. kat. intézetek. Ugyancsak ebben az esztendőben nyitotta meg Miskolcon az izr. hitközség az első tanítónő képző-intézetét. De háromra szaporodott ismét a ref. tanító-

²⁵⁷ Kiss József: A magyar tanítóképzés reformgondolatai. Különnyomat a Magyar Tanítóképző 1933. évi 1-2. és 4. számából

²⁵⁸ Pócza József adatgyűjtése.

képzők is zárna, mert a sárospataki intézet elveszítette állami jelleg-ét és visszatért oda, ahonnan. 1869-ben elindult, a tiszáninneri ref. egyházkerület gondozásába. 1930-31. iskolai évben Székesfehérváron az Irgalmas Nővérek vezetésével új tanítónőképző nyílt. 1931-32. esztendőben pedig a Szt. Orsolya-rendiek Budapesten gyarapították eggyel a r. k. nő képzők számát.

1931-32. tanévben a tanítóképzők táblázata a következő:

Tanítóképző neme	állami	r. k.	ref.	ág.ev.	izr.	összesen
Férfi	8	6	3	2	1	20
Női	4	25	4	1	1	35
Összesen	12	31	7	3	2	55

1931/32. iskolai évben a következő intézetek látták el a Umitóképzőst: Baja, állami tkpző; Budapest, I. ker. tkpző; Budapest, orsz. izr. tk]ző; Curgó, állami tkpző; Debrecen, ref. tkpző; Eger. érseki r. k. tkpző; Esztergom, érseki r. k. tkpző; Győr. kir. kat. tkpző; Jászberény, áll. tkpző; Kalocsa, érseki r. k. tkpző; Kiskunfélegyháza, áll. tkpző; Kőszeg, áll. tkpző; Miskolc, ev. tkpző, Nagykőrös, ref. ikpző; Nyíregyháza, áll. tkpző; Pápa, áll. tkpző; Pécs. püspöki r. k. lk]ző; Sárospatak, ref. tkpző; Sopron, ev. tkpző; Szegeti, kir. kat. tkpző; – Baja, r. k. nőlkpző; Budapest, II. ker. áll. nőikpző; Budapest, II. ker. szt. Orsolya-rendi r. k. nőikpző; Budapest. IV. ker. r. k. nőikpző; Budapest, VI. ker. r. k. nőikpző; Budapest, VII. ker. áll. nőikpző; Budapest, IX. ker. r. k. nőikpző; Cinkota, áll. nőikpző; Debrecen, r. k. nőikpző; Debrecen, ref. nőlkpző; Dombóvár, r. k. nőtkpző, Eger, r. k. nőtkpző; Esztergom, r. k. nőtkpző; Győr. áll. nőtkpző; Győr, r."k. nőtkpző; Kalocsa, r. k. nőikpző; Kecskemét, r. k. nőtkpző; Kecskemét, ref. nőtkpző; Kiskunfélegyháza, r. k. nőikpző; Kisvárd, r. k. nőtkpző; Kőszeg, r. k. nőlkpző; Miskolc, r. k. nőlkpző; Miskolc, orth. izr. nőikpző; Nyíregyháza, ref. nőlkpző; Pápa, r. k. nőtkpző; Pápa, ref. nőtkpző; Pécs, r. k. nőlkpző; Sopron, szt. Ursolya-rendi r. k. nőikpző; Sopron, Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend r. k. nőikpző; Szarvas, ev. nőikpző; Szeged, r. k. nőikpző; Székesfehérvár, az irg. nővérek vez. r. k. nőikpző; Veszprém, Angolkisasszonyok Sanda Maria r. k. nőikpző; Zalaegerszeg, r. k. nőikpző; Zsámbék, r. k. nőikpző.²⁵⁹

70. Az 1923. és 1925. évi Tanterv és Utasítás. Minden iskolaszervezetnek legfontosabb, de egyúttal legkönnyebben sebezhető „pontja a tanterve. A 6 osztályú tanítóképző-intézet sikertelenségének egyik

²⁵⁹ A tanító, tanítónő- és óvónőképző-intézetek kir. főigazgatóságának jelentése az 1931/32. esztendőről.

oka, amint láttuk, épen a nem minden tekintetben megfelelő tanterv volt. Az 5 évfolyama tanítóképző-intézet szervezete, az előbbi 4 évfolyamúval szemben, mindössze egy esztendővel való bővülést jelent.²⁶⁰ Megmaradt egytagozalú intézetnek, mint szerencsétlen elődje. Pedig a múlt reformtörekvéseiben sűrűn előfordult, amikor még a 5 évet kívánni nem lehetett, a 4+1, vagy a 3+2 évfolyamú ötosztályú kellős tagozatú tanítóképző-intézet. Az 5 évfolyamú tanítóképző szervezeténél lényegesebb a tanterve.

Az évfolyamoknak ötre való lecsökkentésével, majdnem egyidejűleg jelent meg a Tanterv.²⁶¹ Az 1923-24. tanévben már ez az új tanterv az irányadó az átmeneti intézkedéseivel együtt. Az 1911. évi Tanterv minden osztálynak heti 36 órát ír elő, amihez még külön délutáni elfoglaltságok, mint énekar, zenekar, egyházi ének és zene. játékdélután, továbbá a zenegyakorló órák, önképzőköri és más egyesületi gyűléseik járultak, jóval 40 fölé emelték az előírt számot. Ezzel szemben kétségtelen előnye az új tantervnek, hogy az évek száma ugyan eggyel emelkedett, de az óráké csak 6-tal, amennyiben a 4 éves képző 144 órája az 5 osztályú képzőben (5x30) 150 lett s így a túlterhelést iparkodik meggátolni, jöllehet az előbb említett ének- és zenekari órák stb. most sem nyertek helyet az egyes osztályok heti 30 órán belül. A tehermentesítés azonban lényeges, ha meggondoljuk, hogy a háború utáni követelmények» a tanítóképzővel szemben, mint a levelektatói, népművelési előadói, stb. kiképzés, miképp nyertek volna helyet a régi tanítóképző túlsúlyosságában? Az 5 évfolyam tulajdonképpen megalkuvás: a 4 osztály anyaga, némi módosítással, ötre kiterjesztve. Intenzitásában azonban emelkedett a képzés, inerte az egyes tárgyak, mint a gyakorlati kiképzés, zene, német nyelv stb. tanítása az osztálynak csoportokra osztásával történik, ami több tanárt és legalább részben osztott, egynél több gyakorlóiskolát kíván.

A tantárgyak csak színezetben térve el egymástól, az alábbi elosztásban jutnak kifejezésre úgy a férfi, mint a nőtanítóképzőben.: 1. Hit- és erkölcsstan mind az 5 osztályban heti 2-2 óra, összesen 10 óra; 2. a neveléstudomány tárgyai: a II. osztályban test- és élettan heti 2 óra, lélektan és logika a III. osztályban heti 3 óra, nevelés- és tanítástan a IV. osztályban heti 4 óra, neveléstörténet az V. osztályban heti 3 óra, iskolaszervezéstán az V. osztályban heti 1 óra, összesen, 13 óra; 3. nevelési és tanítási gyakorlat a IV. osztályban 2, az y. osztályban 7 óra, összesen 9 óra; 4. magyar nyelv és irodalom osztályonként heti 4+3+3+2+2, összesen 14 óra; 5. német nyelv minden osztályban heti 2 óra; összesen 10 óra; 6. történelem I-IV. osztályban 2-2 óra, összesen 8 óra; 7. alkotmánytan az V. osztályban 2 óra; 8. földrajz I-IV-ig 2+2+2+1 óra, összesen

²⁶⁰ V. K. M. 1923. évi 81.986/VI. sz. rendelete.

²⁶¹ V. K. M. 1923. évi aug. 8-181.966. sz. rendelete.

7 óra: 9. mennyiségtan $3+3+2+2+2$, összesen 12 óra: 10. természetrajz és kémia I-IV-ig $3+3+3+2$ óra, összesen 11 óra; 11. fizika III-IV. osztályban $2+3$, összesen 5 óra; 12. egészség-tan az V. osztályban 2 óra; 13. gazdasági ismeretek I-IV-ig: $2-2$ óra, összesen. 8 óra; 14. közgazdaságtan az V. osztályban 1 óra; 15. rajz és szépirás $3+3+2+2+2$, összesen 12 óra: 16. ének és zene $3+3+2+2+2$, összesen 12 óra; 17. kézimunka I-III. osztályig $2+2=4$, összesen 6 óra: 18. testgyakorlat minden, osztályban 2, összesen 10 óra. Az öt osztály heti óráinak száma tehát 150. Zenei kiképzésben báróim hangszeren való tanulást valajszthatnak a növendékek: hegedű, zongora, harmonium. Indokolt esetben a IV. és V. osztály növendékei szabadon választhatják heti 2 órában a kézimunkát.

Ha összehasonlítjuk az 1911. évi tantervet a mostanival, a következő szaporulatokat találjuk: neveléstan 3 órával és ezzel 22-re emelkedett a pedagógiai órák száma a régi 18-ról: hittan, német nyelv, testgyakorlás $2-2$ órával; tanítási gyakorlat, földrajz, természetrajz, egészség-tan, közgazdaságtan $1-1$ órával. Csökkent a szépirás 1 órával, a kézimunka 3 órával és az ének és zene 4 órával. A többi tárgyak óraszámai változatlanul maradtak.

A megváltozott időknék megfelelőbb, modern és alaposabb tanítóképzés nem a tanterv bolla anyagának órákra való begyömöszölésében, hanem a tanítóképzésért lelkesült szellemű utasításokban jut kifejezésre. Az 1923. évi Tanterv nem tartalmaz utasításokat. Ezt pótolja a két évvel később, 1920-ben. kiadott Tanterv és Utasítás.²⁶² Az általános és részletes utasítás a tanítóképzés feladatát szerető tanároknak szól, miért soraiból nem az anyagon, hanem a nevelésen levő hangsúly csendül ki. Mind az egyetemes, mind az egyes tárgyaik célkitűzései ezt húzzák alá. De ez domborodik ki mindjárt az utasítás első szakaszában is: A tanítóképzés feladata egészséges, valóságos és hazafias, művelt, hivatásukat értő és szerető tanítók nevelésé.: Ezt a feladatát a tanítóképző testi, erkölcsi és értelmi neveléssel oldja meg. A tanítónak nevelésben, nemcsak a képzés, az oktatás, hanem más tényezőik, mint a család, illetőleg az internátus, tanulótársak, intézeti rend és fegyelem, a társadalom stb. vesz részt, azért ezeknek és kellő teret kell biztosítani. A tanítóképző szakiskola, de a tanítói hivatásra előkészítő munkájában a tantervben szereplő minden tárgy a kiképzést szolgálja. A szakiskolai jelleg az anyagon kívül a módszerben jut kifejezésre. Nem egy határozott módszer technikai gyakorlása a lényeges, hanem a módszeres eljárás alap gondolatának a megismerése és begyakorlása. Ebből következik, hogy nem lehet ellentét az elméleti pedagógia tanítása és a gyakorlati nevelés és tanítás között, de nem lehet ellentét a pedagógia elmélete és a gya-

²⁶² V. K. M. 1925. évi jún. 20-i -12.500, VI. sz. rendelete.

korlóiskola munkája között sem, nem kevésbé a tanári testület tagjainak munkássága között. A tanár ne a saját tárgyát, hanem a jövőendő tanítót lássa. Ez önként következik a módszeres eljárás megtanításából, amikor minden lecke a tanárnak és az osztálynak közös, együttes munkája, ami viszont nem jelenti a helyes tanulás elhanyagolását. mert hisz ez a jövőendő tanító előadói készségének első feltételei. Kiemeli az Utasítás, hogy minden tanár kötelessége a gazdaságos tanulás módjára növendékeit a saját szaktárgyának természete szerint megtanítani, ami legjobban az ismétlésekkel biztosítható. A közös munkálkodás, a mindenoldalú szemléltetésen kívül a sok cselekvésen épül fel, hangsúlyozza az Utasítás egy további szakasza, mert a tanítóképző-intézeti tanítás jellegét nem a sok anyag, hanem az ismeretszerzés helyes módszere és az öntevékenység jellemzik. A módszerben elért eredmények a pedagógiának, a tanítóképzői oktatás tengelyének alapja. A pedagógiával lesz tudatossá a növendék gyakorlóiskolai tevékenysége. Evégből a gyakorlóiskolának jó népiskolának kell lennie, hogy mindazt, amit közismereti tárgyak tanulása közben a módszer szempontjából elsajátított és mindazt, amit az elméleti pedagógiában értékeknek megismert, megvalósíthassa. A harmonikus tanítóképzés a gyakorlati kiképzésben csúcsosodik ki, ahol a minta tanítások elemzését, a tanításokra való előkészítést és a próbatanítások megbeszélését a pedagógia tanára, a gyakorlóiskola tanítója és a közműveltségi tárgyak tanára közösen végzik. Az öntevékenységre azonban szabad, tér álljon a növendék rendelkezésére, ami abból áll, hogy a tanításra való előkészítésben elsősorban ő és társai mondják meg véleményüket s csak azután a közismereti tárgy tanára, majd a gyakorlóiskola tanítója és foglalja össze a pedagógia tanára. Érvényesülni kell a közös (munka követelte szempontnak, mert a tanítójelöltnek csak leszűrt igazságokat szabad tanítani minden tantárgy keretében; a gyakorlati kiképzésben a különböző) tényezők álláspontjának természetéből folyó eltéréseket közös-nevezőre hozni a pedagógia tanárának tiszte.

A felsorolt egynéhány fontosabb elv csak halvány képe azoknak a dús színezetű nevelési elveknek, amelyeket az Utasítás tartalmaz. Bizvást állíthatjuk, ha a 6 évfolyamú tanítóképző tanterve és utasítása ennyire kiforrott, szintetikus mű lett volna, nem lenne most a múlté, még a gazdasági helyzet ellenére sem. Igaz, hogy ez a Tanterv és Utasítás hosszabb ideig készült, míg amarra rövid idő állott rendelkezésre. De talán kellett egy ilyen csalódás, ami nem az eliankadást, hanem a lehető tökéletest váltotta ki. Ha van is hibája e tantervnek – de melyiknek nincs? – az eltörlül előnyei mellett, mert az eddig megjelentek közül ez látja legtisztábban a célt és nevel magyar tanítót.

71. Az 1925. évi Képességvizsgálati Szabályzat. Az 5 évfolyamú tanítóképző-intézet növendékei első ízben 1925-ben nyertek tanítói ok-

levelüket. A tanítói szakképzettség megállapítására, az, új szervezhetnek megfelelően, új Tanítóképesítői-vizsgálati Szabályzat lépett életbe.²⁶³ Ebben a szabályzatban sem érvényesültök azok az elvek, melyekért oly hosszú idő óta folyt a küzdelem. A vizsgálat helye továbbra is megmaradt a tanítóképző-intézetekben akár állami, akár felekezeti jellegű intézet. A vizsgálóbizottság azonos a régivel. Elnöke a tanító-, tanítónő- és óvónőképző-intézetek kir. főigazgatója, vagy a Λ alias-es közoktatásügyi [miniszter meghívottja, imint miniszteri biztos, tagjai pedig az intézet igazgatója, tanárai és tanítói. Újra szabályozza a képesítővizsgálatra bocsátás követelményeit. Az osztályképesítő-vizsgálatok megszűntek és csupán csak a régi befejező képesítő vizsgálat maradt meg. E vizsgálatra csak azok a növendékek bocsáthatók, akik az V. évfolyamot szabályszerűen elvégezték. Nem bocsáthatók azok, akik elvégezték ugyan, a kívánt évfolyamot, de vizsgálatra az elvégzés után. 3 évvel később jelentkeznek. Nem vizsgázhatnak az olyan jelöltek sem, akik már kétszer visszavettek, vagy a tanítói hivatalra alkalmatlan testi vagy szellemi habitussal bírnak, továbbá azok, kik bünvádi kereset alatt állnak, vagy bíróilag elítéltek.

Legnagyobb jelentőségű a jelentegi új Szabályzat szerint a képesítővizsgálati tárgyak redukálása. Az 1900-ban kiadott szabályzat egy alkalomra sűrítette össze a sok vizsgálati tárgyból való számonkérést. A vizsgálat komolyságának akart érvényt szerezni az 1914. évi szabályzat, amidőn a vizsgálat tárgyait csoportokra osztotta szét, de ez sem; könnyítette meg a képesítést. A legutóbbi, 1925. évi Szabályzat elveti a részletképesítővizsgálatokat, az egyes bevégzett tárgyakat minden osztály elvégzése után osztályvizsga zárja be. A tanítóképesítő-vizsgálat tárgyai a következők: 1. hit- és erkölcsstan (szóbeli); 2. neveléstudomány (írásbeli és szóbeli); 3. magyar nyelv és irodalom (írásbeli és szóbeli); 4. a magyar nemzet történelme (szóbeli); 5. alkotmánytan (szóbeli); 6. Magyarország földrajza (szóbeli); 7. mennyiségtan (írásbeli, esetleg szóbeli is); 8. tanítási gyakorlat (gyakorlati).

A régivel egyébként azonos tanítóképesítő-vizsgálati Szabályzat e téren sem váltotta valóra azokat a törekvéseket, hogy a középfokú iskolázásnak megfelelő 8. év utáni a közműveltségi tantárgyak vizsgálata az érettségéhez legyen hasonló, vagy azonos. Nem választja ketté a vizsgálat tárgyait, nemi köti a tanítóképesítőt az esetleges egy-két évi tanítói gyakorlat megszerzéséhez.

72. Az 1929. évi Rendtartási Szabályzat. A tanítóképző-intézetek új szervezete, a megváltozott körülmények és a tanítóképzési gyakorlat új Rendtartási Szabályzat kiadását tette szükségessé.²⁶⁴ Mindazok, a rendeletek, melyek az intézetek zavartalan életét intézik, helyet talál-

²⁶³ V. K. M. 1925. évi 32.891. sz. rendelete.

²⁶⁴ V. K. M. 1929. évi 810-05-360. sz. rendelete.

nak a Szabályzatban épen úgy, mint az előzőkben. A többi közép-fokú iskolák rendtartásával azonos módon, a felügyeletet és irányítást kizárólag a tanítóképző-intézetek kir. Főigazgatójára ruházza. Kevés eltérés mutatkozik a régivel szemben és talán csak szűkszavúbb. Fejezetei között megtaláljuk a növendékek felvétele, elhelyezése, segélyezése, fegyelmére vonatkozó intézkedéseket. A tanulmányi ügyek mellett a tanári testület és értekezletekre találunk útbaigazításokat, továbbá a különböző vizsgálati eljárásokra, az iskolai év bezárására, a gyakorlóiskolára és az igazgató ügyvitelére. A Rendtartás a felvételnél előnyben részesíti azokat a növendékeket, kiknek szülei a tanügy terén működnek, vagy köztisztviselők, továbbá a sok ellátatlan családtaggal bíró szülők gyermekei. (12. §). Változást találunk a gyakorlóiskola életében, amennyiben az olyan nehezen megszervezhető továbbképző (ismétlő) iskolát a közoktatásügyi miniszter megszüntette.²⁶⁵ Megmászította az új Szabályzat a vizsgálatok eddigi, eljárását. Minden tanévet vizsgálat zár be minden osztályban, amelynek vizsgálónőke az igazgató, tagjai pedig az abban az osztályban tanító tanárok. Megváltozott az érdemfokokozatok száma is. Az eddigi 5 fokozatot 4-re szállítja le a Rendtartás: jeles, jó, elégséges, elégtelen (164. §.) De megszigorítja a vizsgálatot is, mert a vizsgálati eredmény végleges lezárása után, a tanári testület minden növendékről megállapítja az általános ítéletét. Ha a növendék két tárgyból elégtelen osztályzatot nyert, javítóvizsgálatot tehet, de ha kettőnél *több* az elégtelen: az osztályt nem ismételteti, csak külön kérelmezéssel.²⁶⁶ Az az osztályt ismétlő növendék, akinek kettőnél több elégtelen osztályzata van, tanulmányait a tanítóképző-intézetben nem folytathatja. (165. §) Magántanulót az új Rendtartás nem ismer, tehát umgánúton senki sem lehet, tanítóvá. Ennélfogva a magánvizsgálat is megszűnt.²⁶⁷ A tanítóképző-intézeteket mind többen és többen felkereső érettségi bizonyítvánnyal rendelkező növendékek különbözeti vizsgálat letétele útján nyernek felvételt. Az ilyen, folyamodók az 1933-34. tanévtől kezdve a IV. osztályba (eddig az V-be) iratkozhatnak be, ha a tanító-képző I-III. osztályról különbözeti vizsgálatot tesznek a test- és éteUarirból, gazdasági ismeretekből, énekből és zenéből, kézimunkából és rajzból, ha ezt sem tanulták (leányközépiskola). A különbözeti vizsgálaton három tárgyból bukott növendék csak egy év múlva ismételteti meg a teljes vizsgálatot. Újítása a Rendtartásnak a határidő-naptár, mely nagyban hozzájárul az igazgatói ügykezelés megkönnyebbítéséhez. Ebben a naptárban számottevő változás a tanév kezdetének szeptember 1-ről szeptember 9-re való eltolódása.²⁶⁸

²⁶⁵ V. K. M. 1933. évi 43.964.- V. sz. rendelete.

²⁶⁶ V. K. M. 1930. évi 810-51-170. sz. rendelete.

²⁶⁷ V. K. M. 1926. évi 67.356. sz. rendelete.

²⁶⁸ V. K. M. 1931. évi 540-05-128. sz. rendelete,

73. Az ötévfolyam eredményei. A tanítóképző-intézetek tanulmányi idejének meghosszabbításával a színvonala is emelkedik, különösen az 1925-26. iskolai évtől kezdve, amikor is a kipróbált Tanterv a maga teljes egészében kibontakozott. De az is tagadhatatlan, hogy az iskolák rettegett rémének, a túlterhelésnek, kétségtelenül több jele mutatkozik, aminek oka a tanítóképzők jelenlegi szervezetében rejlik. Emeli a tanítói színvonalat az a körülmény is, hogy a tanítói oklevelet az eddig 18 éves ifjak helyett 19-20 évesek szerezhetik meg. A gyakorlati kiképzést pedig az Utasítás intenciójának megfelelően mélyíti. alaposabbá teszi a növendékek csoportos foglalkozása. a 2 3 tagozatú gyakorlóiskolában. A gyakorlóiskola tagozata a gyakorlati tanításban részesülő növendékek számától függ. intézetek szerint igen különböző. Az 1931/32. iskolai évben 6 tagozatú gyakorlóiskolája volt a VII. ker. áll. tanítónőképző-intézetnek. 4 tagozatú a IV. ker. r. k. tanítónőképző-intézetnek, 3 tagozatú 5 intézetnek, 2 tagozatú (ez legtöbb 26 intézetnek, a többieknek 1 tagozatú.. Gyakorlóiskola nélkül csak az ez évben megnyílt intézetek voltak. A törekvés e téren az. hogy minden intézetnek legalább 2 3 tagozatú gyakorlóiskolája legyen, ugyanannyi gyakorlóiskolai tanítóval.

A tanulmányi színvonal emelésében a tanterv szellemében eljáró tanárok munkája minőségileg és mennyiségileg emelkedett. amiben segítségül szolgáltak az új szellemben megírt tankönyvek. Az országmegecsonkításakor azokat a hitfelekezetek által fenntartott tanítóképzőkben működő tanárokat veszítettük el. kiknek képzettsége nem felelt meg a követelményeknek. jelenleg működő képzőtanárok között is akad nem tanítóképző-intézeti tanításra képesített tanár. de számuk folyton, csökken. Az a törekvés, hogy tanítóképző-intézetben csak Apponyi-kollégiumot végzett tanítóképző-intézeti tanár alkalmaztassék, rövidesen valóra válik. Az 1931/32. évben az ország 20 tanítóképző-intézetében az oktatók száma 344-re emelkedett, melyből rendes tanár 129 volt. a többi helyettes, óraadó tanár, gyakorlóiskolai tanító, hitoktató stb. Egy intézetre átlagban 12 tanár esett, melynek fele rendes. A 35 tanítónőképző-intézet tanárainak száma 568, ezek közül rendes 220, a többi helyettes, óraadó (116). gyakorlóiskolai tanító 8tb. Eg intézetre 16 tanár esik. kik közül kevesebb, mint a fele. 6. a rendes.²⁶⁹

74. Növendékek. A tanítóképző éveinek felemelése nem apasztotta a tanulók számát, sőt a létszám emelkedő tendenciát mutat. 1928-29. tanévben volt 3227 férfi és 4788 nőtanítójelölt. az 1931-32, tanévben ez a szám felszökött 3455, illetőleg 6563. összesen 10.018-ra. Különösen, a -felvételre jelentkező nők száma haladja meg jóval az intézetekbe felvehető számát. Ennek megfelelően igen jelentékeny az évenként kiadott tanítói oklevelek száma. Így az. 1931-

²⁶⁹ A kir. főigazgatóság 103132. évi jelentése.

32. tanév végén oklevelet nyert 788 tanító es 1304 tanítónő, összesen 2092. Az állami tanítóképzőintézetekben kiállított tanítói oklevelek száma nem éri el az összesek 30%-át.²⁷⁰

Mind több és több az olyan növendékek száma, akik középiskolai érettségi bizonyítvány alapján jelentkeznek felvételre. Ebben is a nők vezetnek. 1921) 30-ban felvételi kért 47 férfi és 148 nő. 1931 – 32-ben pedig már 112 férfi és 210 nő. Az 1929 30. iskolai évben az érettségi alapján felvett tanulók száma a budapesti VII. ker. áll. tanítónőképző-intézetben elérte a 34-et. Készükre a vall. és közoktatásügyi miniszter kísérletképen külön, osztályban való tanítást tett lehetővé, módosított órarenddel.²⁷¹ A felettes hatóság az ilyen módon való képzési néni látta tökéletesnek, miért is az 1933 31. tanévtől kezdve az érettségi bizonyítvánnyal felveti növendékek a IV. és V. osztályt rendes tanulókként a normális órarend szerint végzik.

De nemcsak a középiskolai érettségi bizonyítvánnyal ostromolják a tanítóképző-intézetek kapuit, hanem a gazdasági akadémiát végzett okl. gazdák is. Elsőízben 1929-30. tanévben, 10 gazdának engedélyezte tanítói kiképzését, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kiskunfélegyházi áll. tanítóképző-intézetben.²⁷² A felvett gazdák a különbözeti vizsgálaton énekből és zenéből nem vizsgáztak, de évvégére a rendes tanulókkal való egyúttaladásra kötél ez tettek e tárgyakban. E célból oh képen módosították az órarendet, hogy az V. osztályban részükre elmaradó néniét nyelv helyett az I. félévi) énekel és zenét, a II.-ban pedig rajzot és kézimunkát tanultak. A kir. főigazgatóság szerint az oki. gazdák ilyen átképzésével, a gazd. szaktanítóképzésnek mind a szakismereti, mind a didaktikai érdekeket kielégítőt új módja alakult ki.²⁷³

E helyen kell megemlékeznünk a ref. lelkésztanítóképzésről. Gondolatát a gazdasági szükség váltotta ki. Igen sok ref. község lélekszáma oly kicsiny, hogy külön lelkészi és tanítói állás szervezésének fényűzését nem bírja. Az ilyen falukban a lelkésztanító tölti be mindkét tisztelet. A teológiai hallgatók a lelkész kiképzésükkel egyidőben szerzik meg a tanítói hivatáshoz szükséges műveltségüket a pápai állami és a sárospataki ref. tanítóképző-intézetek egyikében. A tanítói, oklevelet is megszerezni kívánó lelkész jelöltek I. éves hallgató korukban heti 2 órában hospitálnak a tanítóképző gyakorlati kiképzés óráin; II. éves korukban pedig tevőlegesen részt kell venniük. Az iskolaév végén különbözeti vizsgát tesznek a tanítóképző I-IV. osztályainak tárgyaiból. Harmadéves korukban heti 3 órában folytatják a gyakorlati kiképzést és az év befejeztével az V. osztályból

²⁷⁰ A kir. főigazgatóság 1930 31. évről való jelentése.

²⁷¹ V. K. .M.1929. Évi 810-05-141. sz. rendelete.

²⁷² V. K. M. 1921). évi 745 - 0- 11. sz. rendelete.

²⁷³ A kir. főigazgatóság 1029z30. évi jelentése.

vizsgálatot tesznek a hit- és erkölcsstan, a magyar irodalom és német nyelv kivételével. Ezután tanítóképesítő-vizsgálatra bocsátatnak, melynek írásbeli részén csak a neveléstudományi tételt kell elkészíteniük, szóbelin pedig nem kell felelniük a hit- és erkölcsstanból, magyar irodalomból és történelemből. A kir. főigazgatóság véleménye szerint az ilyen módon megszerzett tanítói oklevél rendkívül nagy terhet ró a lelkész jelöltekre.²⁷⁴

A tanítóképző-intézetek növendékeiket túlnyomó részt a polgáriskolából veszik. Az új tantervével művelődési kerek egészet nyújtó polgáriskola jeles előmemetelű tanulói a tanítóképző-intézetekben megállják helyüket. Jelentékeny azoknak a növendékeknek a száma, akik tanulmányaikat a középiskola IV. osztályából nyert bizonyítványuk alapján folytatják, de igen szép számmal vannak érettségi bizonyítvánnyal, vagy magasabb képzettséggel rendelkező növendékek is. A növendékek előképzettsége az 1930/31. tanévben a következőképpen oszlott meg: a) tanítóképzőben: 1. polg. isk. 4 osztályt végzett 2490, 2. középiskola 4. osztályát végzett 831, 3. középiskolai érettségizett 79, 4. gazdasági akadémiát végzett 10, 5. tanári oklevél alapján tanítóképesítő-vizsgálatot tett 3; b) tanítónő képzőben: 1. polg. isk. 4 osztályt végzett 5183, 2. középisk. 4 osztályt végzett 598, 3. középiskolai érettségizett 208, 4. gazdasági akadémiát végzett 1, 5. tanári oklevél alapján tett tanítóképesítő-vizsgálatot 8.²⁷⁵

A gazdasági élet cinéhez ülését, másrészt pedig a tanítói hivatatal emelkedését kell látnunk abban, hogy a társadalomnak abból a rétegeből is keresik fel a tanítóképző-intézeteket, melyek eddig távol Imaradtak. A férfi és női tanulók társadalmi eredetét vizsgálva, érdekes fordulatot tapasztalunk a múlttal szemben. Leányközépiskoláink kialakulása előtt magasabb társadalmi rétegek nevelőintézete volt a tanítónőképző, most pedig inkább a tanítói oklevelet megszerezni kívánók kerülnek ki az aránylag jobb társadalmi körökből. Legalább is ezt bizonyítja a gazdasági helyzet eltolódásain kívül a sok középiskolai érettségi bizonyítvánnyal, gazdasz-oklevéllel, sőt középiskolai tanári oklevéllel rendelkezők tanítói oklevelet megszerző törekvése.

75. Felügyelet. Tanítóképző-intézeteket törvényesen szervező 1868. évi XXXVIII. t.-c., majd az 1876. évi XXVIII. t.-c. körvonalazza annak felügyeletét, ellenőrzését és irányítását, melynek jogát az igazgató-tanácsokra, a kir. tanfelügyelőkre és végső fokon a vall. és közokt. miniszterre ruházza. A tanítóképző-intézetek felállítását után feleslegessé váltak a laikus helyi szervezetű igazgató-tanácsok, belső életük kiforrása után pedig az egész népoktatásügyet ellenőrző tanfelügyelők irányítása alól nőttek ki. Az 1900-as évek felé megindult az a törekvés, hogy a felügyelet és irányítás újra szabályoztassék, ami-

²⁷⁴ A kir. főigazgatóság 1931/32. évről való jelentése. 7, lap,

²⁷⁵ A kir. főigazgatóság 1930/31. évről szóló jelentése.

nek eredményeképpen megszületik 1905-ben a tanító- és tanítónőképző-intézetek tanulmányi ügyeinek ellenőrzésére és irányítására a szakfelügyelet, a kir. tan felügyelőségek hatáskörének érintetlenül hagyásával.²⁷⁶ Az egységes tanulmányi irányítást az 1907-ben kiadott szakfelügyelői-Utasítás szerint végezték. Ilyen módon a tanítóképzés két hatóság alá tartozott; ügyvitele a kii. tanfelügyelőséghez, irányítása pedig a szak felügyelőséghez. A kettősséget igyekezett megszüntetni 1911-ben a tanítóképző-intézeti tanárok memoranduma a szakfelügyelet tárgyában. Kéri a tanítóképzőt a tanfelügyelőség felügyelete alól kivenni, a felügyeletet törvénnyel szabályozni, hogy az állami, egységes és szakszerű legyen.. Két évi kipróbálás után új Utasítás²⁷⁷ szabályozta A tanító- és tanítónőképző-intézetek kir. szakfelügyelői hivatalának ügyvitelét és a négy szakfelügyet egymás közötti viszonyát és teendőit. A felügyelet történetében új fejezetet nyitott a közoktatásügyi miniszter 1920. évi 37.126/E. AIII. sz. rendelete értelmében a Tanító- és tanítónőképző-intézeti tanulmányi kir. főigazgatóság; illetőleg »kir. főigazgató« címzés és hatáskör, mivel időközben a szakfelügyelőség teendői és irányítása kb. ugyanazt a tisztet töltötte be, (mint a középiskolai kir. főigazgatóság. A főigazgatóság munka- és hatáskörét szabályozó miniszteri rendelet²⁷⁸ a kir. tanfelügyelőség kezé- tlen bizonyos intézkedési jogokat meghagyott. V fejlődés további állomását az Orsz. Közoktatás; Tanács által a tanítóképző-intézetek részére kidolgozott Rendtartási Szabályzat jelen ti. Az új Rendtartási

²⁷⁶ V. K. M. 1905. évi 14.861. sz. rendelete.

Az állami intézetek első szakfelügyelője Sebestyén Gyula, a két protestáns hitfelekezeti intézeteké Kiss Áron, a r. k., a gör. kat., a gör. kel. román, a gör. kel. szeri) és az izr. tanítóképzőké Láng Mihály, a r. k., a gör. kel. román és a gör. kel. szerb tanítónőképzőké pedig Scherer Sándor lelt. A szakszerűségi szempont az 1911. évben sikerült, amennyiben Sebestyén Gyula, halála után Farkas Sándor tkpző-int. igazgatói: nevezte ki a király szakfelügyelővé, aki a szakfelügyelői hivatalt megszervezte. 1913-ban Scherer Sándor tkpző-int. igazgatót nevezte ki a király szakfelügyelővé. 1914z15. tanévben pedig Wagner János tkpző-int. igazgatói és Sieges József egyetemi tanárt, A világháború után Sieges József lemondott szakfelügyelői állásáról, mivel a felügyelete alá tartozó intézetek elcsatoláttak Farkas Sándor elhunyt helyébe Sarudy Ottó tkpző-int. igazgatót nevezte ki a közoktatásügyi miniszter. Scherer Sándor 1926. évi. Wagner János 1928. évi nyugdíjaztatása óta Sarudy Ottó látta el egyedül a főigazgatóság ügykezelését. Nyugdíjaztatása, után 1931. év óta Balázs Béla kir. főigazgató végzi az irányítást a hivatalába beosztott és főigazgatói leendőikkel megbízóit Molnár Oszkár tkpző-int. igazgatóval együtt. Ezenkívül a tanítóképzés néhány különleges tárgyának ellenőrzésére és irányítására több kiváló szakemberrel egészül ki a főigazgatóság.

²⁷⁷ V. K. M. 1915. évi 83.322-VI. b. sz. rendelete.

²⁷⁸ V. K. M. 1925. évi 78.673-VI. sz. rendelete.

Szabályzatot 1929/30-tól kezdve életbeléptető miniszteri rendelet²⁷⁹ a tanító- és tanítónőképző-intézetek ügyeinek felsőbb vezetését, felügyeletét és belső életének irányítását a maga egészében, a tanítóképző-intézetek kir. főigazgatóságára ruházta. A kir. főigazgatóság tanulmányi és közigazgatási ügyköre kiterjed a tanító, tanítónő- és óvónőképző-intézetek személyi és tárgyi nyilvántartására, tanulmányi ellenőrzésére, szervezésére, jelentéseire, véleményezéseire és javaslat-tételeire.²⁸⁰

76. Reformok. Reformtörekvések az ötévfolyamú tanítóképzés ideje alatt sem szüneteltek. A tanítóképzés utolsó másfél évtizedes történetében számszerint ugyan, kevesebb, jelentőségében azonban annál súlyosabb követelmény került előtérbe. E követelmények a tanítóképzés, keretére és a keretet kitöltő tanulmányokra vonatkoznak. Még a .6 évfolyammal való kísérlet eldőlte előtt jelent meg *Barcsra Károly* irányú dolgozata: »A magyar tanítóképzés újjászervezése; címen.²⁸¹ Munkája felöleli az újjászervezés irányelveit, kereteit, a keretek kitöltését, szervezés részleteit, felügyeletet, a tanítók továbbképzését és a tanárképzést. Tanulmányában igen sok kérdést aprólékos, gonddal gyűjt össze, felhasználván a 6 évfolyamú tanítóképzésre vonatkozó irodalomból mindazt, ami a többség véleménye szerint a jobb tanítóképzésben helyes és kivihető. A tanítóvá-nevelést törvénnyel kívánja rendezni. A tanítóképzés feladatát kizárólag az állami hatáskörébe utalja, amely e célra 6 évfolyamú, kéttagozatú intézeteket állít fel, de nemi. tér le a történeti fejlődés útjáról. A tanítóképző-intézetek felső tagozata *Barcsai* szerint főiskolai rangú. Intézetének van ugyan caezurája, de ez inkább csak határjelző, inest a II. évfolyamtól kezdve már pedagógiai tárgyak tanítását kívánja, hogy ezzel azoknak az újtát egyengesse, akik a IV. év elvégzése után a Polgáriskolai Tanárképzőn kívánják folytatni tanulmányukat.

Dolgozatának legjelentősebb s talán legértékesebb része a harmadik, hol a kijelölt keretben a tantárgyakat helyezi el. Találó szempontok az anyag kiszemelésében és ügyes kéz az elrendezésben, jellemzi munkáját.

A tanítóképzés 6 évfolyamú kísérletének összeomlása után, egy időre szünetelnek a reformtörekvések. Mintha minden erőt az újonnan szervezett ö évfolyamú intézetek beléletének felépítése kötött volna le. Minden kommentár nélkül jelent meg egy törvénytervezet a tanítóképzésről, mely nem egyéb, mint *Mohar József* dolgozata az időközi változásoknak megfelelő módosításban.²⁸² Nagyobb emotiot kel-

²⁷⁹ V. K. M. 804-05-360. sz. rendelete.

²⁸⁰ Lásd: Molnár Oszkár: A tanító- és tanítónőképző-int. főigazgatóság történetének vázlatja. A szerző kézírata.

²⁸¹ Barcsai Károly: A magyar tanítóképzés újjászervezése. Győr 1921.

²⁸² Magyar Tanítóképző 1924. XXXVIII. évf. 1-2. sz.

lett a III. Egyetemes Tanügyi kongresszus „közelgő megrendezése.

77. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus. A reformmunkálatok sorozatai. Molnár Oszkár dolgozata „A tanítóképzés reformja» vezeti be,²⁸³ amelyben összesűrítve találjuk a múlt ervevonatkozó törekvéseit és a jelen. szervezet hibáit. Szerinte: Mindazok a panaszok, amelyek 1920-hau és, 1921-ben a reformot elkerülhetetlenné tették, ma is teljes mértékben, fennállanak. Megmaradt a túlterhelés, a tanítók fiatalon, körülnek ki pályájukra. a tanterv mindent előlről kezd, a tantárgyak tanulmányozása nem éri el a kívánt érett kort és végül a tanítónövendékek 5 évi tanulmányaik után ott vannak, ahol a középiskola tanulói. A szervezeti hibák mellett pedig még mindig megoldás nélküli a tanítóság művelődésvágya, társadalmi megbecsülésének elégtelensége és anyagi előrehaladásai. Rengeteg hozzászólás, megbeszélés, vita követte *Molnár Oszkár* fejtegetéseit a Tanítóképző-intézeti Tanárok Egyesületében. A «linden oldalú megbeszélés után csekély módosítással fogadta el *Molnár Oszkár* előterjesztett javaslatát a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus tanítóképző-intézeti Szakosztályának kisebbsége 1928. július 4-én. A szakosztály kisebbségének határozata a következő:

1. A tanítóképző két tagozatú intézmény. Tagozatai szerves egészet alkotnak. Felső tagozata főiskolai jellegű.

2. Alsó tagozata négy évfolyamú s növendékeit a tanártestület a középfokú iskolák IV. osztályát végzett jelentkezőkből a tanítói pályára való arravalóságuk megvizsgálása alapján válogatja ki.

3. Az alsó tagozat célja a tanítói hivatás betöltéséhez szükséges általános ismeretek biztosítása és a szükséges művészeti és technikai készség megalapozása.

4. Az alsó tagozatot vizsgálat zárja le, melynek sikere alapján a jelölt a felső tagozatba lephet. A felső tagozatra azok is felveendő, kiknek középiskolai érettségi bizonyítványuk van, s a tantervi különbözeti vizsgát kiállották.

5. A felső tagozat ideje négy félév s feladata a tanítói állás betöltéséhez szükséges szakismeretek biztosítása. E tanulmányokat tanítói szakvizsgálat tetőzi be. melynek sikere esetén a jelölt tanítói oklevelet nyer.«²⁸⁴

A szakosztály többsége, mely a kongresszuson résztvett tanítók nagy tömegéből állott, az ugyanaz nap délelőtt hozott Népiskolai Szakosztály határozatát fogadtatta el. E határozat egyik eredője a kormányzó 1928. évi Péter-Pál-napi elhatározásából fakadt. Az elhatározási lelszólítja a vallás- és közoktatásügyi minisztert a 8 osztályú elemi népiskola szervezetének kidolgozására. A másik eredő pedig a tanítóságnak több, mint 25 esztendő s álláspontja. A határozat így szól:

1. A nyolcosztályú népiskola rövid idő alatt bekövetkezendő megszerzése természetesen maga után vonja a tanítóképzés reformját is;

²⁸³ Magyar Tanítóképző 1927. XL. évf. 1-3. sz.

²⁸⁴ A III. Egy. Tanügyi Kongresszus Naplója. I. kötet. 219. lap.

2. az oktatóknak föltétlenül jóval magasabb műveltségi fokon kell állni, mint annak a néprétegnek, amelynek nevelése és tanítása rábizandók;

3. éppen ezért kívánja a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus, hogy a tanítóképzés főiskolákon történjék. A főiskolákra való felvétel középiskolai érettségi bizonyítványhoz legyen kötve. A tanítóképző-főiskola időtartama két év;

4. a tanítói munkára való ránevelés szempontjából a főiskolával szeminárium kapcsolatos. A szemináriumba a középiskola négy osztályát végzett azon növendékek veendőek fel, kik a tanítói pályára készülnek. A középiskola felső négy osztályát a szemináriumból látogatják;

5. hogy a falusi néposztály gyermekei is megszerezhessék a tanítói képzést, már a szemináriumba való bejutás is könnyíttessék meg menél nagyobb mérvű ingyen bennlakással, avagy csekély díj lefizetésével;

6. a gyakorlati tanítás és nevelés szempontjainak biztosítására a tanítóképző-főiskolának rendelkezésére álljon minden eszköz, ami ezt a gyakorlati nevelést és tanítást lehetővé teszi.²⁸⁵

Jellemző, hogy mind a két egyesület, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete és a Tanítók Országos Szövetsége, csekély eltéréssel, de lényegében változatlanul, kitartanak elvi állásfoglalásaik mellett.

78. Új irányok. A tanítóképzés új lehetőségét tárja fel *Becker Vendel* idevágó munkája »A tanítóképzés reformja. Tanítóképzés-papnevelés.«²⁸⁶ Értékes munkájában a Tanítók Országos Szövetsége állás foglалásának taglалásából és bírálatából indul ki. Végig boncolja annak minden rossz oldalát a kevés jóval szemben. Érvei, gondolatai nem újak, de új az a nemes szárnyalású szellem, mely számolva a sajátos magyar viszonyokkal, végigvonul fejtegetés cin. Elgondolása szerint a tanítóképző-intézet kéttagozatú szakiskola. Alsó tagozata 4 éves, ahova az elemi népiskola 8. osztályából, vagy a középfokú iskolák 4. osztályából veszi fel növendékeit. Az alsó tagozat végeztével érettségi vizsgálat következnek a közműveltségi tárgyakból, mely egyetemi ősi főiskolai tanulmányokra jogosít. A felső két évfolyamú tagozatnak főiskola jellege van szakismereti tantárgyakkal, melynek sikeres elvégzése után nyeri el oklevelét a tanítónövendék. E felső tagozatban a célkitűzéseknek meg-feleloen, párhuzamosan folynék a hitoktatásra, kántorságra, leventeoktatásra, iskolánkivüli népművelésre, gazdasági oktatás vezetésére irányuló képzés és képesítés is.

Újszerű gondolata e főiskolai tagozathoz kapcsolódik. Mivel nem kétséges, hogy a pap és tanító missziója sok tekintetben közös, az igaz és tökéletes keresztény kialakításában, miért ne lehetne képzésük és nevelésük közös? Legalább is mindkét hivatásra való képzés közös tantervi anyagában? Meggyőző érvekkel jelenti ki ennek lehetőségét,

²⁸⁵ A III. Egyet. Tanügyi Kongresszus Naplója. I. kötet. 102-193. lap.

²⁸⁶ Becker Vendel: A tanítóképzés reformja. Szeged. É. n.

melyek között talán legajánlóbb az, hogy semmi újabb anyagi terhelést nem jelentene az új szervezet, ellenben csak nyereség mutatkoznék a két képzés összeházasításából, mivel egységes világnézet csak egységes szellemű és tartalmú nevelés alapján alakulhat ki. A közösség révén a papné vieilles a következőkben gazdagoknak a főiskolai fokra «melt tanítóképzés által: a lelkésznek, mint iskolaszéki elnöknek, szakszerűsége növekednék, lelkipásztori működéséhez a legtermészetesebb alapot biztosítaná, szilárd bázist adna az iskolánkülsői népműveléshez. a középiskolai hittanári képzéshez, az egyházzenei és liturgikus képzéshez, híveinek gazdasági és társadalmi küzdelmében könnyen segítséget nyújthatna. De a tanítóképzés is nyerne a közös stúdiumok hallgatása révén: pénzbeli áldozatok nélkül főiskolai rangra elmélkednék, közszellemé állhatatosabb lenne, a közös képzés folytán tökéletes megértés mellett együtt dolgozhatnak a pappal, az érettségi révén elérné a kívánt társadalmi pozíciót stb.

Nem kétséges, hogy az iskola nem választható el mereven az uralkodó politikai, társadalmi, gazdasági, vallási stb. áramlatoktól. Ezek uralomra jutásával lépten-nyomon újabb követelményeket támasztanak vele szemben, de elszíntelenedés veszélye fenyegetné a tanítóképző-intézetei, a sok követelménynek helyet adva, eredeti céljától és feladatától eltérítve, a »sokat markol, keveset fog« kétes értékű ösvényére vezetni. A legnemesebb jószándék és magasabb szemszögből nézett ómagyar sors is tá palása vezeti *Becker Vendel* elgondolását, mégis egészben véve nem tudunk attól a gondolattól szabadulni reformjának tanulmányozása közben, hogy tervezete a múlt püspöki, vagy kir. katolikus tanítóképzőjének a vallástól átitatott, egységes világnézetet biztosító, magasabb szellemű és ideális tartalommal telített tanítóképző-intézete.

A tanítóképzés legnagyobb bajainak kútforrása az általános- és a szakműveltségnek ki nem egyensúlyozottsága. A képzés mindaddig nem elégíti ki sem a felsőhatóságokat és a társadalmat, sem magát a tanítókat, amíg ez a kettősség- feloldást nem nyer valamely olyan intézményben, mely megadja a jövő tanítónak tartalommal mindazon műveltségi alapot, melyet nyújt a középiskola, külső formában pedig olyan jogokat gyakorolhat vele megszerzője, mint aki a középiskolát végezte, másrészt azonban szaktudományának kielégítő mennyiségét a gyakorlattal szoros kapcsolatban biztosítja. A követelményeket a tanítóképző-intézeti tanárság a saját javaslatával véli megoldhatónak.²⁸⁷ Figyelembe véve a tanítóképzés reformjának négy legfontosabb forrását, – mint a tanítóképző-intézeti tanárság véleményét, a tanítókat kívánságát, a kultúrpolitikusok elgondolását és a nem-

²⁸⁷ Kiss József: A tanítóképzés reformja. Jelentés a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének állásfoglalásáról. Különnyomat a »Magyar Tanítóképzés 1933. évi 6. számából.

zet javát a tanítón keresztül megvalósítható tényezőket – szögezte le óhaját, szem előtt tartván a célt: a jó tanítót.

1. A tanítóképző *kél tagozatú intézmény*. Tagozatai szerves egészet alkotnak. Neve tanítóképző-intézet, melynek felső tagozata főiskola. 4. Az alsó tagozat tanulmányait érettségi vizsgálat zárja le, melynek sikeres kiállása alapján a jelölt a felső tagozatba léphet. A 2., 3. és 5. szakasz azonos a III. tanügyi kongresszus: kisebbségi határozatával.

79. További útjelző. A tanítóképzés reformtörekvései lassan nőttek az érdekelt egyesületek kereteiből. Nemzeti érdekének felismerése Imár a napi sajtó útján is kifejezésre jut. Keretenednek kibővítésével nem sokat kés lékedbe tik az idő. Az 1932. évi Népiskolai Tanterv és Utasítás koncepciója magasabb tanítóképzést involvál. Erre erős reményt nyújt másrészt a jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszternek, *Hóman Bálintnak*, munkaprogramja is. ki a tanítóképzés ügyét, törvényhozás útján szándékszik rendezni. Nagyon kívánatos volna, hogy ez a rendezés a többség és a nemzet kívánalmainak megfelelően, a 6 évfolyamú tanítóképző-intézet megvalósulását eredményezné.

A tanítóképző belső életét tartalmasabbá, tevő törekvések jó időre kítűzik fejlődésének útját. *Frank Antal*: A tanítóképzés központja a tanítónövendék és *Jaloveczky Péter*: A növénytan tanítási módja; c. dolgozatai szülték meg azt a gondolatot, mely útjelzője lett a további munkásságnak.²⁸⁸ *Frank Anted* ezzel felvetője és aktív kutatója lesz a tanítónövendékek közelebbi megismerésének, tágabb értelemben az *ifjúságtanulmányok*.²⁸⁹ E téren még igen sok a tenni-való. Kidolgozásra vár többek között a 14-19 éves mindkét nemű ifjúság testi-lelki fejlődése, a fejlődés megakadályozásának okai, az intézetbe lépő első éves ifjak testi és lelki habitusa, ugyanez a felsőbb évfolyamokra vonatkozólag is, konkrét lelki problémák ési azok megoldási imódja, a népiskolás gyermek megszerettetésének módja, fordulópontok egyes tanítónövendékek életében, a tanítónövendékek világnézetének fokozatos fejlődése stb. stb.²⁹⁰ A gazdag munkaprogrammak csupán szemelvényei a vázolt fejezetek. *Jaloveczky Péter* pedig megindítója a tanítóképzés módszertanának. Célkitűzése nyomán megoldásra várnak a tanítóképző sajátos neveléstanának és módszertanának általános elvei. Nem kevésbé a 16 tárgykörre csoportosított tanítási tárgynak 42 fejezetre tagolt részletes (módszertana is).²⁹¹ A munka-

²⁸⁸ Magyar Tanítóképző 1932. XLV. évf.

²⁸⁹ Frank Antal: Bevezetés a pedagógiai ifjúságtanulmányba. Magyar Tanítóképző 1934. XLVII. évf. 1-2. sz.

²⁹⁰ Magyar Tanítóképző 1932. XLV. évf. 7-8. szám.

²⁹¹ Jaloveczky Péter: Szaktárgyak módszere a tanító- és tanítónövendék-képző-intézetekben. Magyar Tanítóképző 1932. XLV. évf. 3. szám.

programok megvalósítása nagyban hozzájárul a sajátos tanítóképző-intézeti pedagógiának sikeresebb kialakulásához.

De megoldásra vár a tanítóképzés egyik lényeges problémája: a megváltozott körülmények követel¹ modern tanítóképző-intézeti tanárképzés is. A jövő tanárképzésre útmutatóul a III. Egyet. Tanügyi Kongresszus Tanítóképző-intézeti Szakosztályának határozata szolgál, mely az alábbi pontokba tömöríti e téren való kívánalmait:

1. A tanítóképző-intézeti tanári pályára az mehet, akinek jeles tanítói oklevele van és a tanári pályára való egyéni és jellembeli kiválósága melleit másfajtájú nevelői arravalóságról is tanúbizonytságot tesz.

2. A tanárképzés ideje tíz félév.

3. A képzés elméleti és gyakorlati. Az elméleti képzés szakirányú része nyolc féléven át a budapesti és a szükséghez mérten a vidéki tudományegyetemen, illetőleg a megfelelő főiskolákon, a pedagógiai része két féléven át az említett tudományegyetemen és a gyakorló tanítóképzőkkel kapcsolatos kollégiumokban történik. A kiképzés gyakorlati részét a pedagógiummal párhuzamosan a gyakorló tanítóképzők biztosítják.

4. A jelöltek a negyedik félév után alap-, a nyolcadik után szak-* a tizedik félév végén pedig pedagógiai és gyakorlati vizsgát tesznek. A vizsgálatok az országos tanítóképző-intézeti tanárvizsgáló bizottság előtt folynak. A bizottság a vizsgálat pedagógiai és gyakorlati részében tanítóképzői tanárokkal kiegészül.

5. A gyakorló tanítóképzőkkel kapcsolatosan kollégiumok szervezendők, melyek a szemináriumi foglalkozást és az internátusi elhelyezést biztosítják.²⁹²

Általános kereten belül eldöntésre váró problémák a különböző szakos tanárok különleges képzése és nevelése.²⁹³

80. összefoglalás. Tanulmányunk a magyar tanítóképzés vázlatos történetét kívánja nyújtani. A tervszerű tanítóképzés 150 esztendő múltjából csupán az intézmény fejlődését kíséreltük meg körvonalazni, elhagyva az intézetek történetének színes mozaikját. Vázlatunk összefoglaló szempontja: mi-kép érvényesült a nevelés a tanítóképző-intézetekben a múlt folyamán. Az első korszakban, amikor a tanítóképzés királyi, püspöki rendeletekben, vagy egyházi zsinatokon nyugodott, a cél a tanító-mester *képzése*. A képzés rövid ideje és kezdetlegessége, tanáraik túlnyomó lag idegen eredete, nem láttatja meg velük a nagy horderejű nemzeti feladatot. Anyagi szegénységük mellett a tanítóképzőből hozott folyton fogyó szellemi morzsáikkal végezték léleknélküli mesterségüket, bár a személyes hatás varázsa következtében lett lelkes tanító sem ritkaság. A növendéktanítósnak nevelésének intézményét, a bellancasteirizmust, sem a tudatos nevelői rá-

²⁹² A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója I. kötet 220. lap.

²⁹³ L. Frank A. és Molnár O. ezirányú fejtegetéseit. Magyar Tanítóképző 1929. XLII. évf. 46-56. lap.

hatások, a tanítóságra való ránevelés elgondolása valósította meg hazánkban, hanem a szükség, a tanító és a taneszközökben való szegénység. Nemzeti elnyomatásunk ideje alatt pedig jóformán minden nevelés, főképen a hazafiasságra való nevelés, szándékosan kimaradt az intézetekből.

A törvényeken nyugvó tanítóképzés közel 7 évtizedes múltjában határozottá lesz a cél: a jó tanító *nevelése*. De ez időszakban is hullámzást tapasztalunk. A képzés és nevelés túlnyomósága küzd egymással. A korszak elején a tanítót, mint a magyar művelődés misszionáriusát fogták fel az intéző körök. A hivatására való kiképzésben inkább a nevelés hangsúlya érződik ki, mint az oktatás. A múlt század 90-es éveitől a világháború után időkig pedig, a tudományok határt nem ismerő fejlődésének hatása alatt, a nevelői gondolat kissé háttérbe szorult. A tudóstanító képzése lesz a cél, aminek következtében, a pedagógiai érzéket szinte megcsúfolóan zsúfolódik össze a tanítóképző-intézet tanterve. Az iskolaszervezés pedig a kiképzés éveinek fokozatos meg toldásával segít a bajon. A tanítóképző szinte megfélemedezik arról, hogy az intellektuális képzettség még nemi biztosítéka az emberi művelődésnek. Erkölcsi kultúra is kell hozzá: szeretet, nemesség, hit és testvériség. A legutóbbi időben visszatérés tapasztalható a nevelés túlnyomóságának elvéhez a tanítóképző-intézetben. Ezt hangsúlyozza a legutóbbi Tanterv és Utasítás, de ez domborodik ki a tanítóképzőbe bevonult cserkészletben is.²⁹⁴ De valójában is, a nevelés (mindenhatóságába vetett fanatikus hitnek kell uralkodnia azokban az intézetekben, (melyekből azok a jó tanítók kerülnek ki, akik nevelik a szebb magyar jövőndőt!

²⁹⁴ Frank Antal: Cserkészlet a hivatásban. A tanító életében. Fialat Magyarság. 1933. III. évf. 5. szám.

FÜGGELEK

Normáliskolai tanítói „oklevél.”

Bizonyító-Levél

azon Próbatétel felől mely a Tanításra készülő Tárgyakból a fenálló kegyes rendelkezések szerint tartatott.

Vezeték és Kereszt Név, Kor, Vallás	Nemzet Születés-hely, Állapot	Nyelvek, melyeket tud	A Hittudományból	A Tanítás Módból	A Szépírásmesterségéből	A Helyes Írásból	A Levél Írásból	A számvetés Mesterségéből	A Magyar Nyelvtudományból	A Német Nyelvtudományból	Az Erkölcstől
Strausz József 19 Eszterházy R. Katolikus	Magyar, Lajta Szt. Miklós, Sopron Vármegyében, Segéd-tanító	Magyart és Németet	Jól	Igen jól	Jól	Igen jól	Jól	Jól	Jól	Igen jól	Jól

Költ a Nemzeti Sopronyi Feő Oskolában Mind-Szent Hava 31-ikén 1839.

Vidi Jaurini 20. Decemb. 839.

Josephus Dzesmitsek
Superior Scholar.
Director.

P. H.

Patzill József
sz: k; Sopron város kapitánva,
mint fent nevezett oskolának
helybéli igazgatója.

P. H.

Ruswurm Alajos
Sz: Domokos rendű
áldozó pap és
Nemzeti Oskolában
Cafechefa.Kluiber József
3-ik Oskola rendes Tanítója
Kár József
2-ik Oskola rendes Tanítója
Mayer Mátyás
1-ső Oskola rendes Tanítója

Az abszolutizmus korabeli tanítói „oklevél”.

»B... ny. I... c úr Makóru (Csanád m.) pápai (Veszprém m.) születésű az 1857. évben az elemi tanítóállomást elnyerni kívánók számára előírt próbát a szegedi cs. kir. képezdében végezte és következő bizonyítványt nyert:

Erkölcsei magaviselet a fegyelmi szabályokhoz képest....

Iskolába járás....

Alkalmazás....

A tanuló ifjúság irányábani magaviselet....

Kiejtés: tiszta.

Előmenetel a főtárgyakban	Sorozat	
	A tantárgyak ismeretéből	Az előadás-módból
Vallástan és szentírásban....	helyes	Még nem teljesen kielégítő
A nevelés, oktatás és iskolai fegyelem alapelveiben....	igen alapos	—
A tanítók számára kibocsátott politikai rendelmények ismeretében....	—	—
Az oktatási nyelvben és pedig a német:....	pontos helyes	—
a) olvasásban....	—	—
b) nyelvtanban....	—	—
c) szó- és írásbeli gondolat kifejezésben....	—	—
Az oktatási nyelvben és pedig a magyar:	—	—
a) olvasásban....	—	—
b) nyelvtanban....	—	—
c) szó- és írásbeli gondolat kifejezésben....	—	—
Számolástanban....	—	—
Szép- és pontos írásban....	—	—
Rajzolásban....	—	—
Énekekben....	—	—
Orgonajátékban....	—	—
A generalbassus elméletében s az általános egyházzene-tanban....	—	—
Előmenetel a segédtárgyakban.		
A földirati és történelmiben....	világos	—
A természettanban....	elég helyes	—
A természettörténetiben....	helyes	—
A műtanban....	—	—
Mértan- és tömörmértanban....	—	—
Előmenetel különös tárgyakban.		

Emmelfogva a főnebb irt mint tanító négy osztály-iskolában alkalmazható. Szegeden, 1857. év. aug. 11-én.

Kraminger Antal
püspöki biztos

Dr. Michael Haas
cs. kir. iskolatanácsos

Tóth János
igazgató

Lubrich Ágoston

cs. kir. képezdei tanár

Egy magánúton készült tanuló bizonyítványa. Ezért hiányos az osztályzata. Főtanításra képesít a bizonyítvány.

NÉVMUTATÓ

- Apáczai Csere János 10
 Árvay József 60
 Balázs Béla 133
 Balogh Ferenc 36
 Barcsai Károly 131
 Bardócz Pál 121
 Bauer 59
 Bárány Ignác 17, 58, 59
 Becker Vendel 136, 137
 Beke- Kristóf 33, 42
 Benka Gyula 37, 62
 Benkóczv Emil 35, 61, 77
 Berthes 59
 Berzeviczy Albert 107
 Bezerédj István 30, 15
 Békefi Remig 10
 Bozóky Endre 121
 Brunswick Terez gr. 45
 Csáky Albin gr. 103
 Deák Ferenc 28
 Dezső Lajos 104
 Dubois, P. 5
 Ebenspanker János 37
 Eötvös József br. 6, 32, 33, 49, 50, 61, 65, 66, 67, 68, 71, 77
 Filiás Márton 38
 Fáy András 43, 44, 53
 Farkas Sándor 133
 Fekete György gr. 11
 F e k e t e J ó z s e k 1 114
 Felbiger János Ignác G. 13, 14, 15, 19
 I. Ferenc 22, 23, 24
 Fináczy Ernő 5, 10, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 110, 111, 112, 116, 121, 122
 Fraknoi Vilmos 10
 Frank Antal 70, 111, 115, 118, 121, 138, 139, 140.
 Franke 0
 II. Frigyes 13, 14
 Friml Aladár 12, 18
 Geőcze Sarolta 1.21
 Geringer Károly 51
 Gömöri Sándor 104
 Gönczy Pál G0, 61, G5, 71
 Groö Vilmos 101
 Gruber György 12
 Gyertvánffy István 70, 72, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 95
 Gyurits_A 59
 Haas 57
 Halász Ferenc 86
 Haller István 118
 Hanák 58
 Hauke 59
 Haulik György 31
 Haynau 60, 62
 Hegedűs János 1 7
 Hepp 58
 Herbart F. J. G
 Hidasí Sándor 121, 122
 Hóman Bálint 138
 Horony Mihály 50
 Jaloyeczky Péter 138
 Júros Vince 38
 Jóél János 4 G
 II. József 7, 22
 József nádor 24
 Juba Adolf 121
 Kavaseh Jakab 17
 Kazinczy. Ferenc 20
 Kármán Mór 27, 28, 30, 33, 105, 107
 Kellner 59
 Kemény Ferenc 121
 Kerschensteiner G. 5
 Kirchner Béláné 118
 Kiss Áron 11, 15, 16, 19, 20, 28, 32, 37, 42, 44, 47, 49, 133
 Kiss József 17, 25, 37, 55, 56, 61, 64, 73, 75, 85, 86, 99, 100, 118, 123, 137
 Kis Pál 33
 Komlóssy Ferenc 12
 Komis Ovula G. 13, 22, 24, 31, 34, 37, 45, 49
 Kneifel 59
 Kopácsy József 34, 38
 Koródy Miklós 110
 Kovács János 104, 121

- Köveskúti Jenő 108, 109, 110, 112, 117
 Kriegler József 57
 Kurcz Sámuel 37
 Kutner 58
 La Salle 5
 Láng Mihály 105, 133
 Lechmitzky Gyula 115
 II. Lipót 22
 Lonkay 58
 Lövényi 59
 Lubrich Ágost 37, G7
 Majer István 38, 39, 42, 50, 53, 67
 Margitay József 103
 Maskovich Mihály 35
 Mályusz Elemér 23
 Mária Terézia 10, 11, 14
 Mednyánszky Alajos br. 30, 31
 Migazzi 11
 Mohar József 111, 112, 113, 134
 Molnár Aladár 10, 11
 Molnár László 34, 60
 Molnár Oszkár 116, 117, 118, 121, 133, 134, 135, 139
 Morlin Emil 75
 Muthesius 108
 Nagy Antal 57
 Nagy László 104, 105
 Ne v Ferenc 50
 No gall 58
 Oberleitner Ferenc 15
 Papp József 37
 Patachich Ádám br. 19
 Pauler Tivadar 69, 72, 77
 Pál Gáspár 15
 Poisner Ignác 12
 Peres Sándor 105
 Perlaky Dávid 42
 Pethes János 54, 56, 62
 Potrich Béla 45
 Péterfy Sándor 32, 60
 Pócza József 123
 Pokorny 59
 Pyrker János László 34, 35
 Quint József 111, 117, 121
 Iádai Oszkár 99
 Radó Vilmos 89, 104
 Rajner Karol v 35, 36
 Reñ Vilmos 108
 Rendek József 38
 Révész Imre 20
 Révész Imre 22
 Róka János 15
 Rössler János 15
 Rudassy László 35
 Sarudy Ottó 117, 133
 Sándor Lipót nádor 22, 23
 Sántha K. 34
 Schedius Lajos 42, 43
 Scherer Sándor 121, 133
 Schlechter Antal 15
 Schubert 58, 59
 Schuszter 58
 Schwarcz Gyula 62, 63
 Sebestvén Gyula 22, 66, 70, 73, 75, 78, 79, 85, 133
 Seize r József 12
 Scyiert Richárd 113
 Siegeseu József 133
 Simkó Endre 37, 104
 Suppán Vilmos 75, 121
 Szabó Román 64
 Szekiü Gvula 25, 26, 27, 31
 Szelévi Ödön 17, 21, 34, 37
 Szent István 9
 Szepcsey Ignác 30, 34
 Széchenyi István gr. 42
 Szigeti Warga János 36
 Szdnyi Pál 39, 47, 48, 49
 Szűcs István 118
 Szvorényi József 59
 Tanti Iván 117, 121
 Tavassy Lajos 49, 50
 Tábor Lipót 17
 Teleki László 6, 22
 Tessedik Sámuel 34
 Thill 58
 Thun Leó gr. 54, 57
 Tisza Kálmán 60
 Tóth Pápay Mihály 16
 Török Pál 60
 Trcfort Ágoston 72, 75, 95
 Urhegyi Alajos 121
 Van Swieten 11
 Vay Miklós br. 60
 Várady Szabó János 44, 45
 Vernaieken 59
 Vetter T. B. 59
 Vincze Alajos 35
 Voltaire 13
 Wagner János 133
 Waiter József 15
 Wályi K. András 16, 20
 Weisz Lipót 15
 Wesselényi Miklós br. 42
 Weszely Ödön 121
 Wilt György 35
 Wimmer Gottlieb Ágoston 37, 61
 Zách József 56
 Zimmermann Jakab 50

IRODALOM

I. KÖNYVEK

1. A Budapesti II. kerületi áll. elemi tanítónő- és nevelőnőképző-intézet huszonötéves fennállásának története és jelen állapota. Szerk.: Thuránszky Irén. Budapest. 1896.
2. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztoságok rendeletei. Tanácsköztársasági Törvénytár. Szerk.: Pongrácz Jenő. Budapest, 1919.
3. A közoktatásügyi miniszter jelentése az országgyűlésnek a közoktatás állapotáról. Buda. 1870.
4. A Magyar Paedagogia negyven évfolyamának. 1892-1931. tartalom és névmutatója, összeállította: Telfamanli Béla és Márer Erzsébet. Szeged. 1933.
5. A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója. Szerk.: Xagv László. Beké Manó. Kovács János. Hajos Mihály. Budapest, 1898.
6. A Harmadik Egyetemes Kongresszus Naplója. Szerk.: Négyesy László, Simon Lajos, vitéz Papp Gyula. Budapest. 1928.
7. Ádám Gerzson-Joó Imre: A nagykőrösi ev. ref. főgimnázium története. Nagykőrös. 189G.
8. Balogh Ferenc: A debreceni református kollégium története adattári rendszerben. Debrecen. 1904.
9. Barcsai Károly: A magyar tanítóképzés újjászervezése. Győr, 1921.
10. Bánhegyi István: A nyíregyházi evang. tiszakerületi nép tanítóképezde ismertetése. Debrecen, 1867.
11. Becker Vendel: A tanítóképzés reformja. Tanítóképzés – papnevelés. Szeged. É. n.
12. Benka Gyula: A szarvasi főgimnázium története. 1802-1895. A szarvasi főgimnázium évi értesítője 1894z96. Gyoma, 1895.
13. Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger, 1928.
14. Berauer" József: A kalocsa-egyházmegyei rómi. kath. népiskolák története. Kalocsa. 1896.
15. Békefi Bemig: Székesegyházi iskoláink szervezete az Anjou-korban. Budapest. I 897.
16. Békefi Bemig: A népoktatás történele Magyarországon 1540-ig. Budapest. 1906.
17. Breznvik János: A selmecbányai ágosi. hitv. evang. egyház és lyceum története. Selmecbánya. 1883.. 1889.
18. Buday László: A megcsonkított Magyarország. Budapest, 1921.
19. Dániel Márton: Jelentés a tanítóképzésről és a tanítókról a magyar országgyűlés közoktatásügyi bizottságának. Budapest, 1889.
20. Értesítők. Egyetemi Könyvtár és budapesti L, áll. tanítóképző könyvtára.

21. Fáy András: Próbátétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról. Pest. 1816.
22. Fáy András: Óramutató. Post. 1812.
23. Fináczy Ernő: Világnézet és nevelés. Filozófiai könyvtár 8. sz.) Budapest. 1925.
24. Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Budapest 1899.. 1902.
25. Fraknoi Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest 1873.
20. Gönczy Pál: Tanulmányok. Budapest. 1888.
27. Gyertyánffy István: Jelentés a székelykeresztúri állami tanítóképezde első. azaz 187071. tanévéről. Emlékirat a magyar királyi állami tanító-képezdek reformja ügyében a székelykeresztúri állami tanítóképezde egyéves múltjából merített tapasztalatok nyomán. Pest, 1872.
28. Gyertyánffy István: A budapesti áll. elemi és polgári iskolai tanítóképezde múltja és jelene Budapest. 1882.
29. Gyertyánffy István: A tanítóképző-intézeti tanárok képzésének és képezésének kérdéséről. Budapest, 1898.
30. Gyertyánffy István: A Paedagogium. Adatok... Budapest. 1913.
31. Hajdú János: Eötvös József báró első minisztersége. 1818. Budapest. 1933.
32. Hegedűs János: A kassai tanítóképző története. 1777 1901. Kassa. 1901.
33. Hegedűs János: Az 1800-iki Ratio Educationis 100 éves jubileuma. Budapest. 1906.
34. Imre Sándor: Báró Eötvös József művelődési politikája. Különnyom a Polgáriskolai Közlöny 1913. XVII. évf. 11. számából.
35. Joó János: Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejtése tárgyában. Buda. 18 11.
36. Kármán Mór: Közoktatásügyi tanulmányok. Budapest. 1900.. 1911.
37. Kármán Mór paedagogiai dolgozatai rendszeres összeállításban. Budapest. 1909.
38. Kiss Áron: Adalékok Magyarország nevelés- és oktatásügyi történetéhez. Budapest. 187 -1.
39. Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története Budapest. 1881.
40. Kiss József: A magyar tanítóképzés reformgondolatai. Különnyom a Magyar Tanítóképző 1933. évi 1-2. és 1. számából. Budapest. 1933.
11. Kiss József: A tanítóképzés reformja. Különnyom a Magyar Tanítóképző 1933. évi 6. számából. Budapest. 1933.
12. Komlóssy Ferenc: Az esztergomi főegyházmegyei katolikus iskolák története. Esztergom. 1890.
13. Koncz József: A marosvásárhelyi owing, reform, kollégium története. Különnyom a kollégium 1883 1888. és 1891 95. iskolai értesítőiből. Marosvásárhely. 1896.
41. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1777-1818. Budapest 1927.
45. Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest. 1927.
46. Köveskúti Jenő: A tanítók akadémiai kiképzése. Budapest. É. u.
48. Major István: A magyar képezitek reformja. Esztergom. 1848.
49. Mályusz Elemér: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790-1795. Budapest. 1926.
50. Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVII. században. Budapest. 1881.

51. Molnár László: A nevelés történelme. Budapest, 1884.
52. Morlin Emil-Suppán Vilmos: A magyarországi népoktatásiig} szervezete és közigazgatása. Budapest. 1893.. 1898.
53. Peisner Ignác: Budapest a XVIII. században. Budapest, 190Ü.
54. Péterfy Sándor: A magyar elemi iskolai népoktatás. Budapest. 1896.
55. Péterfy Sándor: Az 1848. évi törvényekről és tanügyi eseményekről. Budapest. 1898.
56. Ratio Educationis. 1777. Ford.: Friml Aladár. Budapest. 1913.
57. Révész Imre: Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez. Sárospatak. 189G.
58. Révész Imre: A magyarországi protestantizmus történelme. Budapest. 1925.
59. Schwarcz Gyula: Kél röpirat a közoktatás körül. Pest, 1866.
60. Schwarcz Gyula: .Magyarország tanítóképezdéinek statisztikája. Pest. 1867.
61. Sebestyén Gyula: Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése. Budapest. 1896.
62. Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790-1848. Budapest. 1926.
63. Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformatiotól napjainkig. Pozsony. 1917.
64. Szönyi Pál: A Pesten felállítandó protestáns praeparandia terve. Budán. 1846.
65. Thurzó Ferenc: A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története. 1547 1755. Nagybánya. 1905.
66. Zách József: Az elemi tanodák reformja Magyarorszáiban. Adalékeszmék. Pest. 1861.

II. FOLYÓIRATOK

1. Athenaeum. 1837--1843.
2. Az aradvidéki tanítóegylet közlönye. 1878-79.
3. Elemi tanügy. 1872. Eger.)
4. Erdélyi Múzeum. 1811-1818.
5. Hivatalos Közlöny. VY. K. M. 1892.
6. Iskolabarát. 1866 67. Pest.
7. Magyar Kurír. 1783-1833. Bécs.
9. Magyar Tanítóképző. 1887.
10. Merkur von Ungarn oder Literarzcitung. 1786-87. (Pest.)
11. Nevelési Emléklapok. 1846-1848. Pest.;
12. Népiskolai Tanügy. 1878. (Eger.)
13. Népnevelők Lappi. 1869. Pest.;
11. Néptanítók Lapja. 1869.
15. Prot. egyh. és isk. lap. 1842-1849. (Pest)
16. Prot. egyh. és isk. lap. 1858. (Pest.)
17. Prot. egvh. és isk. figyelmező. 4870. (Debrecen.)
18. Religio és Nevelés. 1841- 1849. (Pest.)
19. Sárospataki füzetek. 1858-1869.
20. Tanodai Lapok. 1856-1871. Pest.)
21. Tudományos Gyűjtemény. 1817-1811.

* Egyetemi Könyvtár (Budapest). Fővárosi Pedagógiai Könyvtár.